
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка**

**В. Красавіна
Т. Хомич**

**ПРАКТИКУМ
ІЗ ПРАВОПИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

В. Красавіна
Т. Хомич

**ПРАКТИКУМ
ІЗ ПРАВОПИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Чернігів – 2023

УДК 811.161.2'271.12(076)
К 78

Рецензенти:

Гаценко І. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філософії і суспільних наук, Національний університет «Чернігівська політехніка»;

Бойко Н. І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

В. Красавіна, Т. Хомич

К 78 **Практикум із правопису й пунктуації української мови:** навчально-методичний посібник. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 140 с.

УДК 811.161.2'271.12(076)

Довідник-практикум містить теоретичний матеріал з української ортографії та пунктуації (відповідно до змін у редакції українського правопису 2019 року) у формі таблиць, схем, словесних ключів, що сприяє його сприйманню й засвоєнню, а також тренувальні вправи та тести (за відповідними модулями, темами), які спрямовані на вироблення й удосконалення в здобувачів вищої освіти навичок грамотного письма. Укладений відповідно до чинної робочої програми навчальної дисципліни «Практикум із правопису й пунктуації української мови» в межах ОПП 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Довідник-практикум може бути корисним для студентів усіх спеціальностей вищих навчальних закладів, учнів старших класів, учителів.

Рекомендовано до друку
на засіданні кафедри української мови і літератури
філологічного факультету
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(протокол № 8 від 01 березня 2023)

© В. Красавіна, Т. Хомич, 2023

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРАКТИКУМ ІЗ ПРАВОПИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА 014.01 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА)

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу – систематизувати й поглибити знання здобувачів вищої освіти з сучасної української мови, здобуті в процесі навчання в школі; ознайомити зі змінами в редакції українського правопису 2019 року, що сприятиме виробленню автоматизованих навичок грамотного письма й формуванню правописної компетенції як складника професійної мовнокомунікативної компетентності вчителя-словесника, формувати на початковому етапі фахові – науково-дослідницьку, консультативну, а також виховувати основні загальні компетентності: культурно-громадянську, інформаційно-аналітичну тощо.

Завдання курсу – сформувати в бакалаврів уявлення про український правопис як систему, що ґрунтується на низці принципів; допомогти оволодіти правописними (орфографічними й пунктуаційними) нормами; виробити абсолютну правописну грамотність; сформувати навички аналізу мовних одиниць та явищ.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми бакалавр має

знати:

- основні принципи українського правопису;
- основні зміни в новій редакції українського правопису;
- основні поняття орфографії, орфографічні правила;
- основні поняття пунктуації, пунктуаційні правила та принципи;

уміти:

- ідентифікувати ортограми й пунктограми в усному та писемному мовленні, пояснювати їхню зумовленість принципами українського правопису, розрізняти їх види;
- формулювати й застосовувати правила, ілюструючи їх власними прикладами;
- пояснювати засвоєні пунктограми й обґрунтовувати їх за допомогою вивчених пунктуаційних правил;
- уживати розділові знаки в простому неускладненому та ускладненому реченнях;
- дотримуватися норм уживання розділових знаків у складносурядному, складно-підрядному, безсполучниковому реченнях та складних синтаксичних конструкціях;
- оформлювати пряму мову, діалог та цитати;
- знаходити й виправляти орфографічні та пунктуаційні помилки на вивчені правила;
- мати стійкі уміння та навички грамотного письма.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Основні орфографічні правила сучасної української мови, відображені в чинному «Українському правописі»

Тема 1. Вступ. Загальні питання правопису. Принципи українського правопису. Правописна норма. Редакція українського правопису 2019 року: обов'язкові зміни та варіантні норми.

Тема 2. Орфографія, її основні поняття та правила.

Орфографія як система загальноприйнятих правил написання слів. Поняття «ортограма», «орфографічне правило», «орфографічний принцип». Різновиди ортограм (буквені і небуквені). Орфографічні норми. Особливості сучасної української літературної вимови та її взаємозв'язок із орфографічними нормами. Вимова голосних, приголосних звуків і звукосполучень та особливості їх передання на письмі. Спрощення в групах приголосних. Подовження й подвоєння приголосних. Зміни приголосних під час слово- і формотворення. Закони й засоби милозвучності української мови (Чергування *у//в, і//ї*. Уживання прийменників *з-із-зі (зо-)*). Вибір форм дієслів на *-ся, -сь* і часток *би, же* або *б, ж*).

Тема 3. Правила вживання знака м'якшення й апострофа. Написання слів іншомовного походження. Уживання великої літери. Правопис прізвищ і географічних назв. Правила перенесення слів.

Змістовий модуль 2. Граматика й орфографія

Тема 4. Будова слова, словотвір й орфографія.

Написання префіксів (*роз-, без-, через-, з- (с-), пре-, при-, прі-*) і суфіксів (іменникових *-ичк-, -ечк-, -ив-, -ев-,* прикметникових *-ев-, -ов-* тощо). Написання складних і складноскорочених слів.

Тема 5. Морфологія й орфографія.

Іменник. Особливості відмінювання й правопису закінчень іменників. Граматичний зв'язок незмінюваних іменників та ініціальних аббревіатур з іншими словами в реченні. Прикметник. Особливості відмінювання й правопису прикметників. Творення ступенів порівняння прикметників, правопис. Числівник. Відмінювання й правопис. Узгодження з іменниками. Займенник. Правопис займенників. Дієслово. Поділ на дієвідміни. Правопис особових закінчень. Творення й правопис дієприкметників і дієприслівників. Написання **-н-** і **-нн-** у суфіксах дієприкметників і прикметників. Прислівник. Написання разом, окремо й з дефісом.

Правопис прийменників, сполучників, часток. **Не** і **ні** з різними частинами мови. Правопис вигуків.

Змістовий модуль 3. Синтаксис і пунктуація

Тема 6. Пунктуація, основні поняття пунктуації.

Основні принципи української пунктуації. Пунктограма. Різновиди пунктограм (видільні й віддільні). Пунктуаційне правило. Розділові знаки в простому неускладненому реченні: тире між підметом і присудком, тире в неповному реченні. Дефіс і лапки при прикладці.

Тема 7. Пунктограми в простому ускладненому реченні.

Однорідні члени речення. Розділові знаки між однорідними членами без сполучників, зі сполучниками, при узагальнювальних словах. Однорідні й неоднорідні означення.

Речення з відокремленими членами. Пунктуація в реченнях із відокремленими означеннями. Кома й тире при відокремлених прикладках. Відокремлені обставини. Кома при відокремлених додатках. Уточнювальні члени речення.

Слова, що стоять поза граматичним зв'язком. Розділові знаки при звертаннях, вставних словах, вставлених словосполученнях і реченнях.

Тема 8. Розділові знаки в складносурядному, складнопідрядному, безсполучниковому реченнях та в складних синтаксичних конструкціях.

Кома, середник (крапка з комою) та тире в складносурядному реченні. Кома (для інтонаційного виділення – кома й тире, двокрапка, тире) в складнопідрядному реченні. Кома, середник (крапка з комою), двокрапка й тире в безсполучниковому реченні. Розділові знаки в багатокomпонентних реченнях.

Тема 9. Розділові знаки при прямій мові, діалозі та цитатах.

Розділові знаки (лапки, двокрапка, кома й тире) при прямій мові та при цитатах. Пунктуаційне оформлення діалогів.

**РОЗПОДІЛ БАЛІВ
ЗА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

ЗАЛІКОВИЙ КРЕДИТ

Робота на практичних заняттях у семестрі може бути оцінена в **30** балів. За одне практичне заняття можна отримати від 1 до 3 балів. Відповідні бали розподілено за теоретичну підготовку, виконання практичних завдань і поточне тестування. Додатково може бути нарахованим 1 бал за презентацію самостійно виконаної роботи.

Робота на лабораторних заняттях у семестрі може бути оцінена в **25** балів. За одне лабораторне заняття можна отримати від 1 до 5 балів. Відповідні бали розподілено за теоретичну підготовку та виконання практичних завдань.

Підсумкові контрольні роботи охоплюють матеріал змістових модулів, що вивчають упродовж семестру, і можуть бути максимально оціненими **9** балами.

Результати **самостійної роботи** здобувачі вищої освіти демонструють на практичних заняттях упродовж семестру. Письмове оформлення самостійної роботи наприкінці семестру може бути максимально оціненим **11** балами.

Залік (контрольний диктант/тест) є формою семестрового контролю. За нього студент може максимально отримати **25** балів.

Рівень підготовленості здобувача визначає набута правописна компетентність.

Диктант оцінюють на основі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки мають однакову вагу;
- помилку в слові, яке повторюється в диктанті кілька разів, вважають однією помилкою;
- помилку на одне правило, але в різних словах, вважають різними помилками.

Розрізняють грубі й негрубі помилки, тобто такі, які не мають істотного значення для характеристики грамотності.

Під час підрахування помилок дві негрубі вважають за одну грубу.

До негрубих (у шкільній практиці) належать такі помилки:

- у винятках усіх правил;
- у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;
- у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
- у випадках, коли замість одного знака поставлено інший;
- у випадках, що вимагає розрізнення *не і ні* (у сполученнях: *не хто інший, як...; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...*);
- у пропуску одного зі сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності.

За наявності в диктанті понад п'ять виправлень оцінка буде знижуватися.

НОРМАТИВИ ОЦІНЮВАННЯ ЗАЛІКОВОГО ДИКТАНТУ

Бали	Кількість помилок	Бали	Кількість помилок
		17	4
0	13 і більше	19	3
3-1	11-12	22	1+1 (негруба)
7-5	9-10	23	1
11-9	7-8	24	1 (негруба)
15-13	5-6	25	0

ЗАЛІКОВИЙ КРЕДИТ

	ПОТОЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ТА САМОСТІЙНА РОБОТА									П.к.р.	Пис. оформ. сам. роботи	Залік	Сума
	Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3							
Тема	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	9	11	25	100
Бали	5	5	5	7	8	5	10	5	5				

(На одному занятті здобувач вищої освіти може отримати бали за різні види діяльності (усна відповідь, практичні навички та вміння, тести, письмовий або комп'ютерний контроль тощо)).

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Тема 1. Загальні питання правопису (2 год.).

1. Мовні норми в сучасній українській літературній мові.
2. Орфографічні й пунктуаційні норми.
3. Принципи українського правопису.
4. Зміни в редакції українського правопису 2019 року: обов'язкові та варіантні норми.

[Основна література 1, 2, 3, 4, 5, 6].

Тема 2–3. Орфографія, її основні поняття та правила (6 год.).

1. Орфографія як система загальноприйнятих правил написання слів. Поняття «орфограма», «орфографічне правило», «орфографічний принцип».
2. Різновиди ортограм (буквені й небуквені).
3. Особливості сучасної української літературної вимови та її взаємозв'язок з орфографічними нормами. (Вимова голосних, приголосних звуків і звукосполучень та особливості їх передання на письмі).
4. Спрощення в групах приголосних.
5. Подовження й подвоєння приголосних.
6. Чергування голосних і приголосних.
7. Закони й засоби милозвучності української мови (Чергування *у//в, і//й*. Уживання прийменників *з-із-зі (зо-)*). Вибір форм дієслів на *-ся, -сь* і часток *би, же* або *б, ж*).
8. Правила вживання знака м'якшення й апострофа.
9. Написання слів іншомовного походження.
10. Уживання великої літери.
11. Правопис прізвищ і географічних назв.
12. Правила перенесення слів.

[Основна література 1, 2, 3, 4, 5].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 4. Будова слова, словотвір й орфографія (2 год.).

1. Написання префіксів (**роз-**, **без-**, **через-**, **з-** (**с-**), **пре-**, **при-**, **прі-**).
2. Правопис суфіксів (іменникових **-ичк-**, **-ечк-**, **-ив-**, **-ев-**, прикметникових **-ев-**, **-ов-** тощо).
3. Написання складних і складноскорочених слів.

[Основна література 1, 2, 3, 4, 5].

Тема 5. Морфологія й орфографія (4 год.).

1. Іменник. Особливості відмінювання й правопису закінчень іменників.
2. Граматичний зв'язок незмінюваних іменників та ініціальних аббревіатур з іншими словами в реченні.
3. Прикметник. Особливості відмінювання й правопису прикметників. Творення ступенів порівняння прикметників, правопис.
4. Числівник. Відмінювання й правопис. Узгодження з іменниками.
5. Займенник. Правопис займенників.
6. Дієслово. Поділ на дієвідміни. Правопис особових закінчень. Творення й правопис дієприкметників і дієприслівників. Написання **-н-** і **-нн-** у суфіксах дієприкметників і прикметників.
7. Прислівник. Написання разом, окремо й з дефісом.
8. Правопис прийменників, сполучників, часток. **Не** і **ні** з різними частинами мови.
9. Правопис вигуків.

[Основна література 1, 2, 3, 4, 5].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Тема 6. Пунктуація, основні поняття пунктуації (2 год.).

1. Основні принципи української пунктуації.
 2. Пунктограма. Різновиди пунктограм (видільні й віддільні). Пунктуаційне правило.
 3. Розділові знаки в простому неускладненому реченні: тире між підметом і присудком, тире в неповному реченні.
 4. Дефіс і лапки при прикладці.
- [Основна література 2, 3, 4, 5].**

Тема 7. Пунктограми в простому ускладненому реченні (4 год.).

1. Поняття про однорідні члени речення.
 - 1.2. Розділові знаки між однорідними членами без сполучників, зі сполучниками, при узагальнювальних словах.
 - 1.3. Однорідні й неоднорідні означення, розділові знаки між ними.
2. Речення з відокремленими членами.
 - 2.1. Пунктуація в реченнях із відокремленими означеннями.
 - 2.2. Кома й тире при відокремлених прикладках.
 - 2.3. Відокремлені обставини.
 - 2.4. Кома при відокремлених додатках.
3. Уточнювальні члени речення й розділові знаки при них.
4. Слова, що стоять поза граматичним зв'язком.
 - 4.1. Розділові знаки при звертаннях.
 - 4.2. Розділові знаки при вставних словах, вставлених словосполученнях і реченнях.

[Основна література 2, 3, 4, 5].

Тема 8. Розділові знаки в складносурядному, складнопідрядному, безсполучниковому реченнях та в складних синтаксичних конструкціях (2 год.).

1. Загальна характеристика складних речень.
2. Кома, середник (крапка з комою) та тире в складносурядному реченні.
3. Кома (для інтонаційного виділення – кома й тире, двокрапка, тире) в складно-підрядному реченні.
4. Кома, середник (крапка з комою), двокрапка й тире в безсполучниковому реченні.
5. Розділові знаки в багатокомпонентних реченнях.

[Основна література 2, 3, 4, 5].

Тема 9. Розділові знаки при прямій мові, діалозі та цитатах (2 год.).

1. Пряма мова й розділові знаки при ній.
 2. Цитати й розділові знаки при них (лапки, двокрапка, кома й тире).
 3. Пунктуаційне оформлення діалогів.
 4. Попереджувальний диктант (підготовка до контрольного диктанту).
- [Основна література 2, 3, 4, 5].**

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Назва теми		Денна форма	Заочна форма
<i>Змістовий модуль 1</i>			
1.	Принципи українського правопису. Ознайомлення з редакцією українського правопису 2019 року (обов'язкові зміни та варіантні норми).	6	10
2.	Мовний практикум. Подвоєння й подовження приголосних. Уживання знака м'якшення, апострофа. Правопис слів іншомовного походження. Передавання слов'янських прізвищ українською мовою. Уживання великої літери. Правопис складних іменників і прикметників.	6	10
<i>Змістовий модуль 2</i>			
3.	Особливості правопису закінчень іменників, прикметників, займенників, дієслівних форм. Ступенювання прикметників і прислівників. Відмінювання числівників, їх написання. Творення дієприкметників і дієприслівників, їх написання.	15	20
4.	Правопис прислівників і прислівникових сполучень, прийменників, сполучників і часток, зокрема частки не .	6	13
<i>Змістовий модуль 3</i>			
5.	Розділові знаки в реченнях із відокремленими членами речення. Розділові знаки при вставних, вставлених конструкціях та при звертаннях. Порівняльні звороти.	6	10
6.	Розділові знаки в складносурядному, складнопідрядному, безсполучниковому реченнях та в складних синтаксичних конструкціях. Факультативні розділові знаки.	3	7
7.	Способи передання чужої мови. Розділові знаки при прямій мові. Розділові знаки в діалозі. Пунктуаційне оформлення цитат і заголовків.	8	8
8.	Презентація словників як одного з джерел поліпшення грамотності.	4	6
9.	Самодиктанти. Виконання вправ.		
	Разом	54	84

НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Мовна норма – це той мовний варіант слововживання, написання, словозміни тощо, який закріплений практикою й рекомендований до вжитку як обов'язковий.

Літературна норма забезпечує взаєморозуміння членів певного суспільства. Щоб говорити й писати добре, треба вміти відбирати в конкретній ситуації спілкування найбільш удачі, доречні мовні засоби.

Розрізняємо такі різновиди норм:

Лексичні – передбачають правила слововживання, загальноприйняті в сучасній літературній мові. Вони вимагають добору слів у їх точному значенні та правильного поєднання слів за змістом у реченні, словосполучі. Ці норми закріплені в словниках, довідниках. Лексичні норми не передбачають *жаргонних, діалектних, просторічних слів* тощо.

Фразеологічні – передбачають уживання фразеологізмів у властивому їм значенні, не спотворюючи їхнього змісту й граматичної будови.

Орфоенічні – являють собою сукупність правил вимови звуків, звукосполучень.

Акцентологічні (акцентуаційні) – визначають правильний словесний наголос.

Орфографічні – передбачають єдині способи передання мовлення на письмі. Ці норми охоплюють правила написання слів.

Словотвірні – установлюють правила утворення нових слів за наявними в мові словотвірними моделями.

Морфологічні – регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова й варіантів її поєднання з іншими словами.

Синтаксичні – це загальноприйняті правила побудови синтаксичних конструкцій - словосполук, речень.

Стилістичні – визначають добір мовних засобів відповідно до їхнього стилістичного забарвлення та стилю мовлення.

Пунктуаційні – регулюють уживання розділових знаків.

Ортографія – це система загальноприйнятих правил про способи передання усного мовлення в писемній формі.

ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРТОГРАФІЇ

Принцип – це те, що лежить в основі правопису (від латинського *principium* – основа).

Відповідно до цього визначають такі принципи:

- фонетичний;
- історичний (традиційний);
- морфологічний.

До принципів можна вналежнювати й смислові (диференційні) написання.

Фонетичний – написання слова точно відображає його літературну вимову.

Вимова	Написання
[вода]	вода
[калина]	калина
[треба]	треба
[с'ім]	сім

Вимова = написання

Морфологічний – написання слова розходиться з його звучанням. Значущі частини (морфеми) в споріднених словах або граматичних формах того ж слова вимовляють по-різному, але пишуть однаково.

Вимова	Написання
[про□□з'ба]	просьба (бо просити)
[роузу□мний]	розумний (бо розум)
[рож:ува□ти]	розжувати (бо роз- – префікс)
[сва□риєс':а]	сваришся (бо особове закінчення дієслів II дієвідміни –иш+ся)

Вимова ≠ написання

Традиційний (історичний) – написання слова не можна пояснити ні вимовою, ані аналізом морфем. Слова пишемо так, як прийнято за усталеною традицією: *яблуко, щока; лимон, кишеня; фізика, фея; хвиля, хвороба; журі, тонна, бароко, Гюго; митець*.

(Запам'ятовуйте правопис окремих слів).

Смислові (диференційні) написання – написання однозвучних слів залежить від їхнього значення. Наприклад:

- написання великої чи малої літери: *Любов* (ім'я) – *любов* (почуття);
- написання слів разом чи окремо: *з гори* (з пагорба) – *згори* (зверху);
- *на пам'ять* подарувати – (прийменник + іменник) – *напам'ять* вивчити (прислівник); *про те* (прийменник + займенник) – *проте* (сполучник).

(Розрізняйте значення в контексті).

Написання визначають ортографічні правила.

Ортографічне правило – це коротка й чітка рекомендація для певного написання як зразкового. Наприклад, правила вживання великої букви; правила написання слів разом, окремо, з дефісом (розділкою); правила вживання апострофа тощо.

Ортограма – це правильне (таке, що відповідає правилам або традиціям) написання, яке потрібно вибрати з кількох можливих варіантів. Отже, ортограми – це насамперед букви, для написання яких треба застосувати певне правило (наприклад, буква *е* в слові *весна*, або *весни*; префікс *пре-* у слові *предобрий*, бо вказує на збільшену міру ознаки).

Різновиди ортограм: буквені/ небуквені.

Буквені

1. Ненаголошені [e],[u] в корені слова: *весна*, *життя*.
2. Велика чи мала буква: *Земля* (планета), *земля* (грунт).
3. Написання сумнівного приголосного: *легкий* (бо легенький), *просьба* (бо просити).
4. Подовження та подвоєння приголосних: *навчання*, *возз'єднання*, *лимонний*.
5. Наявність чи ненааявність літери: *сторіччя* – *сторіч*, *баский* – *баскський*, *біль* – *білль*.

Небуквені

1. Дефіс (розділка): *по-київськи*, *з-поміж*, *темно-зелений*, *віч-на-віч*, *хто-небудь*.
2. Апостроф: *м'ята*, *роз'їзд*, *сузір'я*.
3. Перенесення слова: *хо-джу*, *три-ста*.
4. Пропуск між словами (роздільне написання): *будь ласка*, *поки що*, *на жаль*, *рік у рік*.

ОСНОВНІ ЗМІНИ В РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 2019 РОКУ

Як і будь-яка інша мова, сучасна українська мова – динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних галузях суспільної комунікації, виникає потреба в адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Українська національна комісія з питань правопису, реагуючи на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначила правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунула застарілі формулювання та спростила й, де це можливо, уніфікувала орфографічні норми.

Умовно зміни в Українському правописі можна поділити на дві групи: ті, які не мають варіантів написання та ті, що мають два варіанти написання.

І. НАПИСАННЯ СЛІВ З ІНШОМОВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

1. Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий тощо) вияв чого-небудь: архи-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:

архі-, архи-: архіскладний, архішахрай, архидиякон;
бліц-: блищовини, блищопитування, блищвікторина, блищвізит;
гіпер-: гіперзвук, гіпермаркет;
екстра-: екстраклас, екстраверсія, екстрамодний, екстрасенсорний;
макро-: макромолекула, макроекономіка, макроклімат;
максі-: максіодяг, максіекран, максісукня;
міді-: мідіодяг, мідімода, мідіспідниця;
мікро-: мікроорганізми, мікрохвилі, мікрочастинка;
міні-: мініблок, мінідиск, мінікомп'ютер, мінізавод;
мульти-: мультимільйонер, мультивектор, мультимедіа;
нано-: нанокomp'ютер, наночастинки;
полі-: полісахариди, полімотивація;
преміум-: преміумклас, преміумсегмент;
супер-: супермаркет, супермодель, супермодний;
топ-: топменеджер, топмодель, топгравець;
ультра-: ультразвук, ультрамодний;
флеш-: флешінтерв'ю, флешнагромаджувач, флешпам'ять.

Увага! Із власною назвою або аббревіатурою такі компоненти треба писати з розділкою: *Супер-Шмідт; мікро-ЕОМ, міні-ПК, флеш-BIOS.*

2. Уточнення щодо архи-/ архи-.

У правописі сформульовано пункт щодо вживання префікса *архі-*: його вживаємо в іменниках і прикметниках.

архімільйонер;
архіважливий;
архіскладний;
архісерйозний.

А в назвах церковних звань, титулів та чинів можна паралельно вживати префікси *і архи-, і архи-*:

архиєпископ / архієпископ;
архиєрей / архієрей;
архистратиг / архістратиг.

3. З'явилося уточнення, що компонент *топ-* із числівниками не поєднуваний.

Нововведення зумовлено тим, що префікси та інші схожі іншомовні частини з числівниками не вживаються, адже, наприклад, немає таких слів, як *преодин, супердесять* чи *преміуміість*.

Отже, *топ-* треба замінювати на правильний варіант:

Топ-5 онлайн-курсів. Рейтинг п'яти онлайн-курсів або **П'ять топових онлайн-курсів**.

Топ-20 серіалів цього року. 20 найпопулярніших серіалів цього року.

Українка увійшла в топ-15 найкрасивіших дівчат світу. Українка увійшла до п'ятнадцятки найкрасивіших дівчат світу.

4. Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом *анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, унтер-, штабс-*:

анти-: антивірус, антинауковий, антиоксидант;
віце-: віцемер, віцеголова, віцеспікер;
екс-: ексдиректор, ексміністр, ексжурналіст;
контр-: контратака, контрпродуктивний, **контрадмірал**;
лейб-: лейбмедик, лейбгвардієць;
обер-: обермайстер, оберпрокурор, оберкондуктор;
унтер-: унтерофіцер, унтерофіцерство, унтертон;
штабс-: штабскапітан, штабскапітанський.

Увага! З власною назвою або аббревіатурою такі компоненти треба писати з дефісом: «*Анти-Дюринг*», *екс-Югославія*; *анти-АВН*, *екс-НДР*.

5. Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом: *абро-, авіа-, авто-, агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-* (перед голосним), *веб-, еліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк-* (фольк-), *фоно-* тощо; так само слова з питомими компонентами *іно- (іншо-, інако-), лже-*:

абро-: аброморфема; **авіа-**: авіарейс; **авто-**: автовідповідач; **агро-**: агробізнес; **аеро-**: аерометод; **аква-**: акватехніка; **алко-**: алкотест; **арт-**: артдиректор, артоб'єкт, артринок; **астро-**: астрокорекція; **аудіо-**: аудіоальбом; **біо-**: біоцикл; **боди-**: бодибілдінг; **боді-**: бодіарт; **веб-**: вебсторінка, вебадреса, вебдизайнер; **еліо-**: еліоцентр; **гео-**: геополітика; **гідро-**: гідропарк; **дендро-**: дендропарк; **екзо-**: екзопродукти, екосумка; **еко-**: економклас; **етно-**: етногурт; **євро-**: єврозона, євроремонт; **зоо-**: зоосад; **ізо-**: ізоіммунний, ізофаза; **кібер-**: кібермашина; **мета-**: метамова; **метео-**: метеостанція; **моно-**: моновистава; **мото-**: мотокрос; **нарко-**: наркобізнес; **нео-**: неомодерніст; **онко-**: онколікарня; **палео-**: палеотип, палеохімія; **пан-**: панамериканський; **пара-**: параолімпієць; **поп-**: попмузика, попгурт; **прес-**: пресреліз, пресекретар; **псевдо-**: псевдонаука, псевдогромадянський; **смарт-**: смартгодинник, смарттехнологія; **соціо-**: соціосфера; **теле-**: телехроніка; **фіто-**: фітотерапія; **фолк- (фольк-): фолкансамбль, фолькмузика; **фоно-**: фонозапис; **іно-**: іновірець; **іншо-**: іншовірець; **інако-**: інакодумець; **лже-**: лжепророк, лжесвідок.**

Увага! Із власною назвою або аббревіатурою такі компоненти треба писати з розділкою: *пан-Європа*, *псевдо-Фауст*; *веб-API*, *псевдо-ФОП*.

6. Компонент *-стріт* і *стріт-*.

У компоненті власних назв *-стріт* пишемо з літерою *і*, а не *и*:

Бейкер-стріт; Волл-стріт; Риджент-стріт; Фліт-стріт.

Але з загальними назвами компонент пишемо з буквою *и*: **стрітфуд; стритфото; стритарт.**

II. ЗМІНИ ТА УТОЧНЕННЯ В НАПИСАННІ ДЕЯКИХ СЛІВ

1. Написання «пів» із іменниками.

Окремо пишемо невідмінюваний числівник *пів* зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини: **пів аркуша; пів відра; пів години; пів літра («половина літра»); пів міста; пів огірка; пів острова; пів яблука; пів ящика; пів ями; пів Європи; пів Києва; пів України.**

Якщо ж *пів* з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття й не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *південь; півзахист; півколо; півкуля; півлітра* (розм. «пляшка з горілкою або іншою випивкою місткістю 0,5 літра»); *півмісяць; півоберт; півострів.*

Разом також пишемо у формі прикметників: *півлітровий; півгодинний; піввідерний.*

2. Написання *проект, проєкція* та інших спільнокореневих слів.

Слова, утворені від латинського кореня **-ject-**, запозичено з європейських мов, переважно з німецької. Відповідно до вимови в мові-джерелі звукосполуку [je] в українській мові зазвичай передають буквою є: *ін'єкція, об'єкт, суб'єкт, траєкторія.*

objectum → об'єкт;
subjectum → суб'єкт;
trajectus → траєкторія;

injectio → ін'єкція;
project → проєкт.

Увага! Коли в словах іншомовного походження немає звука [j] перед [e], треба, як і раніше, писати й вимовляти **е**: *алое; каное; поезія; радіоелектроніка; фотоелемент* тощо.

3. И на початку слова.

– Сучасна редакція додала літеру **и** на початку окремого вигуку (*ич!*), частки *ич* (*ич який хитрий*), дієслова *икати* («вимовляти **и** замість **і**») та похідного від нього іменника *икання*.

– Також **и** на початку слова тепер вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їхньої вимови в цих мовах: *ийбен, ир, Ич-оба, Кім Чен Ин, Кім Ир Сен.*

– З'явилися паралельні форми двох слів: *іріи / иріи* та *ірод / ирод*.

– Слово *інди'к* пишемо тільки з **і**, інших варіантів немає.

4. Зміни та уточнення в деяких словах.

Було	Стало	Було	Стало
Свят-вечір	Святвечір	золотовалютний	золото-валютний
О'Генрі	О. Генрі	Ілле	Ілле
Д'Артаньян	д'Артаньян	Ігоре	Ігорю
тонно-кілометр	тоннокілометр	Лазаре	Лазарю
людино-день	людинодень	Ігорович	Ігорьович
святик	святвечір	Лазарович	Лазарьович
ріелтор	ріелтор	хабара	хабаря
хіміотерапія	хімістерапія	відповідять	дадуть відповідь
штрих-код	штрихкод	боротьбист	боротьбіст
дієз	дієз	побутовизм	побутовізм
дієреза	дієреза	речовизм	речовізм
хоспіс	госпіс		

5. Деякі паралельні форми.

Було	Стало
щури	щури і щурі
Олегу	Олеже (й Олегу)
татів	татів і тат
по вечорі	по вечорі / по вечору
по досягненні	по досягненні / по досягненню
по закінченні	по закінченні / по закінченню
по здійсненні	по здійсненні / по здійсненню

6. Відчислівникові слова з голосними *а* і *о*.

Як відомо, на початку складних слів (прикметників, іменників) перші чотири числівники мають форми *одно-, дво-, три-, чотири-*:

однойдерний; двоповерховий; триярусний; чотирикутник.

7. Написання слів іншомовного походження із зайвою буквою *й*.

Правопис 2019 року скасовує винятки *Гойя, Савойя, Фейєрбах, майя, фойє* із зайвою буквою *й*, бо в мовах-джерелах у таких словах подвійний *й* не вимовляють і не пишуть.

Отже, треба писати:

гуаява (guayaaba); мая (maya); фое (foyer); Гоя (Goya); Каєнна (Cayenne); Рамбує (Rambouillet); Соєр (Sawyer); Феєрбах (Feuerbach); маракуя; Савоя; Ісая; Хаям.

Увага! Коли в іншомовних словах є подвоєний звук [j], перед йотованою голосною вставляємо букву *й*:

Петер Сійярто (угорською Péter Szijjártó);

Реджеп Тайїп Ердоган (турецькою Recep Tayyip Erdoğan).

8. Слова *Бог, Господь* в усталених сполуках.

З'явилася примітка, що в усталених сполуках, які є в розмовній мові, слова *Бог, Господь* пишемо з малої букви:

бог зна що (невідомо що);

бог зна коли (невідомо коли);

бог з ним (вживається на знак згоди, примирення, прощення).

З малої букви пишемо також вигук: боже, господи, їй-богу, господи боже мій, боже збав, крім випадків, коли слова **Боже, Господи** є звертанням.

9. Суфікси для утворення фемінітивів.

Нова редакція зафіксувала чотири суфікси для утворення слів жіночого роду – фемінітивів: **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-**. Але в тексті Українського правопису не зазначено про потребу створювати фемінітиви до всіх іменників – назв осіб чоловічої статі. Культурологи мови стверджують, що в офіційно-діловому та науковому стилях мовлення вживання фемінітивів є недоречним, бо зазначені стилі характеризуються складом лексики, позбавленої експресивності, емоції й оцінки, а фемінітиви мають конотативний доважок у структурі своєї семантики.

А. Суфікс -к- найуживаніший: *редактор* → *редакторка*, *автор* → *авторка*; *студент* → *студентка*.

Б. Суфікс -иц-(я) потрібно приєднувати насамперед до основ на -ник та -ень: *учениця, порадиця*.

В. Суфікс -ин-(я) сполучаємо з основами на -ець та приголосний: *продавець* → *продавчиня*; *плавець* → *плавчиня*.

Г. Суфікс -ес- рідковживаний: *поет* → *поетеса*; *диякон* → *дияконеса*; *патрон* → *патронеса*.

Отже, такі словоформи мають обмежене стильове вживання, наприклад, можемо послуговуватися ними в розмовному та художньому стилях.

III. НАПИСАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І ВЛАСНИХ НАЗВ

1. Написання назв сайтів та інших інтернетних сервісів.

А. Назви сайтів, мереж, пошукових систем тощо без родового слова пишемо з малої букви: *вікіпедія; гугл; твітер*.

Б. Назви сайтів, мереж, пошукових систем тощо з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках: *мережа «Фейсбук»; енциклопедія «Вікіпедія»; система обміну повідомленнями «Вайбер».*

В. Назви, ужиті для позначення юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок: РНБО ввела санкції проти Яндекс.

Кілька прикладів, щоб ліпше зрозуміти це правило:

Я зайшов до телеграму, а там новина про те, що Твіттер почав співпрацювати з месенджером «Вайбер».

Представники мережі «Фейсбук», яка належить Фейсбукові, написали допис у фейсбуці.

2. Закінчення назв інтернетних сервісів.

Назви інтернетних сервісів, що належать до другої відміни, у родовому відмінку однини мають закінчення *-у, -ю*: *інстаграму; телеграму; фейсбуку; ютубу*.

А от слово *імейл*, залежно від значення, у родовому відмінку однини набуває закінчень *-а* або *-у*: *імейла* (поштова електронна скринька); *імейлу* (система електронної пошти).

3. Написання назв товарних знаків і марок виробів.

А. Торгові назви продуктових, парфумерних та інших товарів, тютюнових виробів, напоїв тощо беремо в лапки й пишемо з великої букви: ковбаса «Краківська»; сир «Королівський»; цукерки «Асорті»; шоколад «Світоч»; духи «Лілея»; взуття «Крокс»; кросівки «Пума»; шампунь «Оливковий»; вино «Перлина степу»; коньяк «Таврія»; мінеральна вода «Моршинська»; напій «Живчик».

Б. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів тощо) пишемо з великої букви та в лапках: автомобілі «Вольво», «Ніссан», «Фольксваген»; літак «Боїнг 777»; трактор «Слобожанець».

В. Але назви самих виробів беремо в лапки й пишемо з малої букви: «вольво»; «ніссан»; «фольксваген»; «боїнг»; «слобожанець».

У побутовому вживанні ці назви – без лапок (*приїхали на мерседесі, каталися на фольксвагені*).

Г. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: Ан-225; А-340; В-47.

4. Назви іноземних компаній, фірм.

Назви іноземних компаній, фірм тощо звичайно подаємо кирилицею: концерн «Фольксваген»; компанія «Данон».

Проте на практиці використовують написання латиницею: компанія «Microsoft»; транснаціональна корпорація «Jysk».

5. Складені назви інформаційних агентств.

Складені назви інформаційних агентств пишемо з великої літери (окрім родової назви) і без лапок (раніше назви писали в лапках): *агентство Українські Національні Новини; агентство Франс Пресс; агентство Інтерфакс-Азербайджан*.

6. Назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій.

З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично скликають: *бундесрат; джирга; меджліс; конгрес; ландтаг; національні збори; парламент; сейм; сенат; стортинг*.

IV. ПАРАЛЕЛЬНІ ФОРМИ

1. Передавання *аи* як *ав*.

Буквосполучення *аи* з давньогрецької та латинської мов у більшості слів української мови передають через *ав*: *auctor* (лат.) → *автор*; *автографон* (давньогрец.) → *автограф*; *лавра* (давньогрец.) → *лавра*; *автос* (давньогрец.) → *авто*; *laurea* (лат.) → *лавр*.

Проте є низка слів, які передають іншомовне *аи* через *ау*:

auditorium (лат.) → *аудиторія*; *audio* (лат.) → *аудіо*; *лаури* (давньогрец.) → *пауза*; *laureatus* (лат.) → *лауреат*.

Нова редакція правопису пропонує вирішити цю проблему так: у запозиченнях із давньогрецької й латинської мов, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *аи*, транслітеруючи як *ау*, допустити ортографічні варіанти: *аудиторія – авдиторія; пауза –*

навза; фауна – фавна; аудіо – авдіо; лауреат – лавреат; аудієнція – авдієнція; аура – авра; аудит – авдит.

Радимо послуговуватися саме другим варіантом, у такий спосіб позбавлятися збігу голосних, що не властивий українській мові.

Із усіх інших мов *au* як *ау* залишається: *гаунтвахта* (бо від нім. *hauptwache*); *Фауст* (бо від нім. *Faust*) тощо.

2. Передавання θ (тети) через літеру t (те).

Грецьку літеру θ у більшості слів української мови відтворено через літеру t , як і в інших мовах:

θέατρον → *театр* (укр.), *theatre* (англ.), *teatr* (пол.);

ῥυθμός → *ритм* (укр.), *rhythm* (англ.), *rytm* (пол.);

θεωρία → *теорія* (укр.), *theory* (англ.), *teoria* (пол.).

Проте є низка слів, які передають θ через ϕ , хоч в інших мовах (окрім рос. і біл.) цього немає:

αἰθήρ → *ефір* (укр.), *ether* (англ.), *eter* (пол.);

καθέδρα → *кафедра* (укр.) *cathedra* (англ.), *katedra* (пол.);

μυθικός → *міф* (укр.), *myth* (англ.), *mit* (пол.);

Αθήνα → *Афіни* (укр.), *Athens* (англ.), *Ateny* (пол.).

Редакція правопису 2019 року пропонує вирішити цю проблему так: у словах, узвичаєних в українській мові з ϕ , допущено паралельні форми.

Афіни – Атени;

кафедра – кате́дра;

орфографія – ортографія;

логарифм – логаритм;

ефір – етер;

міфологія – мітологія;

анафема – анатема;

марафон – марафон.

Радимо послуговуватися саме другим варіантом.

Під час замінювання ϕ на t варто завжди дивитися на оригінальне давньогрецьке слово, адже, наприклад, у слові *ортографія* можна замінити лише першу ϕ , а друга на законному місці (орфоґрафіа).

3. Закінчення -и в родовому відмінку деяких іменників.

Відтепер іменники на -ть після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини III відміни, за давнозасвоєною практикою, можуть набувати як варіант закінчення -и: *хоробрості – хоробрости; честі – чести; гордості – гордости; радості – радости; смерті – смерти; крові – крови; любові – любови; осені – осени; солі – соли; Русі – Руси; Білорусі – Білоруси.*

Радимо послуговуватися саме другим варіантом.

4. Передавання g в антропонімах через $г$.

Тепер в антропонімах (імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми) допущено передавання g двома способами: і літерою $г$, і літерою $г$.

Goethe → *Гете* і *Гете*;

Hegel → *Гегель* і *Гегель*;

Hemingway → *Гемінґвей* і *Гемінґвей*;

Margaret → *Марґарет* і *Марґарет*;

Grinch → *Грінч* і *Грінч*.

V. НАПИСАННЯ ІМЕН ТА ПРІЗВИЩ. ЗВЕРТАННЯ

1. Подвоєння приголосних kk у словах іншомовного походження.

Буквосполучення *ск*, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [k], відтепер відтворюємо однією українською буквою *к*:

Becker (Becker); *Bismarck* (Bismarck); *Jackson* (Jackson);

Dickens (Dickens); *Lamarck* (Lamarck); *Rudbeck* (Rudbeck);

Stockholm (Stockholm); *Sherlock* (Sherlock).

Увага! Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас, Мс** поєднується з основою, що починається на **[к]**, у тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Маккартні* (McCartney); *Маккензі* (Mackenzie); *Маккінлі* (McKinley).

Також подвоєння зберігаємо в загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* (McCarthyism).

2. Закінчення деяких слов'янських прізвищ.

Попередня редакція правопису визначала, що прикметникові закінчення **-ой** слов'янських прізвищ передаємо також через **-ой**: *Донской* (рос.) → *Донської* (укр.), *Луговской* (рос.) → *Луговської* (укр.), *Толстой* (рос.) → *Толстой* (укр.).

Нова ж редакція зазначає, що закінчення **-ой** тепер передаємо через **-ий**:

Донський; Луговський.

Але: **Толстой.**

3. Відмінювання деяких жіночих імен.

Тепер жіночі імена іншомовного походження, що закінчуються на губний або пом'якшений приголосний, відмінюємо:

*Ізабель – Ізабелі;
Жізель – Жізелі;
Ніколь – Ніколі;
Зейнаб – Зейнабі;*

*Етель – Етелі;
Мішель – Мішелі;
Сесіль – Сесілі;
Руф – Руфі.*

4. Розширене застосування кличного відмінка.

Тепер у звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова (раніше друге слово могло мати варіантну форму називного відмінка): *пане лейтенанте* (а не *пане лейтенант*);

У звертаннях, що складаються з загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка обов'язково набуває загальна назва, а прізвище – на вибір. Раніше прізвище було в називному відмінку:

*пане Коваль і пане Ковалю;
друже Максименко і друже Максименку;
колего Єванищук і колего Єванищуку.*

Імена *Ігор, Лазар* як іменники м'якої групи другої відміни у формі кличного відмінка мають закінчення **-ю** – *Ігорю* (хоча раніше правопис фіксував форму *Ігоре*, натомість деякі словники – *Ігорю*), *Лазарю*. Отже, форма *Ігорю, Лазарю* стала в один ряд з іншими подібними іменниками на зразок *Василю, Івасю, Андрію, Юрію*.

5. Скасування кличного відмінка в трьох словах.

З'явилася примітка про те, що іменники іншомовного походження *сер, сір, гер* відтепер мають звертальну форму, омонімну з називним відмінком: *сер* (а не *сере*); *сір* (а не *сіре*); *гер* (а не *гере*).

6. Творення імен по батькові.

ЖІНОЧІ: – ІВНА, – ЇВНА, наприклад, *Микола – Миколаївна, Григорій – Григорівна*;
ЧОЛОВІЧІ: – ОВИЧ, наприклад, *Олександр – Олександрович, Андрій – Андрійович*.
АЛЕ: *Ігор – Ігорьович; Лазар – Лазарьович* (вирівнювання м'якої групи).

VI. ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

1. Назви населених пунктів у родовому відмінку однини.

Назви населених пунктів, річок, інших географічних назв, які мають суфікс **-ів**, у родовому відмінку однини, відповідно до нової редакції правопису, мають закінчуватися саме на **-а**. Окрім того, тільки закінчення **-а** можуть набувати у формі родового відмінка однини іменники – назви населених пунктів, які мають суфікси **-ськ-, -цьк-, -ець-, -їв-, -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-**, а також елементи **-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-**. Якщо ж подібних суфіксів чи елементів у назві немає, то в родовому відмінку однини може з'являтися як закінчення **-а**, так і закінчення **-ю**: *Лондона – Лондону*.

А. Назви населених пунктів мають паралельні форми в родовому відмінку однини:

*Амстердама – Амстердаму;
Парижа – Парижу;
Ліверпуля – Ліверпулю;
Мадрида – Мадриду.*

*Лондона – Лондону;
Чорнобиля – Чорнобилю;
Гомеля – Гомелю;*

Б. Тільки закінчення **-а, -я мають назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-, -цьк-, -ець-**, формантами **-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-**, а також із суфіксами **-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-**: *Луцька; Кременця; Борисполя; Житомира; Тернополя; Франкфурта; Києва; Львова; Харкова; Снятина; Бахмача, Чернігова.***

2. Написання деяких географічних назв по-іншому.

У попередній редакції правопису йшлося, що польське, словацьке й чеське **е**, яке наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** та виражає множину, зберігається (*Кельце, Кошице, Лідице, Пардубице* тощо), і ці географічні назви не відмінюються.

Сучасна редакція зазначає, що в згаданих географічних назвах передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням, а також їх відмінюємо: *Кельці; Кошиці; Лідиці; Пардубиці.*

VII. СКІСНА РИСКА

У новій редакції українського правопису перелік розділових знаків поповнено скісною рискою, яку ставимо в таких позиціях:

1. В офіційно-діловому та науковому стилях – як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (= і), так і до розділового (= або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень):

*складна інтонація оклику / питання;
тенденції до синтетизму / аналітизму;
системність / несистемність мовних явищ.*

2. На позначення року, що не збігається з календарним: у 2021/2022 навчальному році (без відступів до і після скісної риски).

Уживаємо також комбіновані єднально-розділові сполучники *і/або*, рідше *та/або* (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; Війна і/або поезія?*

3. На позначення співвідношення певних величин, параметрів: співвідношення курсу гривня / долар.

4. У графічних скороченнях – без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в (поштове відділення); р/р (розрахунковий рахунок); х/к (холодного копчення); п/п (по порядку: № п/п); к/т (кінотеатр); т/к (телеканал); с/г (сільськогосподарський).*

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год (кілометр на годину); Ф/м (фарад на метр) тощо.*

У новій редакції правопису схарактеризовано норми щодо вживання розділових знаків при прикладках, зокрема в разі зазначення звань, посад, титулів, відзнак осіб при прізвищах тощо.

VIII. ПУНКТУАЦІЯ

Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують особу з одного боку або називають різні близькі, суміжні його ознаки, між такими прикладками ставимо кому: *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж прикладки характеризують особу цілком очевидно з різних боків, то вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь). У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляємо й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко*. Водночас прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

У новій редакції правопису запропоновано також низку правописних варіантів, оскільки варіативність притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Деякі з них повертають до Українського правопису 1928 року, що були безпідставно вилучені з редакцій радянського періоду, але які мають сучасне наукове підґрунтя. Який із варіантів залишиться в минулому, визначить час.

Наприклад: 1. У прізвищах та іменах передавання іншомовного звука **g** двома способами **г – г** (*Георг – Георг, Гете – Гете*).

2. У словах, що запозичені з давньогрецької мови, варіанти **ау – ав**: *лауреат – лавреат, аудиторія – авдиторія, пауза – павза, фауна – фавна* тощо.

3. У словах, узвичаєних з **ф**, – варіантність: *ефір – етер, міф – міт, логарифм – логаритм, Афіни – Атени, кафедра – кате́дра* тощо.

4. У деяких давно засвоєних словах є варіант голосного **и** на початку слова (*ирид, ирії*).

<https://www.uaredactor.com.ua/><https://www.uaredactor.com.ua/zminy-v-novoy-redaciipravopysi/>

Завдання в тестовій формі

1. Усі слова правильно написано в рядку

- 1) параноя, секвоя, феєрверк, фое, Феєрбах, Ісая
- 2) параноя, секвоя, феєрверк, фое, Фейєрбах, Ісайя
- 3) паранойя, секвойя, фейєрверк, фойє, Феєрбах, Ісая
- 4) паранойя, секвойя, фейєрверк, фойє, Фейєрбах, Ісайя

2. Усі слова правильно написано в рядку

- 1) проект, проектний, проєктивний, проектувальник, проєктор
- 2) проєкт, проєктний, проєктивний, проектувальник, проєктор
- 3) обидва варіанти правильні

3. Усі слова правильно написано в рядку

- 1) архімандрит, архієрей, архістратиг
- 2) архимандрит, архиєрей, архистратиг
- 3) обидва правильні

4. Слово правильно написано в рядку

- 1) священник
- 2) святик
- 3) обидва правильні

5. Усі слова правильно написано в рядку

- 1) фауна, аудиторія, аудієнція
- 2) фавна, авдиторія, авдієнція
- 3) обидва варіанти написання правильні

6. Коли слова «ви» та «ваши» пишемо з великої букви?

- 1) завжди з великої букви
- 2) завжди з маленької букви
- 3) з великої, якщо це лист із персональним зверненням

7. У якому рядку всі іноземні власні назви написано правильно?

- 1) Діккенс, Теккерей, Маккартні
- 2) Дікенс, Текерей, Макартні
- 3) Дікенс, Текерей, Маккартні
- 4) Діккенс, Теккерей, Макарт

8. Яке твердження НЕПРАВИЛЬНЕ?

1. Букву **и** пишемо на початку деяких вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *и□кати* ('вимовляти *и* замість *і*') та похідного від нього іменника *и□кання*.
2. Букву **и** пишемо на початку деяких загальних і власних назв, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їхньої вимови в цих мовах (*ийбен, Кім Чен Ин*).
3. Букву **и** пишемо на початку деяких слів (*ирод, ирій, индик*).

9. У якому рядку обидва слова написано правильно?

- 1) контрудар, контр-адмірал
- 2) экс-президент, експозиція
- 3) пресконференція, прессекретар

10. У якому рядку всі слова написано правильно?

- 1) людинодень, тоннокілометр
- 2) людино-день, тонно-кілометр
- 3) людино / день, тонно / кілометр

11. У якому рядку всі слова написано правильно?

- 1) бліц-турнір, міні-спідниця, топ-менеджер
- 2) преміум-клас, ультрамодний, супермаркет
- 3) максімода, гіперінфляція, екстрапрофесіонал

12. У якому реченні є помилка?

1. Так неспішно, розмовляючи про свої плани й мрії, ми обійшли пів острова.
2. За приємним спілкуванням навіть не помітили, що вже минуло майже пів дня.
3. Надходив вечір, і на темному небосхилі з-поміж хмар визирнув кінчик пів місяця.

13. Яке твердження правильне?

1. Правопис зобов'язує мовців послідовно утворювати фемінітиви (іменники на означення осіб жіночої статі) від іменників чоловічого роду, коли в контексті йдеться про осіб жіночої статі.
2. Правопис лише окреслює основні суфікси, за допомогою яких можна утворювати фемінітиви (іменники на означення осіб жіночої статі) від іменників чоловічого роду, і зазначає важливі деталі щодо вибору суфікса.
3. Правопис дає вичерпний перелік суфіксів, за допомогою яких можна утворювати фемінітиви (іменники на означення осіб жіночої статі) від іменників чоловічого роду, коли є потреба в контексті вказувати на особу жіночої статі.

14. Яке твердження правильне?

1. Іменник Львів у формі родового відмінка однини має лише закінчення -а: Львова.
2. Іменник Львів у формі родового відмінка однини має лише закінчення -у: Львову.
3. Іменник Львів у формі родового відмінка однини може мати закінчення як -а, так і -у: Львова і Львову.

15. У якому рядку всі слова написано правильно?

- 1) гідности, незалежности, радості
- 2) гідності, незалежності, радості
- 3) обидва варіанти правильні

16. Яка форма кличного відмінка імені Ігор правильна?

- 1) Ігоре
- 2) Ігорю
- 3) обидва варіанти правильні

17. Який варіант чоловічого імені по батькові від імені Лазар правильний?

- 1) Лазаревич
- 2) Лазарович
- 3) Лазарьович
- 4) усі варіанти можливі

18. У якому реченні є пунктуаційна помилка?

- 1. Доктор філологічних наук, професор І. Петренко сьогодні доповідатиме про нові правописні норми.
- 2. Завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук І. Петренко сьогодні доповідатиме про нові правописні норми.
- 3. Завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко сьогодні доповідатиме про нові правописні норми.
- 4. І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор, сьогодні доповідатиме про нові правописні норми.

19. Який новий знак уведено до переліку розділових?

- 1) довге тире
- 2) астерикс
- 3) скісну риску

ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРТОЕПІЯ. ОРТОГРАФІЯ

ОСНОВНІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОЇ ОРТОЕПІЇ

Вимова голосних звуків	Приклади
1. Усі наголошені голосні вимовляємо чітко й виразно	ма ^а ти, хліб, міст, дух
2. Звуки [a], [y], [i] [o] також у більшості випадків, окрім зазначеного нижче, вимовляємо чітко й у ненаголошених складах	арбітра ^а ж, туне ^е ль, вікно ^о , голова ^а
3. Ненаголошений [o] перед складом із наголошеними [i], [y] вимовляємо з невеликим наближенням до [y]	[роузу ^у мний] (розумний), [тоубі ^і] (тобі), [здоубу ^у ток] (зпо ^у буток)
4. Ненаголошений [e] вимовляємо з наближенням до [и], ненаголошений [и] до [e], окрім абсолютного кінця слова	[се ^е ло ^о] (село), [ве ^е сна ^а] (весна ^а), [м е ^е та ^а] (мета), [жи ^и ве]

В українській мові ненаголошений **о** ніколи не наближається до **а**: директор, мажоритарна, опинився, Корюківка (директар, мажаритарна (система), апинився, Карюковка – неправильно).

Вимова приголосних звуків	Приклади
1. Усі приголосні звуки виразно вимовляємо між голосними й на початку слова перед голосним	читати, молотити, ніготь
2. Дзвінкі приголосні в кінці складу й слова не втрачають дзвінкості. (В українській мові розрізняється лексичне значення слів кінцевим звуком складу – дзвінким чи глухим)	хліб, кров, книжка, казка гриб – грип, мимохідь – мимохіть
3. Афrikати [дж], [дз], [дз'] вимовляємо як один звук, якщо [д], [ж]; [д], [з] належать до однієї морфеми. Слід відрізнити їх від вимови звукосполучень [д]+[ж], [д]+[з], коли вони належать до різних морфем (префікса й кореня)	[доу ^с 'л'ідж ^е н':а], [д̪аж], [гу ^а д̪ик], [д̪'об] надзвичайний, підживити
4. Слід розрізняти звуки [г] і [г']: [г] – гортанний щілинний, дзвінкий, а [г'] – задньоязиковий проривний, дзвінкий. Розрізняймо лексичне значення слів	газета, географія гандж, гатунок, ґрунт, (обґрунтовувати), гречний; ґрати (дієслово)/ грати
5. Глухі приголосні перед дзвінками під впливом останніх змінюються на відповідні їм дзвінкі	[про ^а з'ба] (просьба), [хо ^а д̪би] (хоч би), [воґза ^а л] (вокзал)
6. Дзвінкі приголосні перед глухими, зазвичай, дзвінкості не втрачають, тільки звук [г] у деяких словах перед глухими [т], [т'], [к] змінюється на глухий [х], окрім дієслів	обґатка, берізка, стежка; ле ^а хко (легко), [н'і ^а хт'і] (нігті)

Вимова приголосних звуків	Приклади
7. Губні звуки [б], [п], [в], [м], [ф] (наприкінці слова й складу) вимовляємо твердо. Напівпом'якшено їх вимовляємо перед [і], а також перед йотованими в словах іншомовного походження	[с'ім], [стен], [любо□в], [верф], [б'іле□т], [с'в'іт], [п'уре□], [б'аз']
8. [ц] наприкінці слова вимовляємо пом'якшено. У словах іншомовного походження та в деяких вигуках [ц] твердий	[хло□пец'і] (хлопець), [м'іц'і] (міць) [шприц], [клац]
9. Усі шиплячі звуки вимовляємо твердо. Напівпом'якшено шиплячі вимовляємо перед [і] та під час подовження перед закінченням -ю, -я.	частина, чисто, жити, шити, [ш'іс'т'і] (шість), [ж'і□нка] (жінка), [н'і□ч':у] (ніччю), [зб'і□ж':а] (збіжжя).
10. У закінченнях дієслів звукосполучення -ться, -шся вимовляємо як [ц':а], [с':а]	[с'м'ій е□ ц':а] (сміється), [уч'і□ц':а] (учіться), [ра□диc':а] (радішся)

Запам'ятайте слова!

агу! – вигук

агрус – кущова рослина, ягоди

гава – ворона

газда – господар

гандж – вада

ганок – прибудова біля входу в будинок

гатунок – сорт виробу

гвалт – крик, галас

гедзь – двокрила комаха, що живиться кров'ю тварин і соком рослин

гелготати – видавати звуки, властиві гусям; незрозуміло розмовляти, галасувати

гогель-могель – нап'ї

грасувати – вистругувати, розчищати

гречний – увічливий

гринджоли – дитячі сани

грунт – верхній шар землі

гудзик – застібка на одязі

гуля – нарост на тілі від удару

джигун – баламут

дзига – дитяча іграшка

дзигарі – годинник

дзиглик – стільчик

зигзаг – ламана лінія

легінь – парубок

мамалига – кукурудзяна каша

фіглі-міглі – витівки.

Деякі власні назви:

Гудзь, Галаган, Дзига – (прізвища);

Великий Грунь – (гора в Карпатах).

Слова з варіантним написанням: бігос і бігос, гуральня і гуральня

У власних назвах іншомовного походження – у вимові:

Гданськ і Гданськ

Гете й Гете

Гібралтар і Гібралтар

Вправа 1. Напишіть правильно слова, дібравши відповідну букву з дужок. Поясніть їх вимову й написання

Бері(с, з)ка, ле(х, г)кий, плі(д, т), (ш, з, с)шити, ма(ф, в)па, ді(ш, ж)ка, (ш, ж, з, с)чепити, за(д, т)хлий, ро(с, з)питати, допомо(х, г)ти, кни(ш, ж)ка, ві(т, д)хилитись, (с, з)сипати, боро(д, т)ба, ми(г, х)тіти, во(к, г)зал, рі(д, т)кий, (з, с)хитнути, дорі(ш, ж)ка, ро(с, з)пові(т, д)ь, на(д, т)пити, пала(г, х)котіти, ши(б, п)ка, ві(д, т)танути, бе(з, с)крилий, ді(х, г)тяр, стере(х, г)ти, під(г, г)рунтя.

Вправа 2. На місці крапок поставте пропущені букви ж, ш, ч, з, с, т і поясніть їх написання й вимову.

Ро...жарений, сміє...ся, бе...журний, ро...шарування, прині...ши, не му...ся, не порі...ся, ...шити, б'є...ся, ...жінкою, змиє...ся, бе...шумний, ро...шукати, ма...ч, ...жувати, зустріне...ся, на дорі...ці, у ложе...ці, кри...ці, кни...ці, Пара...чин, ...жиру, злі...ши, бе...шапки, мі...солдатами, ро...евритися, зупини...ся, на сте...ці, відчепи...ься, сподіває...ся, згри...ши, ...шумом, бе...чинство, ..чищати.

Завдання в тестовій формі

- 1. Підкреслена буква позначає той самий звук в усіх словах рядка**
А фужер, левкой, марафон, симфонія
Б пишеться, тюлень, стіл, тьмянний
В хибний, хвалько, схопити, мох
Г просьба, сім'я, прихильність, сяйво
Г колесо, мокрий, вокзал, скупість
- 2. Підкреслена буква позначає однаковий звук у кожному слові рядка**
А засвітити, зломити, зчищати
Б садочок, футболіст, дивина
В короттший, виттрачати, позатторік
Г царювати, цимбаліст, цікавий
Г анекдот, покрівля, краяти
- 3. Звук [г] треба вимовляти в обох словах рядка**
А об..рунтувати, во..зальний
Б за..ратований, нама..атися
В ..удзичок, перемо..ти
Г а..русовий, домо..тися
Г по..ратися, ..атунок
- 4. Підкреслена буква позначає однаковий звук у кожному слові рядка**
А межувати, жалюгідний, крутіж
Б харків'янин, забрьоха, різний
В привокзальний, красень, морок
Г дзеленькати, мороз, зобов'зяти
Г шістсот, майструвати, митець
- 5. Підкреслені букви позначають однаковий звук у кожному слові рядка**
А джміль, добро, дріб
Б просьба, вісь, сььогодні
В дзбан, зберегти, зжати
Г якби, гвалт, екзистенція
Г вчиться, тьмянний, боротьба
- 6. Звук [д] є в кожному слові рядка**
А дитина, боротьба, день
Б кладка, футболіст, город
В ведмідь, десять, джерело
Г баскетбол, душа, дзвінок
Г податок, дятел, звідти

7. Підкреслені літери позначають той самий звук у всіх словах рядка

А будинок, бджола, Дніпро
 Б шабля, миєшся, широкий
 В шістот, тбілісі, метєлиця
 Г свято, осінній, просьба
 І Великдень, аякже, грунт

8. Підкреслені літери позначають однаковий звук у кожному слові рядка

А жук, важко, подружці
 Б пошана, молишся, наш
 В вираз, зять, записник
 Г хоробрий, кігті, поріг
 І сім, невістці, веснянка

9. Правильну вимову відображає фонетичний запис слів у рядку

А джерело [дже'ре'ло'], просьба [про'з'ба]
 Б приніси [при'єн'іси], летіє [л'єц':а]
 В купаєшся [купайе'шс'а], п'ять [п'ят']
 Г яний [йасний], молотьба [молот'ба]
 І кігті [к'ігт'і], знання [зан'а]

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

У процесі словозміни та словотворення іноді виникає важкий для вимови збіг кількох приголосних. У таких звукосполуках із метою полегшення вимови відбувається випадіння одного з кількох приголосних, що стоять поруч, тобто відбувається спрощення, яке забезпечує милозвучність мови.

Спрощення відбувається у таких звукосполуках:	Приклади
[ждн] – [жн]	тижневий (хоч тиждень)
[здн] – [зн]	проїзний (хоч проїзд)
[стн] – [сн]	обласний (хоч область), чесний (хоч честь)
[стл] – [сл]	щасливий (хоч щастя), улесливий (хоч лестощі)
[зкн] – [зн] [слн] – [сн]	брязнути (хоч брязкіт) ремісник (хоч ремесло), навмисне (хоч мислити)
[слн] – [сн]	масний (хоч масло)
[скн] – [сн] тощо	тиснути (хоч тиск)
Винятки	шістнадцять, шістдесят, шістсот, дев'яностники, кістлявий, зап'ястний, кістлявий, хвастливий, пестливий, випускний, пропускний, пискнути, рискнути, скнара, тоскно, скніти

Спрощення не відбувається на письмі (але в усному мовленні приголосні спрощуються)

1) у групах приголосних у словах іншомовного походження:	контрастний, агентство, парламентський, агентство, студентство, дилетантство
2) у давальному й місцевому відмінках однини іменників жіночого роду I відміни та похідних:	невістці, невістчин (невістка), аспірантці, аспірантчин (аспірантка)

Вправа 1. Затранскрибуйте слова.

Агентство, парламентський, депутатський, студентство, туристський, аспірантці, абатство, шістсот, шістнадцять, звістці, повістці, невістчин.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте рядки, у яких у всіх словах спрощення в групах приголосних позначаємо на письмі:

- А шелес..нути, безжаліс..но, невіс..ці, влас..ний
- Б ціліс..ний, безкорис..ливий, хворос..няк, беззахис..но
- В мес..ник, безпристрас..но, безвійз..но, чес..ний
- Г гус..нути, двоміс..ний, облес..ливість, доблес..но
- Ґ благовіс..ний, мас..ниця, жаліс..ний, наперс..ний
- Д наміс..ник, інтеліген..ський, совіс..ливий, піс..ний

2. Спрощення приголосних позначаємо на письмі в усіх словах рядка

- А пристрас..ний, щас..ливий, шіс..надцять, об'із..ний
- Б захис..ник, студен..ський, корис..но, облас..ний
- В водоочис..ний, свис..нути, перс..ні, корис..ливий
- Г зліс..ний, аген..ство, особистіс..ний, перехрес..ний
- Ґ капос..ний, контрас..ний, доблес..ний, тиж..невик

3. Правильно написано всі слова в рядку

- А тріснути, тиждневик, контрастний
- Б рідкісний, ненависний, захистний
- В форпостний, пісний, кількісний
- Г шістсот, кістлявий, студенський
- Ґ улесливий, цілістний, шелеснути

4. Спрощення в групах приголосних на місці пропуску позначаємо на письмі в усіх словах рядка

- А зап'яс...ний, радіс...ний, контрас...ний
- Б корис...ний, балас...ний, проїз...ний
- В безжаліс...ний, кіс...лявий, щас...ливий
- Г блис...нути, влас...ний, щотиж...невий
- Ґ ненавис...ний, швидкіс...ний, форпос...ний

5. Спрощення в групах приголосних треба позначати на письмі в усіх словах рядка

- А сер..цевий, проїз..ний, аген..ський
- Б артис..ці, захис..ний, безчес..ний
- В пес..ливий, пристрас..ний, буревіс..ник
- Г тиж..невий, шіс..надцять, швидкіс..ний
- Ґ радіс..ний, перехрес..ний, заздріс..ний

6. Помилку в написанні слова допущено в рядку

- А компостний, тоскно, серцевий
- Б тижневий, зап'ястний, швидкісний
- В туристський, доблесний, у пустці
- Г аванпостний, проїздний, злісний
- Ґ форпостний, агентство, обласний

7. Спрощення в групах приголосних треба позначати на письмі в усіх словах рядка

- А балас..ний, піз..ній, міжоблас..ний
- Б гіган..ський, щас..ливий, заздріс..но
- В буревіс..ник, форпос..ний, радіс..но
- Г сер..це, щотиж..невик, шіс..надцять
- Ґ чес..но, корис..ливий, шелес..нути

8. Позначте рядки, у яких в усіх словах спрощення в групах приголосних позначаємо на письмі:

- А піз..ній, гіган..ський, безсовіс..ний, балас..ний
- Б цінніс..ний, виїз..ний, швидкіс..ний, перехрес..ний
- В заздріс..ний, кіс..лявий, бороз..на, улес..ливий
- Г тиж..невий, пристрас..ний, чес..но, міжоблас..ний
- Ґ волос..ний, особистіс..ний, зліс..ний, капос..ний
- Д зап'яс..ний, очис..ний, захис..ник, буревіс..ник
- Е звіс..но, блис..нути, пес..ливий, щас..ливий

9. Спрощення приголосних на письмі відбувається на місці пропуску в усіх словах рядка

- А якіс..ний, хвас..ливий, чес..ний, захис..ник
- Б піс..десят, ус..ний, ціліс..ний, пристрас..ний
- В наміс..ник, влас..ний, свис..нути, сер..цевий
- Г балас..ний, буревіс..ник, ненавис..ний, проїз..ний
- Ґ тиж..невий, блис..нути, контраст..ний

10. Спрощення в групі приголосних відбувається на письмі за творення прикметників від обох слів рядка

- А щастя, зап'ястя
- Б пестоці, жалість
- В тиждень, злість
- Г вартість, баласт
- Ґ честь, контраст

11. Спрощення приголосних позначаємо на письмі в усіх словах рядка

- А аген..ство, проїз..ний, кількіс..ний
- Б облес..ливий, тиж..ня, сер..цевий
- В невіс..чин, якіс..ний, шелес..нути
- Г бряз..нути, хворос..няк, совіс..ний
- Ґ тис..нути, курсан..ський, віс..ник

ПРАВОПИС НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ У КОРЕНЯХ СЛІВ

Під наголосом голосні звуки завжди вимовляємо чітко й виразно. У ненаголошеній позиції голосні *е, и, о* наближаються до подібних за артикуляційними особливостями звуків: [e]-[e^u], [u]-[u^e], [o] – [o^y]

Загальноприйняте правило: треба змінити слово або дібрати **спільнокореневе так, щоб ненаголошений голосний став наголошеним**

[ве ^u риш ^u на]	вершина, бо ве ^u рх
[ве ^u сна]	весна, бо ве ^u сни
[ве ^u ли ^u ч]	велич, бо вели ^u кий
[ви ^u шне ^u ва]	вишнева, бо ви ^u шня
[го ^u лу ^u бка]	голубка, бо го ^u луб

Увага!

Але це правило не застосовуємо до дієслів, у яких відбувається чергування *е – и*: беру – збирати.

Написання [а], що походить із давнього [о]

У сучасній літературній мові є декілька слів, у коренях яких функціонує звук [а], що походить із давнього [о].

Після *г, к, х* давній звук [о] змінився на [а] переважно перед наголошеним складом з [а]: бага^ато, гара^азд, гаря^ачий, кажа^ан, кача^ан, хазя^аїн, халя^ава та в похідних: хазяйнувати, по-хазяйськи, качанний, збагачення, гарячкувати тощо.

У деяких словах давній [о] зберігається: богати^р (силач), борсу^к, гонча^р, коза^к, коми^н, котуш^{ка}, корова^й, кропи^{ва}, лопата, монасти^р, отама^н, оренда, погон, пором, солда^т, слов'яни, компот.

ЧЕРГУВАННЯ ЗВУКІВ

Чергування – це постійні закономірні зміни звуків в певній частині слова.

Чергування голосних у коренях дієслів

е – о: нести – носити, вєзти – возити;
е – і: лєтити – літати, грєбти – загрібати;
і – а: лізти – лазити, сісти – садити;
і – у: сідати – сидити;
е – и – ø (фонемний нуль): беру – вибираю – брати;
о – а: ломити – ламати, перемогти – перемагати.

Увага! [о] переходить в [а] в коренях дієслів перед наголошеним складом з [а]; дієслово з [о] означає одноразову завершену дію (допомогти – що зробити?); дієслово з [о] номінує тривалу або багаторазову дію (допомагати – що робити?).

Чергування [о], [е] з фонемним нулем

В українській мові для багатьох іменників характерні випадні звуки **о**, **е**, які зникають у процесі відмінювання: день – дня, сон – сну, молебень – молебня, Бурячок – Бурячка. Але ця особливість не поширюється на запозичені слова: бюлетень – бюлетеня, брелок – брелока.

Чергування [о], [е] з [і] (о, е, є з і, ї)

На місці [о], [е] в закритих складах пишемо [і], у відкритих зберігаються [о] й [е].

Цей фонетичний процес поширюється на більшість українських слів (за нечисленними винятками): твір – твору, сєла – сіл, солі – сіль, Чорновіл – Чорновола, а також на глибоко засвоєні нашою мовою запозичення: папір – паперу, Антін – Антона, Прокіп – Прокопа і таке інше. Від цього чергування є низка відхилень; не чергуються:

- так звані випадні або вставні *о* та *е*: день – дня, сон – сну, вишня – вишень;
- у звукосполучках *-ор-*, *-ер-*, *-ов-* та *-оро-*, *-оло-*, *-еле-*, *-ере-*: берег, вовк, ворог, гордий, зелень, торг, серце, порох, шерех, шелест, але моріг, оберіг, поріг, сморід;
- *о* та *е*, що входять до складу суфіксів *-очк-*, *-ечк-*, *-оньк-*, *-енк-*, *-еньк-*, *-есеньк-*: гілочка, ложечка, голубонька, малесенький;
- у більшості запозичених і книжних слів: актор, готель, закон, поет, телефон, режисер, футбол.

(Під час творення нових українських слів треба орієнтуватися не на згадані винятки, а на правило. Тому **кросівки** (від *крос*), **вітрівка** (од *вітер*) – за зразком *мандрівка*. (*Вітровка*, *кросовки* – **неправильно**).

Чергування [е] з [о] після шиплячих та [ј]

Після шиплячих **ж**, **ч**, **ш**, **дж** та після **й** голосний **е** може чергуватися з **о**: женити – жонатий, четвертий – чотири, шести – шотий, боєць – бойовий.

Вправа 1. Обґрунтуйте відхилення від основного правила чергування о, е з і у словах:

день, свекор, сон, швець, вітер, серп, вовк, довгий, гордий, торг, серце, шелест, берег, порох, молот, білочка, полечко, голубонька, Довженко, серденько, любесенько, вихователь, учитель, возвеличити, значень, вражень, тополь, меж, імен, словник, балон, готель, закон, верховний.

Вправа 2. Обґрунтуйте закономірність уживання після шиплячих та ј е у словах: женити, шести, ніженька, вечера, стаєнь.

Вправа 3. Обґрунтуйте закономірність уживання після шиплячих та **ж** **о** у словах: його, жовтий, чоловік, щока, шостий, чотири, знайомий.

Вправа 4. Обґрунтуйте відхилення від основного правила чергування **о**, **е** після шиплячих та **ж**. Чому *жетон* і *чек*?

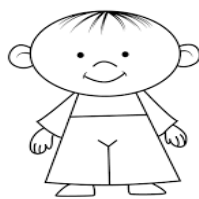
Вправа 5. Від поданих іменників утворіть відносні прикметники і вкажіть, які фонетичні процеси відбуваються.

Лейпциг, Гаага, Нью-Йорк, Прилуки, Гамбург, Чикаго, Кагарлик, Вишній Волочок, Кременчук, Золотоноша, Ніцца, Гринвіч, Мекка, Сиваш, Прага, Гадяч, баски, казах, Перемишль, Великі Луки, Баскунчак, Брест, Будапешт, Збараж, Одеса, Цюрих, Данциг.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ

У процесі зміни **й** творення слів відбуваються такі чергування приголосних:

Запам'ятате!

⇒ **х-с-ш** вухо- вусі-вушко
 ⇒ **к-ч-ц** рука – руці -ручка
 ⇒ **г-з-ж** нога-нозі- ніжка

Зміни приголосних під час додавання суфіксів **-ськ(ий)**, **-ств(о)**

г
з
ж ⇒ **+ськ(ий), -ств(о) -> -зьк(ий), -зтв(о)**
 Запоріжжя – запорізький, Прага – пражський,
 боягуз – боягузтво, убогий – убогство.

к
ч
ц ⇒ **+ськ(ий), ств(о) -> -цьк(ий), -цтв(о)**
 Гринвіч – гринвіцький, Прилуки – прилуцький,
 юнак – юнацтво, ткач – ткацтво

х
с
ш ⇒ **+ськ(ий), ств(о) -> -ськ(ий), -ств(о)**
 Сиваш – сиваський, Золотоноша – золотоніський,
 птах – птаство, товариш – товариство.

Винятки: казах – казахський, баски – баскський, тюрки – тюркський, казах – казахський, Мекка – меккський, Нью-Йорк- нью-йоркський, Цюрих-цюрихський, герцогство тощо (у багатьох іншомовних власних назвах чергування приголосних не відбувається).

У процесі творення іменників від прикметників
-ськ- **-щин(а)** київський -Київщина

+ **-ин-** >

-цьк- **-ччин(а)** німецький – Німеччина

Виняток: Галичина

Під час творення вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників
г, ж, з + ш > жч(ий)е дорогий – дорожчий, дорожче

с + ш > щ(ий)е високий – вищий, вище

У дієсловах і дієслівних формах, окрім того, відбуваються такі чергування приголосних:

д – дж	садити – саджу – посаджений
зд – ждж	їздити – їжджу – в'їжджений
з–ж	возити – вожу
с-ш	писати – пишу
к-ч	плакати – плачу
т – ч	платити – плачу – оплачувати
ст – щ	захистити – захищу – захищений
б-бл	любити-люблю
в-вл	мовити – мовлю

Вправа 1. Доберіть однокореневі слова й форми слова, у яких відбулося б чергування приголосних *г-з-ж*, *к-ц-ч*, *х-с-ш*: *нога- нозі- ніжка*.

Книга, дорога, архіпелаг, заслуга, каталог, друг, діалог, допомога, тривога.

Естетика, критика, кібернетика, рік, техніка, мука, шпак, класика, лірика, електрика, історик, сусідка.

Поверх, успіх, сміх, лопух, порох, дух, фартух, гріх, рух, дах, горіх, свекруха, черепаха.

Вправа 2. Від поданих слів утворіть нові слова за допомогою суфіксів *-ськ(ий)*, *-ств(о)*.

Буг, Цюрих, Запоріжжя, француз, убогий, киргиз, казах, Збараж, Сиваш, Прилуки, Кременчук, Острог, Кавказ, Черемош, Калуга, Калуш, багач, узбек, Поділля, Новобіличі, Ірпінь, Козелець, Хортиця, Прага, чиновник, дивак, Карпати, брат, половець, гігант, Углич, Кагарлик, чех, герцог, Рига, Норвегія, полярник, Збруч, Умань, Галич, моряк, боягуз, брат, Полісся, латиш, Вишгород, Дрогобич, ткач, Вінниця, Слuch, люд.

Завдання в тестовій формі

1. Від поданих іменників утворіть прикметники за допомогою суфікса *-ськ-*. Позначте рядок, у якому в обох словах не відбувається чергування в групах приголосних:

- А Париж, калмик
- Б Гаага, Выборг
- В Буг, Чорнухи
- Г Цюрих, казах
- Г Іртиш, чех

2. Усі слова написані правильно в рядку

- А викладацький, молотьба, вохкість
- Б карпатський, дорожчати, робітництво
- В криворізький, об'їжджати, французський
- Г інтелігентський, сонячний, надхнення
- Г тюркський, свідотство, соняшник

3. Прикметники із суфіксом *-ськ-* утворюються від усіх іменників у рядку

- А адвокат, Калуш, гагауз
- Б Карпати, матрос, чех
- В узбек, Бахмач, латиш
- Г казах, черкес, Прага
- Г студент, інгуш, Париж

4. Буквосполуку *-ств-* на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

- А гончар...о, коза...о
- Б брат...о, боягу...о
- В агент...о, убо...о
- Г пта...о, товари...о

5. Правильно написано всі похідні слова в рядку

- А Запоріжжя – запоріжський, чех – чеський, Черкаси – черкаський
 Б Прага – пражський, козак – козацький, Овруч – овручський
 В Рига – ризький, узбек – узбецький, Воронеж – воронезький
 Г Париж – парижський, латиш – латиський, Буг – бузький
 Ґ Кавказ – кавказський, турок – турецький, Збараж – збараський

6. Зміну приголосного не позначають на письмі в прикметнику, утвореному за допомогою суфікса -ськ- від слова

- А солдат Б словак В парубок Г товариш

7. Чергування приголосних за дієвідмінювання відбувається в усіх дієсловах у рядку

- А берегти, пекти, летіти
 Б писати, просити, вірити
 В простити, грати, їздити
 Г читати, любити, водити
 Ґ ловити, бігти, шити

ЧЕРГУВАННЯ [У] З [В], [І] З [Й]

Чергування [у] з [в] та [і] з [й] пов'язане з милозвучністю української мови, для якої збіг кількох голосних чи приголосних є незвичним. Це чергування залежить від позиції [у] та [і] в реченні та від темпу мовлення. Таке чергування передаємо на письмі.

У	В
між двома приголосними: <i>зустріч у школі; писав у зошиті;</i>	між двома голосними: <i>їхати в Одесу; вчитися в Ужгороді;</i>
переважно на початку речення перед приголосними: <i>У теплі дні збирання винограду її він стрів</i> (Рил.);	після голосного перед приголосним: <i>Живе в тій хаті сивий-сивий спомин</i> (Кост.);
перед наступними <i>в, ф, хв, /тьв...:</i> <i>цілий день прибирав у квартирі; я його зустрів у вестибюлі; конференція була у Львівському університеті; одягнена у форму;</i>	після приголосного перед голосним, якщо навіть попереднє слово закінчується на <i>в:</i> <i>їдуть в Умань; перебував в Україні;</i>
після павзи перед приголосним (після коми, середника, двокрапки, тире, дужок, крапо'к): <i>Вибачте, у нас усе по-простому ...</i> (Вас.). <i>Приходжу додому – у хаті чисто, прибрано.</i>	
У деяких випадках чергування [у] з [в] неможливе: – у словах тільки з початковим <i>у</i> (<i>уява, увага, умова, усний</i>) або тільки з початковим <i>в</i> (<i>відомість, вправа, влада</i>); – у словах іномовного походження: <i>уран, ураган, Узбекистан, унікальний, універсал, варіація, велюр, веранда, вензель;</i> – якщо це пов'язано зі зміною лексичного значення слова: <i>вдача</i> (характер) – <i>удача</i> (успіх); <i>вклад</i> (внесок) – <i>уклад</i> (порядок); <i>вступ</i> (початок) – <i>уступ</i> (виступ у чому-небудь).	

[i] з [й] чергується у тих же випадках, що й [y] з [в]

І	И
між приголосними: <i>Плачуть і моляться білі троянди</i> (Кост.);	між голосними: <i>Літо й осінь я проводжу в селі;</i>
переважно на початку речення перед приголосним: <i>І кожен із нас мріє про те, щоб здобути престижну професію;</i>	після голосного перед приголосним: <i>Тихо навкруги й похмуро;</i>
після павзи перед приголосним (після коми, середника, тире, двокрапки, дужок і крапок): <i>Дай мені руку – і в поле біжим, у степ голубий та широкий</i> (Олесь);	
Чергування [i] з [й] не відбувається: – коли зіставлені поняття: <i>зима і літо; сміх і сльози;</i> – у заголовках: « <i>Батьки і діти</i> » (Б.Олійник); « <i>Війна і мир</i> » (Л. Толстой); – перед словами, які починаються на <i>й, я(їа), ю(їу), є(їе), ї(їі)</i> : <i>Ольга і Йосип; тихо і ясно; Налетів вітер, і єдиний листок опустився додолу.</i>	

Фонетичні варіанти прийменників:

У-ув-уві: *зайшов у бібліотеку, глянув ув очі, бачив уві сні;*

З-із-зі-зо: *мед із вулика, зі знанням справи, тижнів зо два.*

Вправа 1. Замість крапок уставте *і-й, у-в*.

А дракон все летить ... летить – ... невідоме, вперед, .. чорну сибірську ніч, на край світу. ..се розступалося, ... він пролітав зі свистом ... ревом, цей привид. ... м'яких купе мрійно ... затишно. Ти лягатимеш спати – ... не зможеш заснути: ми кричатимемо ... ревтимемо отак... Така юна ...квітуча – така сувора, гартована гонориста. А старий Сірко мовчки пихкав люлькою ... посміхався ... вуса. З морозами та снігами ... мисливці вбралися ... нові шати (І. Багряний).

Завдання в тестовій формі

1. Прочитайте уривок

Людина велична (1) своїх крайнощях: (2) мистецтві, коханні, самопожертві, (3) відданості і (4) егоїзмі. (5)се ж світу найчастіше не вистачає саме золотої середини.

Літеру у слід писати на місці всіх цифр, окрім А1 Б 2 В3 Г 4 Д5

2. Прийменник у на місці пропуску слід уживати в усіх словах рядка

А перебував ... Ватикані, експонат... музеї, наймиліше... світі
 Б поїхати... відрядження, птах... небі, купити... аптеці
 В побувати ... Львові, квітник ... саду, покласти ... узголів'я
 Г приведення ... відповідність, участь ... форумі, оселя ... рушниках
 Г висновок ... статті, запевнили ... добросусідстві, вишня... цвіту

3. Букву в треба писати на місці обох пропусків рядка

А ..мова (домовленість, угода, договір), ..мова (вимога, пропозиція)
 Б ..лада (керівні органи), ..лада (право керувати кимось або чимось)
 В ..права (спеціальне завдання), ..права (адміністративна установа)
 Г ..ступ (початок навчання в університеті), ..ступ (виїмка, що нагадує сходинку)
 Г ..клад (грошова сума, внесена до банку), ..клад (порядок, заведений у родині)

4. Потрібно поставити у на місці всіх пропусків у рядку

А гуляв ... лісі, улюблений ..читель, блиск ... очах
 Б було ... Києві, лежала ... шухляді, плавала ... воді
 В знімки ... фотографа, ліси ... хвої, читати ..голос
 Г перерва ... навчанні, їхати ... вагоні, десь ... річці
 Г бути ... формі, осінь ... Каневі, допоможе ..ійти

5. Літеру у на місці всіх пропусків треба писати в рядку

- А ...війшли до хати, переконана ... цьому
Б... свободу віримо, прочитала ... афіші
В зайшла ..ранці, пішли ... світлицю
Г була ... Сваляві, дивився ... віконечко
Г приходила ... формі, квіти ... руках

6. Літеру в треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А ..ступ (початкова частина твору), ..ступ (виймка, що нагадує сходинку)
Б ..права (спеціальне завдання), ..права (адміністративна установа)
В ..лада (керівні органи), ..лада (право керувати кимось або чимось)
Г ..мова (домовленість, угода, договір), ..мова (вимога, пропозиція)
Г ..клад (грошова сума, унесена до банку), ..клад (порядок, заведений у родині)

7. Літера у в реченні «(1)продовж майже семи десятиліть можновладці намагалися стерти той слід, який залишила Олена Пчілка (2) українській культурі, робили (3)се для того, аби (4) бити пам'ять про неї, бо не могли їй вибачити той безкомпромізм, який виявлявся (5) усьому, що стосувалося України» потрібна на місці цифри А1 Б 2 В3 Г 4 Д 5

8. Літера у наявна в реченні «(1)плив на підлеглих здійснюється (2) атмосфері міжособистісних (3)заємодій (4) групі і є важливим (5) аспекті управлінської результативності» на місці цифри А 1 Б 2 В3 Г 4 Д 5

9. Прийменник у на місці пропуску слід уживати в усіх словах рядка

- А висновок ... статті, експонат ... музеї, птах ... небі, участь... форумі
Б поїхати ... відрядження, наймиліше ... світі, покласти ... узголов'я, здали ... архів
В побувати ... Львові, квітник ... саду, залишиться ... спогадах, купити... аптеці
Г вишня ... цвіту, мешкала ... Індії, оселя... рушниках, віра... безсмертя
Г перебував... Ватикані, запевнили... добросусідстві, приведення ... відповідність, заявити ... відповідь

**ПОДВОЄННЯ БУКВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗБІГУ
ОДНАКОВИХ ПРИГОЛОСНИХ**

Відбувається подвоєння	Приклади
1) на межі префікса й кореня	відділ, безземельний, ззовні
2) на межі двох префіксів	возз'єднання, беззастережний, ввійти
3) на межі кореня й суфікса	денний, законний, безцеремонно
4) на межі частин складного слова	військкомат, спеццех
5) у наголошених прикметникових суфіксах -енн-, -анн-, (-янн-): (Ці прикметники слід відрізняти в написанні від дієприкметників: незліченний, незрівняний)	здоровенний, незліченний, незрівняний (але шалений, жаданий)
6) подвоюється ч в іменниках, утворених від прикметників на -цький:	німецький – Німеччина, турецький – Туреччина (але Галичина)
7) подвоюються букви в словах:	бовваніти, ссати, ляний, овва

ПОДВОЄННЯ БУКВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОДОВЖЕНИХ ПОМ'ЯКШЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ

Приголосні, які подовжуються	Умова подовження	Де відбувається	Приклади
Подовжуються м'які та пом'якшені приголосні: [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н]+ [ж], [ч], [ш]	У позиції між двома голосними	1) в іменниках середнього роду II відміни в усіх відмінках, окрім родового множини:	Полісся, знання, засідання, вивчення, життя, дозвілля, обличчя
		2) у деяких іменниках чоловічого й жіночого роду I відміни в усіх відмінках, окрім род. в. множини:	Суддя, стаття, рілля, Ілля (запам'ятайте вираз: суддя Ілля розглянув статтю про рілля)

Подовження зберігається в усіх відмінкових формах, окрім родового множини з нульовим закінченням: *сторіч, змагань*, але: *суддів, почуттів, проте статей*.

Приголосні, які подовжуються	Умова подовження	Де відбувається	Приклади
		3) в іменниках жіночого роду III відміни у формі орудного відмінка перед -ю:	міддю, доповіддю, маззю, подорожжю
		4) у деяких прислівниках:	спросоння, зрання, востанне (запам'ятайте вираз: «Я встав зрання, спросоння і навмання востанне пройшовся по підтинню й по підвіконню»)
		5) в особових формах дієслова <i>лити</i> і похідних від нього:	лю, леш, лється, вилемо
		(У назвах молодих істот подовження не відбувається: <i>теля, козеня</i>)	Якщо пом'якшений приголосний стоїть у позиції між приголосним і голосним, то подовження не відбувається: <i>щастя, безсмертя, радістю</i> тощо.

Вправа 1. Замість крапок поставте, де потрібно, пропущені букви.

Покликан...я, збільшен...я, співвідношен...я, безсмерт...я, вічність...ю, ател...є, пам'ят...ю, молод...ю, стат...я, подвір...я, суд...я, Іл...я, л...ється, цуцен...я, тел...я, угід...я, пас...я, священ...ий, бадьоріст...ю, впевнен...о, зран...я, щедріст...ю, вихован...ість, незрі...внян...ий, буквен...ий, суверен...ий, пореформен...ий, нехворощ...ю, Над...ніпрянина, посаджен...ий, затиш...я, перехрест...я, закон...ий, засіда...ня, постачан...я, без...бройний, об...їхати, під...аний, від...ача, роз...бросення, нездійснен...ий, погодин...ий.

Завдання в тестовій формі

1. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка

- А від..аль, старан..ий, нал..ю
Б узбереж..я, розкіш..ю, ніжність..ю
В числен..ість, розріс..я, нехворощ..ю
Г стат..єю, безсон..ий, вирощен..ий
Г бов..аніти, нескінче..ний, ..вічливий

2. У реченні

- І радісн(1)о, що Київ наш осін(2)ій,
Хоч довгу путь у світі перейшов,
Весь у труді, в натхнен(3)і, у горін(4)і,
Весь на риштован(5)ях нових будов!
подвоєні літери треба писати на місці всіх цифр, окрім
А 1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

3. Позначте три рядки, у яких у всіх словах відбувається подвоєння приголосних, позначене на письмі двома літерами:

- А від..звеніти, зав..ишки, лисич..ин, вікон..иця
Б дозвіл..я, клятвен..ий, непід..атливий, спец..ex
В конюшин..ий, контр..озвідка, розкіш..ю, неоціне□н..ий
Г повоєн..ий, пів..ідра, дореформен..ий, звід..аля
Г гілляч..я, кін..ота, затиш..я, вил..ємо
Д жасмин..ий, індичен..я, гарбузин..я, невгомн..ий

4. Подвоєні букви треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А записати до щоден..ика, лебедин..ий пух
Б від..зеркалене зображення, кілька стат..ей
В пісен..а спадщина, зав..ишки з будинок
Г чавун..і ґрати, поро..саджувати квіти
Г суцвіт..я черемхи, раннє надвечір..я

5. Прочитайте уривок «І трудний хліб черствий, щоден(1)ий, і темні многотрудні дні, /І в снах – Ел(2)ади і Афіни та хмурі степові вогні./ А поруч, як весталка сон(3)а, вартує жертовн(4)ик вона, / Проста, земна моя Мадон(5)а, проста, земна моя жона».

- Подвоєні літери слід писати на місці всіх цифр, окрім
А1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

6. Подовження приголосного відбувається у формі орудного відмінка іменника

- А нежить Б гордість В кошеня Г подорож Д праматір

7. Прочитайте уривок.

- Сонце з батогом промін(1)я – вогнян(2)ий погонич.
Навпростець по небі – сині хмари в перегони.
На куделі верховіт(3)я сиве павутин(4)я
Підпирає далечін(5)ю гори сині.*

- Подвоєні літери слід писати на місці всіх цифр, окрім
А1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

8. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

- А радіст..ю, нездолан..ий, зіл..я
Б зван..я, жовч..ю, розрізан..ий
В завдан..я, велич..ю, старан..о
Г зроблен..ий, забут..я, с..авець
Г піч..ю, стоптан..ий, священ..е

9. Подвоєння приголосних відбувається у формі Ор. в. однини всіх слів рядка

- А верф, паралель, подорож, мазь
Б пам'ять, сіль, велич, лазур
В вуаль, буденність, суміш, папороть

Г кров, заметіль, емаль, світлотінь

Г магістраль, ціль, мігрень, пастель

10. Подовження приголосних відбувається у формі Ор. в. однини всіх іменників рядка

А путь, річ, шампунь

Г поміч, сіль, доповідь

Б міць, статъ, продаж

Г вісь, мить, ступінь

В сталь, дріб, суміш

11. Подвоєні літери треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А піч..ю, студен..ий, священ..е

Г завдан..я, велич..ю, старан..о

Б радіст..ю, нездоланний, зіл..я

Г зроблен..ий, забут..я, суд..ею

В зван..я, жовч..ю, довгожданний

12. Подвоєні букви треба писати у формі орудного відмінка обох іменників рядка

А зустріч, поміч

Б подорож, продаж

В гушавінь, тюль

Г вірність, мить

Г печаль, мисль

13. Подовження приголосних відбувається у формі Ор. в. однини всіх слів рядка

А верф, паралель, подорож, мазь

Г кров, заметіль, емаль, світлотінь

Б пам'ять, сіль, велич, лазур

Г магістраль, ціль, мігрень, мідь

В вуаль, буденність, суміш, папороть

УЖИВАННЯ «Ь» (ЗНАКА М'ЯКШЕННЯ)

Уживаємо	Не вживаємо
Після букв д, т, з, с, ц, л, н, дз («де <u>ти</u> з'їси <u>ці</u> <u>лини</u> ») для передання на письмі м'якості приголосних, ними позначуваних:	1) після букв б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, г, к, х: сім, подорож, верф, кров;
1) наприкінці слова: юність, українець, заздалегідь, біль;	2) після р наприкінці складу: секретар, чотирма, Харків, (але Горький, Зорькін);
2) перед буквами, що позначають тверді приголосні: батько, донька, сядьте;	3) перед буквами, які позначають пом'якшені або напівпом'якшені приголосні (окрім л): свято, пісня, цвях (але різьбяр, тьмянний, бо різьба, тьма);
3) після л перед буквами, що позначають пом'якшені приголосні: сільський, їдальня, пальці;	4) після н перед ж, ч, ш, щ та суфіксом -ськ(ий), ств(о): менший, тонший, Уманичина, прип'ятський (але бриньчати, женьшень, Маньчжурія);
4) перед о (навіть після р): трьох, льон, сьогодні;	5) після д, т, н перед суфіксами -ченк(о), -чук-, -чишин: безбатченко, Радчук, Гринчишин;
5) перед -ся у дієсловах: зустрічається, посунься;	6) у словах, у яких збіг приголосних з, с з к не є суфіксом: ковзкий (ковз- – корінь, бо ковзанка, ковзати), різкий, плоский, дерзкий; баский;
6) у суфіксах -зьк-, -ськ-, -цьк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк- та ін.: запорізький, людськість, військо, гарненький;	7) між подовженими пом'якшеними та шиплячими напівпом'якшеними приголосними: суддя, Ілля, збіжжя;
7) у буквосполученнях -льц-, -льч-, які походять від -льк-; -ньц-, -ньч-, які походять від -ньк-: Ольці, Ольчин → Ольга; доньці, доньчин → донька;	8) у буквосполученнях -лц-, -лч-, які походять від -лк-; -нц-, -нч-, які походять від -нк-: рибалці, рибалчин → рибалка, Маринці, Маринчин Маринка;
8) перед я, ю, є, що позначають два звуки, ї, йо у словах іншомовного походження та російських власних назвах: конференсьє, компаньйон, рельєф, мільйон, Нью-Йорк, Льїн (але маляр).	9) на межі складних числівників: п'ятнадцять, шістдесят, дев'ятсот;
	10) в українських власних назвах: Наталя, Тетяна, Уляна, Касян, Севастьян, Касяненко, Третьак.

Вправа 1. Перепишіть, замість крапок поставте, де потрібно, знак м'якшення і поясніть правопис.

Людс..кіст..., майбут..нє, плат...ня, вісім...десят..., міс..кий, він...єтка, ал...парі, батал...йон, Хар...ків, мен...ший, секретар..., по-українс...кому, баск...ий, дон...чин, с..вято, л...вів'янці, у змен...ці, рибал...ці, кур...йоз, діл...ниця, оболон...с...кий, Уман..щина, Кос...тя, Іл...ля, Ул...яна.

Завдання в тестовій формі

1. Знак м'якшення на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А пробивает..ся, промін..чик
- Б заход..те до книгозбір..ні
- В гуцул..ське різ..блення
- Г чотир..ох, велет..нів

2. Знак м'якшення на місці крапок не треба писати в усіх словах рядка

- А багрянец.., чіткіс..ть, п'ят..десят
- Б вагаєш..ся, скрин..ці, ослін..чик
- В хустин..ці, тіт..чин, хар..ків'янин
- Г русал..чин, спитаєш.., долон..ці
- Г радіст..ю, лан..цюг, різ..бяр

3. Ортографічну помилку допущено в рядку

- А лікарський женьшень
- Б шістьсот мільярдів
- В бадьорій дівчинці
- Г близько до Херсона

4. Знак м'якшення на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

- А долон..ці, піклуєт..ся, промінец..
- Б передден.., міс..кий, дивуєш..ся
- В близ..кість, чотир..ох, матін..чин
- Г т..охкати, людс..кість, радіст..ю

5. Без знака м'якшення на місці пропуску треба писати всі слова рядка

- А мен..ший; Марин..чин, брин..чати, ц..вах
- Б кін..чик, воротар.., дзелен..чати, інтер..єр
- В сер..йозний, чотир..ма, нен..чин, доповід..дю
- Г корін..ці, куз..ня, с..вітловий, дівчинон..ці
- Г шіст..десят, Поділ..ля, сен..йор, облич..

6. Позначте рядки, у яких усі слова пишемо без знака м'якшення:

- А Уман..щина, майбут..нє, мен..ший, бджіл..ці
- Б землян..ці, яблун..ці, ремін..чик, емул..сія
- В буквар.., ін..ший, куз..ня, чотир..ма
- Г тон..ший, ніч.., перелаз..мо, рибал..ці
- Г сопіл...ці, домен..щик, степ.., удар..те
- Д ад..ютант, ковз..кий, україн..ський, кан..йон
- Е ц..вах, наріж..те, різ..бяр, бояз..кість

7. Знак м'якшення на місці пропуску не пишемо в усіх словах рядка

- А дівчин..ці, порад..те, сіл..лю
- Б кур..йозний, соломин..ці, тон..ший
- В батал..йон, сяд..те, ремін..чик
- Г куз..ня, смієш..ся, голубон..ці
- Г велетен..ський, Галин..ці, посун..ся

8. Усі слова правильно написано в рядку

- А польовий, рельєф, камінчик, дівчиниці
 Б боязкий, медальйон, портгєра, гуаш
 В різбяр, подільський, гребінчик, сімдесят
 Г ін'єкція, нюанс, тоньший, няньчити
 Ґ кізоньці, він'єтка, батальйон, ательє

9. Знак м'якшення на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А малесен..кий, по-угорс..кому, базікаеш..
 Б п'ятнадцят..ох, лан..цюг, сіл..ський
 В радіс..ть, нен..чин, розвиваєт..ся
 Г л..лється, їдал..ня, волинський
 Ґ близ..ко, болгарс..кий, нян..ці

10. Знак м'якшення на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А перелаз..те, стежин..ці, памороз..
 Б уман..ський, люд..ми, пісен..ці
 В л..лється, поглян..те, гір..кий
 Ґ волос..кий, брун..ці, різ..блення

11. Знак м'якшення треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А їдал..ня не працює, далеке майбут..не
 Б ткац..кий верстат, срібний лан..цюжок
 В на тонкій жердин..ці, стан..те поруч
 Ґ обчислювал..ний прилад, дон..чине свято

12. Знак м'якшення на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А буд..те, задзелен..чати, крад..кома
 Б кол..оровий, ослін...чик, виріз...блений
 В волос...кий, мал...ва, волин...ський
 Ґ дівчинон...ці, ковал...ський, лос...йон
 Ґ байкал...ський, гет...манщина, тис...нява

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Уживаємо	Не вживаємо
Перед я, ю, є , що позначають два звуки, та ї :	1) після б, п, в, м, ф , якщо перед ними стоїть приголосний, який належить до кореня (окрім р): <i>св'ято, морквяний, мавпячий, але торф'яний, арф'яр; зв'язок</i> ;
1) після б, п, в, м, ф (" <u>мавпа</u> <u>Буф</u> "): <i>п'ять, м'який, В'ячеслав</i> ;	2) після р , що позначає пом'якшений звук: <i>повітря, буряк, Репін</i> ;
2) після р , що позначає твердий звук: <i>подвір'я, кар'єра, матір'ю, Валер'ян</i> ;	3) перед йо : <i>серйозний, Соловійов</i> ;
3) після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються твердим приголосним: <i>з'ясувати, об'єднання, роз'яснити, дит'яся; Мін'юст</i> ;	4) якщо я, ю, є позначають пом'якшення попереднього приголосного у словах іншомовного походження та російських власних назвах: <i>бюджет, бюро, гравюра, пюре, рюкзак, Белгород</i> .
4) після к у слові <i>Лук'ян</i> та похідних від нього: <i>Лук'яненко, Лук'янівка</i> ;	
у словах іншомовного походження: 5) після б, п, в, м, ф, г, ґ, к, х, ж, ч, ш, р : <i>прем'єра, інтерв'ю, комп'ютер, Х'юстон, Рейк'явік, Руж'є</i> ;	
6) після префіксів, що закінчуються на приголосний (але їх важко визначити, тому краще запам'ятати): <i>ад'єктивація, ад'ютант, ад'юнкт, кон'юктура, кон'юнктура, кон'юнкція, диз'юнкція, кон'юнгація, ін'єкція, кон'юнктивіт, фельд'єгер</i> ;	
7) в іншомовних прізвищах після часток д, о : <i>д'Артаньян, Д'аламбер, О'Кейсі, але О. Генрі</i> .	

Вправа 1. Замість рисок, де треба, поставте апостроф.

Кар/єра, олов/яний, торф/яний, об/єм, ф/ючерс, п/єдестал, дев/ятсот,
кур/йозний, пред/явник, пан/європейський, бар/єр, сер/йозний, грав/юра, кав/ярня,
обов/язок, взаємозв/язаний, Св/ятослав, В/ячеслав, Х/юстон, В/єтнам.

Завдання в тестовій формі

1. Апостроф пишемо в усіх словах рядка

- А відв..язати, п..юре, Лук..яненко, м..ята
- Б верф..ю, транс..європейський, кон..юнктура, дзв..якати
- В к..юрі, інтерв..ю, пів..Єгипту, з..явитися
- Г тім..я, пів..ягняти, возз..єднання, ін..екція
- Г М..юнхен, під..юджувати, верб..я, подвір..я

2. Апостроф пишемо в усіх словах рядка

- А пів..яблука, марнослів..я, скип..ятити, без..ініціативний
- Б львів..янин, підрум..янений, з..являтися, ф..юзеляж
- В подвір..я, пан..європейський, р..яжанка, трав..янистий
- Г торф..яний, між..ярусний, кон..юнктура, дев..яносто
- Г Лук..яненко, Св..ятослав, Мар..яна, Карп..юк

3. Апостроф треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А п..ять відсотків, б..юджетний кодекс
- Б розпочинати кар..єру, св..яткові заходи
- В кишеньковий комп..ютер, розв..язати рівняння
- Г зар..яджати батарею, громадянське об..єднання
- Г опинитися в між гір..ї, поширити на пів..Європи

4. Апостроф треба писати на місці обох пропусків рядка

- А рел..єф міжгір..я
- Б з..їсти пів..яблука
- В присв..ятити сім..ї
- Г сер..йозний об..єкт
- Г люб..язна конс..єржка

5. Апостроф на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А черв..ячок, в..юнкий, р..юмсати
- Б пір..їнка, трав..янистий, зів..яти
- В без..іменний, п..еса, з..єднаний
- Г міл..ярд, жнив..яний, пред..явник

6. Апостроф треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А досвідчений різьб..яр, високий бур..ян
- Б велике сузір..я, роз..ятрена рана
- В очікувана прем..єра, духм..яна страва
- Г гарне ім..я, швидкий пор..ятунок

7. Позначте рядки, у яких усі слова пишемо з апострофом:

- А пів..яблука, горохв..яник, зарум..янитися, дріб..язковий
- Б вольтер..янець, напів..ява, відв..язати, круп..яний
- В вм..ятина, верф..яний, люб..язний, варшав..янка
- Г в..юнкий, духм..яний, торф..яний, підв..язати
- Г невід..ємний, розм..якнути, медв..яний, від..їжджати
- Д верб..я, краков..як, кіновар..ю, з..юрбитися

8. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка, окрім

- А розм..якнути, бультер..єр, Лук..ян, різнобарв..я
Б рум..янець, кон..юнктивіт, інтерв..ю, В..єтнам
В відв..язати, дит..ясла, бартерний, Аліг..єрі
Г солов..їний, Мін-..юст, інтер..єр, між..ярусний
Ґ подвір..я, об..єднання, пів..юрти, пів..Європи

9. Апостроф на місці крапок треба ставити в усіх словах рядка

- А під..яремний, краков..як, рутв..яний
Б П..ятихатки, без..язикий, брукв..яний
В розіб..єш, з..єднаний, присв..ятити
Г об..їжджати, Лук..янівка, сер..йозний
Ґ сором..язливий, пів..юрби, зап..ястя

10. Позначте рядки, у яких усі слова пишемо з апострофом:

- А м..ятний, роз..ятрений, присв..ята, пом..якшити
Б в..язати, моркв..яний, комп..ютер, кур..єр
В дит..ясла, пів..ящика, верф..ю, ін..єкція
Г пір..я, пів..ями, прив..ялений, п..єдестал
Ґ пів..юрти, дзв..якнути, зв..зок, кров..ю
Д солов..ї, тьм..яно, кон..юнктивіт, грав..юра
Е черв..як, В..ячеслав, круп..яний, між..ярусний

11. Без апострофа треба писати всі слова в рядку

- А верб..я, кур..йозний, тьм..яний
Б моркв..яний, розз..явити, цв..яшок
В дзв..якнути, ін..єкція, різдв..яний
Г дво..ярусний, різьб..яр, Лук..янович
Ґ духм..яний, присв..ята, прим..ятий

12. Апостроф пишемо в усіх словах рядка

- А верхів..я, довір..я, різдв..яний, пов..язаний
Б круп..є, міжбрів..я, р..яска, з..юрмитися
В пів..ящика, верб..я, перемир..я, інтерв..ю
Г сузір..я, під..яремний, зв..язківець, б..юджет
Ґ зав..язь, роз..єднати, ін..єкція, бр..яжчати

ПРАВОПИС ІНШОМОВНИХ СЛІВ

***и* в словах іншомовного походження**

Умови	Приклади
1. У загальних назвах після д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р (« де ти з'їси цю чашу жиру ») перед приголосним, окрім й :	<i>аудит, кризис, система, режим, джинси, стиль, циліндр</i>
2. У географічних назвах: 1) з кінцевими -ида, -ика	<i>Америка, Антарктида, Мексика, Флорида</i>
2) після дж, ж, ч, ш, щ, ц перед приголосними (також і в прізвищах)	<i>Вашингтон, Чилі, Лейпциг, Жиронда; Цицерон, Шилер</i>
3) із звукосполученням -ри – перед приголосним, окрім й	<i>Париж, Мадрид, Крит (але Австрія)</i>
4) після д, т , та в деяких випадках за традицією	<i>Аддис-Абеба, Аргентина, Братислава, Ватикан, Єгипет, Сирія, Сицилія</i>
У низці слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, пишемо відповідно до вимови – и	<i>миля, кипарис, кизил, лимон, вимпел, спирт, кит, киргиз, митрополит, християнство, кинжал, киргиз, гиря</i>

і в словах іншомовного походження

1. На початку слова:	<i>інструкція, інтелект, ідея, Іспанія</i>
2. Після приголосного перед голосним та й :	<i>асоціація, ажіотаж, тріумф, професійний</i>
3. Після б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н ("мавпа Буф кохала генія"):	<i>бібліотека, бізнес, фінанси, логіка, хімія</i>
4. Наприкінці незмінюваних слів:	<i>журі, таксі, парі, Сочі</i>
5. Після приголосних в особових іменах і в географічних назвах, а також у похідних прикметниках перед наступним приголосним і наприкінці слова:	<i>Капрі, Лісабон, Монтевідео, Сідней, Грімм, Дідро, лісабонський (але Шиллер)</i>

У складних словах та після префіксів пишемо **і**: дезінфекція, антиісторичний.

ї в словах іншомовного походження

Пишемо після голосного:	<i>найівний, руїна, сюїта</i>
Але в складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо і , так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний або приголосний:	<i>доісторичний, безідейний, дезінтеграція, дезінформація, розіграш</i>

Подвоєння в словах іншомовного походження

Умови подвоєння	Приклади
1. У загальних назвах іншомовного походження подвоєння, найчастіше, не зберігається:	<i>маса, сума, каса, сесія, хобі, бароко, лібрето</i>
Винятки (де зберігається):	<i>тонна, нетто, брутто, ванна, манна, вілла, мадонна, панна, пенні, бонна, булла, мулла, біль (законопроект), аннали (літописи, записи), мотто (епіграф), панно, гетто, дурра, мірра тощо</i>
2. На межі префікса й кореня:	<i>імміграція (бо міграція), інновація, ірреальний, сюрреалізм</i>
3. У географічних, особових та інших власних назвах і похідних від них:	<i>Голландія, Міссурі, Ніцца, Руссо, голландський, талліннець</i>
4. У запозичених чоловічих і жіночих іменах: але за новою редакцією правопису: Дікенс, Те^ккерей, Бе^ккі (без подвоєння приголосних -кк-). Буквосполучення ск , що в англійській, німецькій та деяких інших мовах передає звук [k], відтворюємо українською літерою к	<i>Аполінарій, Аполлон, Вассіан, Віссаріон, Алла, Геннадій, Еммануїл, Бела, Віолетта, Ганна, Жанна, Елла, Емма, Інна, Римма, Маріанна тощо</i>
Але в українських запозичених іменах букви не подвоюються:	<i>Інокентій, Іполит, Пилип, Агнеса, Інеса, Каміла, Мар'яна, Сара тощо.</i>

Увага!

У словах, запозичених із французької мови, після **ж, ш, ф** пишемо відповідно до французького **и** українське **у**, а не **ю**: *брошура, журі, парашут, парфуми, парфумерія*.

Зменшилась кількість слів із подвійним **й**: *конвєсєр, феєрверк, секвоя, фое, мая* (народність), *Гавайї, Саво^я, Феєрба^х* тощо.

За редакцією правопису 2019 року: *проект, проекція*.

Вправа 1. Виправте помилки в словах, поясніть уживання *и,і,ї*.

Лизинг, холдинг, аквамарин, сюита, акціонер, амбіція, дипломатика, інтуїція, риторика, тарифікація, утилітарний, джінсі, чипси, Алжир, Аргентина, Вашингтон, Великобританія, Каліфорнія, Крит, Сингапур, Токио, Скандинавія, Сардинія, Флорида, Мадрид, Узбекистан, Уитмен, Шекспир, Шиллер, Чингісхан.

Вправа 2. Замість крапок поставте, де потрібно, пропущені букви. Поясніть правопис слів.

Ас...оціація, ас...ортимент, аб...ревіатура, конгрес..., тон...а, брут...о, барок...о, віл...а, ір...еальний, ім...ігрант, ан...али, ан...улювати, ем...грація, ін...овація, біл...ь, сюр...еалізм, Андор...а, Бон..., Тал...ін..., Ніц...а, От...ава, го...ландець, марок...анець, фін..., Дік...енс, Мюл...ер, Шел...і.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте три рядки, у яких у всіх словах іншомовного походження пишемо букву *и*:

- А д..спетчер, безпл..цедентний, ват..канський, сент..ментальний
- Б Ш..лінг, конс..стенція, ід..лічний, ш..ллерівський
- В пер..ферія, д..вертисмент, ц..тадель, д..скримінація
- Г кар..катура, брав..симо, маркет..нг, серт..фікат
- Ґ форт..симо, інц..дент, пр..оритет, д..лема
- Д парт..тура, д..летант, Алж..р, реж.сер

2. Подвоєння літер у всіх словах не відбувається в рядку

- А нет..о, інтел..ект, шас..і
- Б нер..аціональний, ір..аціональний, тер..иторіальний
- В ем..іграція, імміграція, ап..еляція
- Г барок..о, коміс..ія, тер..ор
- Ґ ва..на, кор..ектура, грам...

3. Літеру *и* треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А ц..стерна, д..намо, х..рург
- Б Амер.ка, мерс.., соц..ологія
- В с..луєт, д..плом, Шексп..р
- Г бр..гада, реж..м, арх..в
- Ґ реч..татив, такс.ст, Лейпц..г

4. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка

- А і..раціональний, груп..а, Гол..андія
- Б ас..иміляція, і..новація, священ..ий
- В Пікас..о, примадон..а, рот..ердамець
- Г годин..ик, інтел..ект, га..льський
- Ґ дік..енсівський, буд..ист, ал..ея

5. Букву *и* треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А виконувати реч..тативом, промовиста ц..тата
- Б створити за аналог..єю, словниковий д..ктант
- В с..гнальні вогні, соц...ологічне опитування
- Г історія ав..ації, порадитися з д..ректором
- Ґ ..нженерний фах, схвалення колект..ву

6. Літеру *и* треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А д..ктант, такс.ст, Лейпц..г
- Б Ч..каго, х..мера, функц..я
- В кред..т, д..плом, Шексп..р
- Г Ч..лі, реж..м, тр..умфатор
- Ґ Ват..кан, д..намо, х..рург

7. Букву і треба писати на місці обох пропусків у рядку

- А невідомий інду..зм, переможний ф..ніш
Б великий еліпсо..д, беззаперечний тр..умф
В надміцний т..тан, радіоактивний цез..й
Г неповторна грац..я, визнаний пр..оритет

8. Помилку в написанні слова іншомовного походження допущено в рядку

- А Апенніни, каса, касета
Б Діккенс, манна, комісія
В Канни, колектив, бруто
Г Брюссель, буддист, хоббі
Г Міссурі, іммігрант, тонна

9. Помилку в написанні слова допущено в рядку

- А кипарис, азимут, косинус
Б інженер, скепсис, символіст
В дивізіон, антагонізм, шкіпер
Г партитура, афоризм, акціонер
Г аквамарин, сюїта, шифон

10. Правильно написано всі слова іншомовного походження в рядку

- А Голландія, тона, метал
Б Россіні, ванна, комісія
В колектив, нето, Яффа
Г Руссо, філіпінка, сума
Г Міссурі, інтелект, шассі

11. Літеру и на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

- А д..р..жабль, през..дент, п'єд..стал, Амер..ка
Б мереж..во, реч..татив, вел..чезний, С..рія
В к..шення, Пак..стан, дез..нфекція, л..ман
Г мар..во, Ват..кан, Флор..да, кр..тичний
Г с..нус, кор..да, рец..див, дез..нформація

12. Орфографічну помилку допущено в рядку

- А Ініціатором олімпійського руху є П'єр де Кубертен.
Б Компетентне журі оголосило результати чемпіонату.
В Для гімнасток розроблено сувору дієту й режим дня.
Г На новій трасі почалися тренування велосипедистів.
Г Фінішували марокканський та андоррський атлети.

13. Подвоєні літери треба писати на місці пропусків у всіх словах рядка

- А мас..а, Го..ландія, барок..о
Б Тал..ін.., ван..а, телеграм..а
В Ас..ирія, брут..о, бравіс..имо
Г ір..еальний, Ахіл..ес, тон..а
Г Жан..а, марок..анець, клас..

14. Літеру и на місці одного з пропусків треба писати в слові

- А м..д..цина
Б м..т..орит
В л..йт..нант
Г пр..т..ндент

15. Помилку в написанні слова допущено в рядку

- А фініш, силікон, дисконт
Б аудитор, вінегрет, стиліст
В престиж, риторика, діалог
Г пріоритет, лібрето, симптом
Г диригент, грація, дисплей

16. Подвоєння літер НЕ відбувається в усіх словах рядка

- А груп..а, нет..о, коміс..ія
Б клас.., тер..аса, сюр..еалізм
В ап..аратура, і..раціональний
Г мас..аж, оперет..а, донбас..кий
Г кол..егія, ман..а, коміс..ія

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Правила	Приклади
1. З великої літери пишемо:	
а) імена, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська людей:	Павло Михайлович Губенко (Остап Вишня), Ярослав Мудрий, але: донжуан, меценат, рентген (загальні назви)
б) назви божеств і міфологічних істот:	Господь, Бог, Мати Божа, Ісус Христос, Син Божий, Святий Дух, Будда, Артеміда, але бог Велес
в) клички свійських тварин, назви дійових осіб у художніх творах:	Мурка, Дід Мороз (казковий персонаж), але: дід-мороз, баба-яга, (недійові особи окремих творів), Вітер, Філософ (персонажі байки Г. Сковороди), Мавка
г) назви найвищих державних українських і міжнародних установ, найвищі посади українських держслужбовців	Голова Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Президент України
ґ) астрономійні назви, окрім родових позначень, назви сортів рослин у спеціальній літературі:	Чумацький Шлях, сузір'я Малої Ведмедиці, комета Галлея, Сніговий кальвіль, але: антонівка, угорка (у загальному вжитку)
д) географічні назви, окрім слів <i>море, острів, гора, озеро</i> й под.:	Зелений Гай, Чорне море, Кримський півострів
е) назви вулиць, проспектів, майданів, парків, залізничних, морських і под. шляхів, окрім родових позначень:	Проспект Перемоги, майдан Незалежності, Молодіжний парк, Київська автострада
є) назви груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій:	Європейське Економічне Співтовариство, Усесвітня Рада Миру, Організація Об'єднаних Націй
ж) назви держав і автономних адміністративно-територіальних одиниць (усі слова), автономних областей та округів, країв, областей, районів (тільки перше слово):	Республіка Білорусь, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Харківська область, Київський район, Слобожанщина, а також Батьківщина (=вітчизна)
2. Із великої літери пишемо тільки перше слово:	
а) у назвах державних, партійних, громадських установ і організацій, міністерств України та інших держав, а також найважливіших документів:	Національний банк і Міністерство освіти України, Акт проголошення незалежності України
б) у назвах установ місцевого значення:	Чернігівський міський відділ народної освіти
в) у повних назвах заводів, виробничих об'єднань, підприємств, наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, парків, клубів і т. ін. (символічна назва в лапках теж з великої букви):	Книжкова палата, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, Державний музей українського образотворчого мистецтва, стадіон «Юність», дитсадок «Ромашка»
г) у назвах художніх творів, наукових праць, газет, журналів (назву беремо в лапки):	Фільм «Тіні забутих предків», журнал «Дивослово», але: Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир, Часослов (без лапок)
ґ) у назвах пам'яток архітектури, храмів, історичних епох, подій, знаменних дат, а також релігійних свят і постів:	Троїцький собор, Ренесанс, Друга світова війна, День Незалежності України, Новий рік, Благовіщення, Великдень, Покрова, Різдво, Великий піст, Петрівка
д) у назвах орденів, відзнак:	орден Пошани, медаль «За відвагу»
3. Із великої літери пишемо прикметники, утворені від власних особових імен:	
а) за допомогою суфіксів <i>-ів, -їв, -ов, -ев, -ин, -їн</i> у значенні належності чогось цій особі:	Грінченків словник, Шевченкова проза, Тетянині діти, але: дамоклів меч, базедова хвороба (фразеологічне сполучення, термін)
б) за допомогою суфіксів <i>-івськ-, -евськ-, -инськ- -їнськ-</i> у значенні «імені, пам'яті когось»:	Шевченківська конференція, але: шевченківські вірші: Пушкінське свято поезії, але: пушкінський рукопис
4. Із великої літери пишемо скорочені назви одиничних установ, організацій:	Укрінформ, Держкомнафтогазпром, але: сільгоспінститут, житлокооператив
5. Великими літерами пишемо аббревіатури, утворені з початкових букв власних і загальних імен:	УТ, МАГАТЕ, АТС

Вправа. Від іменників, які стоять у дужках, утворіть прикметники за допомогою суфіксів і запишіть їх із великої чи малої букви.

Поезії (Симоненко), рукописи (Франко), традиції (Куліш), словник (Грінченко), читання (Тичина), зошити (Віталій), сонети (Рильський), премія (Шевченко), читання (Грищенко), дівчата (Чернігів), дочка (Василенко), п'ята (Ахіллес), береги (Десна), порожнина (Гаймор), запит (депутат), батіг (Петро).

Завдання в тестовій формі

1. Прочитайте фрагмент тексту.

Було всього – і звад, і згод, і перша слава (1)Ж/жовтих (2)В/вод, і (3)К/корсуня звитяжний клич, і (4)Б/берестечка чорна ніч, і сонце Золотих (5)В/воріт – Всього було за плином літ.

Малу літеру треба писати після цифри А1 Б2 В3 Г4 Д5

2. Правила вживання великої літери дотримані в уривку з афіші

А Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка запрошує на виставу «Пігмаліон» за п'єсою Бернарда Шоу. Це остання постановка визначного режисера Сергія Данченка на сцені франківців.

Б Колектив Харківського академічного театру опери та балету імені Миколи Лисенка підготував концерт до Міжнародного дня музики. Диригує заслужений діяч мистецтв України Віталій Купченко.

В Ювілейний театральний сезон Івано-франківський академічний обласний музично-драматичний театр відкриває прем'єрою «Театр» режисера Юрія Одинокого.

Г Любі діти! Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр імені Володимира Магара дарує вам музичну казку «Нові пригоди Червоної шапочки».

Г На глядачів фестивалю чекає знайомство з творчим доробком закарпатського обласного угорського драматичного театру імені Дьюлі Йєша (м. Берегово). Вистава «Гамлет» – це злагоджений ансамбль неперевершених акторів театру.

3. Прочитайте фрагмент тексту.

Уперше ступаючи на стародавню бруківку (1) В/вічного міста навесні 1837року, Гоголь стає обожнювачем (2)Р/рима, його чудовим знавцем. Працюючи над (3)«М/мертвими душами», він часто полишає перо на своєму вузькому попітрі й відвідує пам'ятки минушини, розкішні (4) Р/римські палаци, а до улюбленого друга й порадника (5) К/колізею йде з мольбертом і фарбами.

З малої букви треба писати слово після цифри А1 Б2 В3 Г4 Д5

4. Правил уживання великої літери дотримано в усіх словах рядка, окрім

А езопова мова, бульвар Академіка Вернадського

Б Декларація прав людини, сузір'я Великий Віз

В Національна опера України, Нобелівська премія

Г гора Ай-Петрі, кінофільм «Поводир»

Г День соборності, Шекспірівський стиль

5. Позначте рядок, у якому виділене слово слід писати з малої літери:

А Йшли ми до (Ш, ш)евченкового генія духу золотого зачерпнуть! (Ю. Сердюк).

Б Щороку в березні в усіх навчальних закладах України відбуваються (Ш, ш)евченківські читання (З газети).

В Оригінальні (Ш, ш)евченкові твори дають щедрі інформації про те, як він жив (Г. Грабович).

Г Озветься знов діброва темнолиста, коли до тебе, хлопче, край села, немов дарунок теплої дитинства, (Ш, ш)евченкова калина зацвіла (М. Сингаївський).

Г Живе й не вмирає (Ш, ш)евченківська мати, колгоспна кріпачка, забута не раз (П. Скунець).

6. Велику літеру вжито правильно в усіх словосполученнях рядка

- А Софійський собор, республіка Польща
- Б далекий Схід, дніпровська хвиля
- В бог Перун, грінченків словник
- Г Франкове слово, Уральські гори
- Ґ комета Галлея, Чумацький шлях

7. Правила вживання великої літери дотримано в рядку

- А острів Нова Гвінея, Івано-франківська область
- Б сузір'я Великого Пса, Балканський півострів
- В Друга Світова Війна, Європейський Союз
- Г Іван Нечуй-Левмцький, Російська федерація
- Ґ Конституція України, балет «Лісова Пісня»

8. Велику літеру вжито правильно в усіх словосполученнях рядка

- А поет Василь Стус, князь Данило галицький
- Б Петро Гулак-Артемівський, Президент України
- В шекспірівський сонет, Франкове «зів'яле листя»
- Г «Слово про Похід Ігорів», спорткомплекс «Олімпійський»
- Ґ Луганський національний університет, Бахчисарайський Район

9. Помилку в уживанні великої літери й лапок допущено в рядку

- А книги Старого Завіту
- Б місто Жовті Води
- В гора Високий Замок
- Ґ байка «Бджола та шершень»
- Ґ балет «Володар Борисфену»

НАПИСАННЯ В ЛАПКАХ І БЕЗ ЛАПОК

Правила	Приклади
У лапки беремо:	
1. Цитати, пряму мову. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми – зовнішні й внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх – «лапки-лапки» ("..." та ін.): «Це мій "Кобзар"', – сказав він.	М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: "Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку". Це сказано жартома, але "читати словники" – не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися».
2. Слова, що їх не вважають «за свої» або що наведені з відтінком зневаги, іронії, а також незвичні, застарілі слова.	Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував (А. Головка).
3. Індивідуальні назви заводів, фабрик, організацій, підприємств, наукових праць, журналів, газет, літературних творів тощо.	Завод «Ореол», видавництво «Рідна мова», санаторій «Свялява», банк «Україна»
4. Назви виробничих марок машин, приладів тощо беремо в лапки й пишемо з великої букви. Але назви самих виробів беремо в лапки й пишемо з малої букви: «вольво», «фольксваген», «ніссан», (автомобілі), «боїнг» (літак).	літак «Мрія», автомобіль «Вольво», екскаватор «Амкодор», автобус «Богдан», трактор «Слобожанець»

Правила	Приклади
Без лапок пишемо:	
1. Власні назви неумовного характеру:	<i>Київська міська лікарня, Чернігівська швейна фабрика</i>
2. Власні складноскорочені назви:	<i>Київенерго, Укрзалізниця, міськдержадміністрація, ООН</i>
3. Назви телеграфних агентств:	<i>Українське інформаційне агентство, агентство Франс Пресс</i>
4. Назви шахт, марок машин, літаків і т. ін., позначені номером або складені з аббревіатури та номера:	<i>Шахта 1/1 – біс, ВАЗ 2109, Іл-62, Ту-154</i>
5. Назви марок машин, виробів, імена та прізвища людей, які стали загальними назвами:	<i>форд, макінтош (плащ), браунінг (пістолет)</i>
6. Назви рослин, квітів, плодів:	<i>антонівка (але у спец. літературі Антонівка), конвалія</i>
7. Назви книжок у бібліографічних списках:	<i>Кешеля Д. Родаки: роман-колаж. – Київ: ВЦ «Академія», 2017. 384 с.</i>

Завдання в тестовій формі

1. Правила вживання лапок дотримані в уривку з афіші

А Творчий колектив «Національної опери України» імені Т. Г. Шевченка запрошує на прем'єру балету Сергія Прокоф'єва «Ромео і Джульєтта».

Б «Кримськотатарський академічний музично-драматичний театр» (м. Сімферополь) пропонує оригінальну постановку Лісової пісні Лесі Українки.

В 20 липня у Львові буде показана моновистава «творчої майстерні Театр у кошику», що є першим сценічним прочитанням поеми Тараса Шевченка «Сон».

Г Ще в давнину малювали козака «Мамая» на картинах, скринях і стінах. Хто ж він такий? Про це – вистава Донецького обласного театру ляльок «Пригоди козака Мамая».

І Запрошуємо мешканців і гостей Дніпропетровська на концерти Будинку органної та камерної музики. У новому залі з дивовижною акустикою встановлений механічний орган німецької фірми «Зауер», який має 2074 труби.

2. Прикладки слід писати в лапках у всіх словосполученнях рядка

А озеро Світязь, цукерки Ведмедик, село Веселе

Б квітка тюльпан, напій Фанта, пес Пірат

В місто Прилуки, фірма Оріон, роман Московіада

Г готель Харків, печиво Сюрприз, комедія Мина Мазайло

І фільм Сяння, дівчина Марійка, холодильник Норд

ПРАВИЛА ПЕРЕНЕСЕННЯ СЛІВ

Орфографічні правила перенесення	Приклади
Частини слів з одного рядка в другий слід переносити за складами, дотримуючись таких настанов:	<i>зо-шит, кни-га</i>
1. Не можна розривати сполучення літер <i>дз, дж</i> , які позначають один звук:	<i>гу-дзик, хо-джу</i>
Якщо <i>дз, дж</i> не становлять одного звука (це буває, коли <i>д</i> належить до префікса, а <i>з</i> або <i>ж</i> – до кореня), то їх слід розривати:	<i>над-звичайно, під-живляти</i>
2. Апостроф і знак м'якшення при переносі не відокремлюємо від попередньої літери:	<i>кур'-єр, низь-ко</i>
3. Одну літеру не залишаємо в рядку й не переносимо до наступного:	<i>ака-де-мія, око</i>
4. Під час перенесення складних слів не можна залишати наприкінці рядка частину другої основи, якщо вона не становить складу.	<i>далеко-східний, багато-ступінчатий, восьми-гранний</i>
5. Не можна розривати ініціальні абревіатури:	<i>АЕС, МАГАТЕ</i>
В інших випадках можна довільно переносити слово за складами:	<i>се-стра і сест-ра, убо-тво, убоз-тво й убозт-во</i>
Технічні правила переносу	Приклади
Не можна:	
1. Переносити прізвища, залишаючи наприкінці попереднього рядка ініціали або умовні скорочення, що до них уналежені:	<i>Т. Г. Шевченко, акад. Петренко</i>
2. Відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать:	<i>150 га, 20 см</i>
3. Відривати й переносити граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом (розділкою):	<i>2-1, 4-го, 10-му</i>
4. Розривати умовні (графічні) скорочення:	<i>вид-во, і т. д., і т. п., та ін., т-во тощо</i>
5. Переносити в наступний рядок розділові знаки (окрім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.	

**РОСІЙСЬКІ ПРИЗВИЩА:
Е ЧИ Є? ЇО ЧИ БО? И ЧИ І?**

Буква в рос. мові	Позиція	Буква в укр. мові	Приклади
Е	після букв на позначення приголосних:	Е	<i>Лермонтов, Некрасов, Воскресенський</i>
	у суфіксі -ев(а) після <i>ц, ж, ч, ш, щ, р</i> :	Е	<i>Бестужев, Тютчев, Гнатищев, Лазарев</i>
Е	на початку слів:	Є	<i>Євтушенко, Єсенін, Єршов</i>
	у середині слів після букв на позначення голосних, апострофа і м'якого знака:	Є	<i>Санаєв, Одоєвський, Валуєв, Аляб'єв, Прокоф'єв, Влас'єв, Анан'єв</i>
	у суфіксі -ев, -єєв після букв на позначення приголосних, окрім <i>ц, ж, ч, ш, щ, р</i> :	Є	<i>Голубєв, Дягілєв, Тургенєв, Федосєєв, Менделєєв</i>
	у корені, якщо рос. <i>е</i> відповідає укр. <i>і</i>	Є	<i>Бєдний (бідний), Лєсков (ліс), Рєпін (ріпа), Сєров (сірий)</i>
Ё	на початку слова й складу:	ЇО	<i>Йолкін, Бугайов, Соловійов</i>
	у середині й наприкінці складу:	БО	<i>Верьовкін, Корабльов, Алфьоров</i>
	в утвореннях від назв та імен, спільних для рос. і укр. мов:	Е	<i>Артемов, Семенов, Федоров</i>
	під наголосом після <i>ч, щ</i> :	О	<i>Рогачов, Щипачов, Борицов</i>
Э	завжди:	Е	<i>Ельконін, Ешпаєв</i>
Ы	завжди:	И	<i>Курицин, Черних</i>
И	після <i>ж, ч, ш, щ, ц</i> перед приголосними:	И	<i>Тучин, Шишков, Рошин, Циркунов</i>
	в утвореннях від назв та імен, спільних для рос. і укр. мов:	И	<i>Рибовський, Куликов, Гаврилів, Пивоваров, але: Філіппов, Нікітін, Ніколаєв</i>
	у префіксі <i>при-</i> :	И	<i>Приточний, Припасов</i>
	у суфіксах -ик, -ич, -иц, -ищ, -ович, -євич:	И	<i>Петриков, Галич, Сосницин, Батищев, Станюкович</i>
И	на початку слова та після букв на позначення приголосних, окрім <i>ж, ч, ш, щ</i> :	І	<i>Іванов, Пушкін, Багіров</i>
И	після букв на позначення голосних, апострофа і знака м'якшення	Ї	<i>Абраїмов, Мар'їн, Захар'їн, Анан'їн, Льїн</i>
-Ой	закінчення російських прізвищ на -ой передаємо через -ий, виняток -Толстой	-ИЙ	<i>Донський, Трубецький</i>

СЛОВОТВІР І ОРТОГРАФІЯ

Суфікси для утворення назв жінок за професією

Фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовують у розмовному стилі спілкування): *директор – директорка, льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка*.

Фемінітиви в українській мові утворюють найчастіше за допомогою:

- суфікса **-к-**: *викладачка, депутатка, дизайнерка, композиторка, редакторка*;
- суфікса **-ин-**: *мисткиня, членкиня, борчиня*;
- суфікса **-иц-**: *речниця, керівниця, співзасновниця*;
- суфікса **-ес-**: *критикеса, фотографеса*.

Науковці наголошують на нормативно-стильових обмеженнях у літературній кодифікованій мові й констатують, що титульні імена жінок за чинними правилами подають у формі чоловічого роду: *доктор наук, академік, член-кореспондент, діяч науки та техніки*, уживання іменників чоловічого роду в офіційно-діловому стилі закріплене мовною традицією та правилами етикету (за Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.).

Відтопонімні назви

Відтопонімічні назви (тобто найменування мешканців міст, сіл, селищ) найчастіше творяться: у множині за допомогою суфікса **-ц**, в однині чоловічого роду за допомогою суфікса **-ець**, жіночого **-уф**. **-к** (а):

Чернігів – чернігівці, чернігівець, чернігівка;

Полтава – полтавці, полтавець, полтавка;

Миколаїв – миколаївці, миколаєвець, миколаївка.

Звуковий комплекс **-чан** уживаємо тоді, коли звук **ч**, що стоїть перед суфіксом **-ан**, належить не до суфікса, а до кореня: *Вінниця – вінничани, вінничанин, вінничанка* (тут відбувається чергування **цьк, ц** з **чч, ч**).

Окрім **ч**, перед суф. **-ан** може стояти звук **й**: *Львів – львів'яни, львів'янин, львів'янка*; *Харків – харків'яни, харків'янин, харків'янка*.

Мешканців Києва називають *кияни*, бо слово походить від імені засновника міста Кия, тобто буквально *кияни* означає «діти Кия». Мешканців Одеси – *одесити*.

Завдання в тестовій формі

1. Помилково утворено слово

А рівноправ'я	В вельмишановний
Б багатократний	Г круглодобово

2. Неправильно утворено слово

А мебельний	Г критичний
Б харчовий	Г терміновий
В роздрібний	

3. Неправильно утворено форму слова у варіанті

А познімали пальта	Г стежачи за дітьми
Б у чистім полі	Г упродовж доби
В усіх учасників	

А виконавиця	Г вихователька
Б продавщиця	Ґ спортсменка
В кравчиня	

А кілограм помідор	Г з усякого приводу
Б недбале ставлення	Г зробити навпаки
В тритомне зібрання	

А їздити по понеділкам	В виголосити промову
Б вісім десятих кілограма	Г задля спільної вигоди

А тривалих подорожів В на твоїм моніторі
Б менш досвідчений пілот Г хочуть долучитися

А стимулювати	В дискутирувати
Б вислуховувати	Г лідирувати

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

Правило	Приклади
1) Префікси <i>без-, роз-, воз-, через-, між-, над-, від-, під-, перед-, понад-, об-</i> ніколи не змінюють кінцевого приголосного:	<i>безперервний, безкоштовний, розклад, розписка, відстань, передплата, міжконтинентальний</i>
2) префікс <i>с-</i> пишемо перед <i>к, п, т, ф, х</i> (кафе “Птах”):	<i>спрямувати, скопрометувати, сформульований, схвалення</i>
3) префікс <i>з-</i> (іноді <i>із-, зі-</i>) перед усіма іншими літерами:	<i>зберегти, зумовлені, ізнизу, зів’ялий</i>
4) префікс <i>пре-</i> вживаємо для передання збільшеної міри ознаки (його можна замінити словом “дуже”):	<i>премудрий, премилый, прекрасно, пребагато</i>
5) у словах старослов’янського походження із префіксом <i>пре-</i> та <i>пред-</i> :	<i>преосвященний, преподобний, престол, превелебний, предтеча, представник, пред’явити</i>
6) у словах:	<i>презирливий, презирство</i>
7) префікс <i>при-</i> вживаємо в словах, що означають: приєднання, наближення, частковість дії, результат дії та в похідних:	<i>причепити, приварити, привезти, приручити, приміський, привабливо</i>
8) префікс <i>прі-</i> вживаємо в трьох словах:	<i>прізвище, прізвисько, прірва</i>

Запам'ятайте! В іншомовних словах, у яких в українській мові префікса немає, можемо писати **пре-**: президент, президія, презентація, престиж, преїскурант, преамбула, прерогатива, претендент, претензія, прецедент, предикат, префектура, превалювати, превентивний, презумпція та ін. чи **при-**: принцип, призер, привілей, примат, прима, примадонна тощо.

Вправа 1. Замість крапок вставте пропущені букви з або с.

Бе...порадний, бе...карний, неспроможність, ...характеризувати, ...кріпити, бе..прецедентний, ...формувати, ро...клад, ро... формувати, бе...коштовний, ро...суд, ..палах, бе...силя, ро...садник, бе..посередній, бе... клапанний, ро... пайка, бе..цільно, ро..квітати, бе..крайї.

Вправа 2. На місці крапок поставте букви *е, и* чи *і*.

Пр...берегти, пр...буток, пр...мат, пр...зирство, пр...амбула, пр...стиж, пр...зидент,
пр...славний, пр... паркувати, пр...відкритий, пр...близно, пр...бічник, пр...зводити,
пр...звище, пр...краси, пр...балтійський, пр...дставити, пр...старкуватий, пр...рогати́ва,
пр...тендент, пр...красний.

Завдання в тестовій формі

1. Літеру *с* треба писати в усіх словах рядка

- А бе..коштовний, ..казати, ..керований
- Б ..формувати, пере..кочити, ..фотографувати
- В ..плетений, ..питати, ..шити
- Г ..тягнути, ро..тлумачити, не..терпний
- Ґ ..фальшувати, бе..смертя, ..хвалити

2. Літеру *и* потрібно писати на місці обох пропусків у рядках

- А Пр..дніпровська залізниця, пр..вабливі ціни
- Б пр...зупинити виробництво, пр..чудовий зразок
- В пр..бічники реформ, пр..зирливе ставлення
- Г виконати пр..погано, подарунковий пр..мірник
- Ґ кадрове пр..значення, пр..звище секретаря

3. Правильно написано всі слова в рядку

- А розрівняти, скалічений, безцільний, сповідати, прізвище
- Б жувати, безцензурний, пригірський, сцілення, зсунути
- В предобрий, стискач, беспечний, сформувати, роз'їхалися
- Г схований, схибити, розскроїти, беззаконня, примружити
- Ґ безсторонній, розмноження, схопити, премара, безлад

4. Літеру *и* на місці пропуску треба ставити в усіх словах рядка

- А пр...буток, пр...крашений, пр...своїти
- Б пр...бічник, пр...славний, пр...леглий
- В пр...ховати, пр...звище, пр...гріти
- Г пр...подобний, пр...бій, пр...ваба

5. Літеру *с* на місці пропуску потрібно писати в усіх словах рядка

- А ..терти, ..чепитися, ..кинути
- Б ..творити, ..класти, ..хибити
- В ..казати, ..цідити, ..хитрувати
- Г ..пекти, ..шити, ..формувати
- Ґ ..клеїти, ..простити, ..цілити

6. Префікс *з-* треба писати в усіх словах рядка

- А ..ціпити, ..палити, ..чинити
- Б ..хопити, ..цідити, ..чистити
- В ..сувати, ..пиляти, ..чесати
- Г ..садити, ..чепити, ..варити

7. Літеру *с* треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А пере..кочити, ..формувати, ..питати
- Б бе..коштовний, ..казати, ..керований
- В ..плетений, ..фотографувати, ..шити
- Г не..терпний, ..тягнути, ро..тлумачити
- Ґ ..фальшувати, бе..хмертя, ..хвалити

8. Літеру *и* треба писати на місці пропуску в усіх словах у рядку

- А пр...подобний, пр..бій, пр..вабити
- Б пр...буток, пр...крашений, пр...своїти
- В пр...бічник, пр..славний, пр..леглий
- Г пр..ховати, пр..звище, пр..гріти

9. Літеру *е* на місці пропуску потрібно писати в усіх словах рядка

- А пр..людія, пр..краса, пр..зирливий
Б президія, презентація, пр..брати
В пр..стиж, пр..парат, пр..м'єрний
Г пр..тензія, пр..вілей, пр..мудрий
Ґ пр..рогатива, пр..стол, пр..горнути

10. Префікс *з-* треба писати в обох словах рядка

- А [с]плутати, [ш]шивати
Б [с]касувати, [с]ціпити
В [с]хотіти, [ж]жалитися
Г [с]формувати, [ш]шаленіти
Ґ [с]сунути, [с]цілювати

11. Префікс *при-* пишемо в усіх словах рядка

- А пр..бувати, пр..гарний, пр...везений, пр..писаний
Б пр..вертати, пр...балтійський, пр..леглий, пр..сяга
В пр..клеєний, пр..сісти, пр..тримати, пр..веселий
Г пр...кручувати, пр..старий, пр..вітання, пр..вітний
Ґ пр...кликаний, пр..класти, пр..дивний, пр..нести

12. Літеру *с* на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

- А ..кам'яніння, ро..біжність, ..тягування
Б ..худнути, ..шерхнути, ..фабрикувати
В ..тирати, ро..тирати, ..тримувати
Г ..правіку, ..хвальний, роз..тавити
Ґ ..початку, ..хоплений, безпечний

13. Префікс *пре-* треба писати в усіх словах рядка

- А пр..бувати, пр..гарний, пр..добрий, пр..білий
Б пр..тихий, пр..балтійський, пр..красний, пр..мудрий
В пр..цікавий, протримати, пр..веселий, пр..гіркий
Г пр..дорогий, пр..злий, пр...холодний, пр..сумний
Ґ пр..чистий, пр...кликаний, пр..дивний, пр..давній

14. Літеру *и* треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А прибувати, пр..гарний, прикручений
Б пр..вертати, прибалтійський, пр..сяга
В пр..вітний, пр..добрий, протримати
Г пр..кручувати, пр..смачний, пр..вітання
Ґ пр..ликаний, пр..чисто, пр..нести

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Суфікси	Приклади
-ив(о) вживаємо для вираження збірних понять, які означають матеріал або продукт праці:	<i>морозиво, печиво, прядиво</i>
-ичок, -ичк(а) – тільки в словах, що походять від слів із суф. -ик, -иц(я) :	<i>вуличка (бо вулиця), криничка (бо криниця)</i>
-ечок, -ечк(а), -ечк(о) – в інших випадках:	<i>віконечко, донечка, краєчок</i>
-инн(я) – в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття:	<i>картоплиння, павутиння</i>
-енн(я) – у віддіслівних іменниках середнього роду з наголосом на корені:	<i>зве́рнення, піднесе́ння</i>
-ен(я), -єн(я) – в іменниках середнього роду на позначення живих істот	<i>коше́ня, козе́ня, вовче́ня</i>
-ев,(-єв) – у прикметниках, якщо наголос падає на основу слова, то після пом'якшеих та шиплячих приголосних	<i>сланце́вий, емале́вий, кві́тневий, життє́вий, насінне́вий, груше́вий, плюше́вий</i>

Суфікси	Приклади
-ов – якщо наголос падає на закінчення та після твердих незалежно від місця наголосу:	грошовий, дійовий, кульовий, крайовий, плащовий; квадрцовий, службовий
-ин – у присвійних прикметниках після приголосних, окрім й:	Галин, Танин, горобиний, мамин, свекрушин
-їн – після голосних та й:	Зоїн, Софійн, зміїний

Іншомовні суфікси

-ир, -ист, -изм – після д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р (“де ти з’їси цю чашу жиру”):	романтизм, бюрократизм, вульгаризм, дантист, командир, гітарист
-ір, -іст, -ізм – після решти приголосних:	модернізм, гуманізм, гарнір, піаніст
-їр, -їст, -їзм – після голосних:	егоїст, архаїзм, конвоїр

Вправа 1. На місці крапок поставте пропущені букви е, є, и і. Поясніть правопис суфіксів.

Велич...на, печ...во, всяч...на, дрібн...сенький, городи...на, наміст...чко, струж...чка, бат...чко, подуш...чка, множ...на. Микол...н, пташ...чка, копі...чка, Тан...н, юш...чка, пал...чка, серед...на, галяв...на, сит...чко, буз...на, стеж...чка, мереж...о, вікон...чко, вул...чка, дощ...чка, запад...на, петруш...чка, пал...во, дяд...чко, пряд...во, лож...чка, тіст...чко, ся...во, мар...во, блюд...чко, котуш...чка, міс...во, свіж...на.

Вправа 2. На місці крапок поставте е(є) чи о(ьо), йо і поясніть правопис суфіксів.

Оранж...вий, вермішел...вий, кизил...вий, коричн...вий, замш...вий, марганц...вий, марш...вий, груш...вий, вогн...вий, деш...вий, ситц...вий, гутаперч...вий, черепах...вий, свинц...вий, вол...вий, перц...вий, песц...вий, алич...вий, парч...вий, раді...вий, бо...вий, квітн...вий, емал...вий, овоч...вий, шагрєн...вий, нул...вий, плеч...вий, ясен...вий, промен...вий, ключ...вий, га...вий.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте рядок, у якому від усіх іменників прикметники утворюються за допомогою суфікса -ев-(-єв-):

А взірець, куля, корабель, матч	Г мить, баржа, карамель, кварц
Б калач, липень, вуглець, плащ	Г вишня, сіль, журавель, куниця
В корінець, криця, значення, замша	

2. Суфікс -ев- має прикметник, утворений від слова

А край	Г кварц
Б груша	Г вечір
В куш	

3. Позначте рядок, у якому від усіх іменників прикметники утворюються за допомогою суфікса -ов-:

А метр, травень, дощ, нуль	Г ліс, кільце, кришталь, глянець
Б пурпур, емаль, груша, край	Г калина, казка, поле, марш
В парча, кварц, гроза, шовк	

4. Суфікс -ов- має прикметник, утворений від іменника

А плащ	В ситець
Б читач	Г насіння

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

Правило	Приклади
Разом пишемо: <i>I. Складні іменники:</i> 1) утворені з двох основ за допомогою сполучних голосних о, е, є	<i>пішохід, панелевіз, життєпис</i>
2) утворені без сполучного звука з двох чи кількох основ	<i>радіокомітет, всюдихід</i>
3) утворені з дієслова у другій особі однини наказового способу та іменника	<i>пройдисвіт, горицвіт, Убийвовк (прізвище)</i>
4) утворені з числівника в родовому відмінку та іменника	<i>двохсотріччя, п'ятиденка</i>
5) з першими частинами напів-, полу-, пів-, якщо позначає цілісне поняття; пів зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо:	<i>напівавтомат, полудень, півострів, півзахисник, півмісяць;</i> <i>пів аркуша, пів години, пів я□блука, пів Європи, пів Києва, пів України.</i>
6) з першими частинами абро-, авіа-, авто- ('само', 'автоматичний'), агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді- (перед голосним), веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно- та ін.; іно- (іншо-, інако-), лже- ; архі-, архи-, бліц-, гіпер-, экс- тра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, по- лі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-; анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-;	<i>аброморфема; авіарейс; авто-відповідач; агробізнес; аерометод; акватехніка; алкотест; артрійнок; астрокорекція; аудіоальбом; біоцикл; бодіарт, бодіблдинг; вебсторінка; геліоцентр; геополітика; гідропарк; дендропарк; екопродукти; економклас; етногурт; єврозона; євроремонт; зоосад; кібермашина; метамова; метеостанція; моновистава; мотокрбс; наркобізнес; неомодерніст; онколікарня; панамериканський; паранаука, паранормальний; попгурт, поплмузика; пресконференція; псевдогромадїнський, псевдонаука; смартгодинник, смарткарта; соціосфера; телехроніка; фітотерапія; фолкгурт, фолькмузика; фонозапис; іновірець, ішовірець, іношодумець, інакодумець; лжепророк, лжесвідок; архіскладний, архішахрай; архидиякон; бліцновіни, бліцопеткування; гіперзвук, гіпермаркет; екстраклас; макроекономіка, макромолекула; максіодяг; мідіодяг; мікроорганізми, мікрохвиль, мікрочастинка; мініблук, мінідиск, мінікомп'ютер; мультиміль-йонер; нанокомп'ютер, наночастинки; полімотивація, поліцукриди; преміумклас; супермаркет, супермодель, супермодний; топменеджер, топмодель; ультразвук, ультрамодний; флешінтерв'ю; антивірус; віцеконсул, віцепрем'єр; ексміністр, експрезидент, експрем'єр-міністр, ексчемпіонка; контрадмірал, контрудар; лейбгвардієць, лейбмедик; оберлейтенант, обермайстер, оборофіцер, оберпрокурор; штабскапітан; унтерофіцер</i>
7) утворені з трьох і більше основ	<i>термогідродинаміка, світловодолікування</i>

Правило	Приклади
II. Складні прикметники: 1) утворені від складних іменників, які пишемо разом	пішохідний, чорноземний, електросиловий
2) утворені від сполучення іменника та узгоджуваного з ним прикметника	загальноосвітній (загальна освіта), східнослов'янський (східні слов'яни)
3) із другою дієслівною частиною	машинобудівний, деревообробний
4) утворені від сполучення прислівника з прикметником чи дієприкметником	зовнішньоторговий, високоавторитетний, нижчепідписаний (але трохи нижче підписаний)
5) утворені з кількох прикметників – неоднорідних означень, що є термінами	новогрецька мова, складнопідрядне речення
6) утворені від числівника та прикметника	семиразовий, дев'яностолітній
III. Складні числівники: Порядкові числівники останнім елементом яких є слова -сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний	двохсотий, п'ятдесятидвохмільйонний
З дефісом пишемо: I. Складні іменники, що означають: 1) близькі або протилежні за змістом поняття	щастя-доля, купівля-продаж, експорт-імпорт
2) одиниці виміру та назви механізмів	тонно-кілометр, динамо-машина, блок-система
3) політичні поняття	соціал-демократ
4) назви вчених ступенів, військові та інші звання	член-кореспондент, генерал-майор
5) іменники, що означають спеціальність, професію	лікар-еколог, магнітолог-астроном
6) іншомовні назви проміжних сторін світу	норд-вест, норд-ост
II. Складні прикметники: 1) утворені від складних іменників, які пишемо з дефісом	монголо-татарський, націонал-патріотичний, норд-остовий, сі-бемольний, пуца-водицький, івано-франківський
2) утворені з двох чи більше прикметникових основ, якщо названі цими основами поняття не підпорядковані одне одному (між ними можна вставити сполучник і)	навчально-виховний, суспільно-політичний, всесвітньо-історичний, народно-визвольний; золото-валютний , але головногі (субстантивоване слово-термін)
3) із першою частиною, яка закінчується на -ико (-іко)	політико-економічний, механіко-математичний, логіко-граматичний, лірико-епічний
4) з першою частиною <i>військово-, воєнно-</i>	<i>військово-морський, воєнно-стратегічний, але військовозобов'язаний, військовополонений (бо це субстантивовані прикметники)</i>
5) утворені з двох або кількох основ, які означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному	жовто-блакитний, червоно-зелено-синій, гіркувато-солоний, але жовтогарячий, червоногарячий (окремі кольори)
6) у яких повторюються ті самі або споріднені слова	синій-синій, сильний-пресильний
7) складні назви проміжних сторін світу	південно-східний, північно-західний, норд-остівський
8) географічні назви, що починаються зі Східно-, Західно-, Північно-, Південно-, Центрально-, пишемо з великої букви (обидва слова) і з дефісом	Південно-Західна залізниця
9) першим компонентом яких є числівник, написаний цифрами	20-річний, 10-поверховий, 90-годинний, 40-денний

Вправа. Запишіть слова відповідно до правописних норм.

Українсько/американський, зовнішньо/економічний, механіко/металургійний, п'яти/тонний, синьо/жовтий, південно/східний, м'ясо/молочний, сільсько/господарський, машино/будівний, техніко/економічний, військово/морський, військово/полонений, темно/зелений, жовто/гарячий, сніжно/білий, сиво/чолий, праце/здатний, пів/ящика, пів/Ялти, пів/мільйона, пів/місяць, супер/обкладинка, веб/сторінка, віце/прем'єр, прем'єр/міністр, соціал/демократ, лікар/еколог, старо/церковно/слов'янський, темно/шоколадний, мало/досліджений, водо/лікувальний, біло/сніжний, широко/доступний, логіко/граматичний, вище/зазначений, віце/адміральський, мовно/стилістичний, соціально/культурний.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте рядок, у якому всі складні прикметники пишемо з дефісом:

- А договірно/правовий, культурно/освітній, гостро/критичний, морально/етичний
- Б медико/генетичний, ново/грецький, мінерально/сировинний, південно/східний
- В житлово/будівельний, військово/повітряний, суспільно/корисний, лірико/драматичний
- Г молочно/білий, науково/експериментальний, загально/господарський
- Ґ мідно/червоний, навчально/виробничий, об'ємно/просторовий, електронно/оптичний

2. Із дефісом пишемо всі слова в рядку

- А генерал/майор, кіловат/година, міні/комп'ютер
- Б південно/бережний, південно/східний, північно/західний
- В військово/транспортний, військово/зобов'язаний, військово/юридичний
- Г ясно/зелений, ясно/окий, ясно/золотистий
- Ґ вогне/гасник, хліб/сіль, зліт/посадка

3. Разом пишемо всі слова в рядку

- А напів/автомат, авіа/промисловість, режисер/постановник
- Б північно/кримський, міні/автомобіль, навчально/виховний
- В одно/разовий, давньо/український, загально/державний
- Г жовто/гарячий, жовто/блакитний, жовто/дзюбний
- Ґ теле/апаратура, пів/години, крем/брюле

4. Прочитайте уривок.

Сонце мало(1)помалу хилилося до заходу. Воно поволі червонило край(2)небо й робило його ясно(3)червоним. Ген(4)ген до обрію насторожено шумів неозорий ліс, оточений біляво(5)сивою мрякою.

Дефіс треба ставити на місці всіх цифр, окрім А1 Б 2 В3 Г 4 Д 5

5. Прочитайте уривок.

3(1)поміж українських архітекторів варто відзначити Івана Левинського. За сорока(2)літню діяльність ним були зведені сотні будівель житлово(3)побутового та громадського призначення. Усе, створене ним, дивує, бо до будь(4)якої праці він підходив по(5)господарськи. **Дефіс треба ставити на місці всіх цифр, окрім А1 Б 2 В3 Г 4 Д 5**

6. Прочитайте текст

У молочно(1)білому світлі пів(2)місяця виблискує різно(3)барв'ям річка, по(4)тихеньку несучи свої хвилячки до темних крає(5)видів.

Дефіс треба ставити на місці цифри А 1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

7. Позначте рядок, у якому всі складні прикметники пишемо з розділкою:

- А сліпучо/білий, вічно/юний, червоно/гарячий, ніжно/рожевий
- Б сніжно/білий, північно/східний, світло/голубий, мовно/літературний
- В гірко/солоний, хіміко/біологічний, західно/український, радіо/фізичний
- Г суспільно/політичний, густо/синій, зовнішньо/торговий, військово/патріотичний
- Ґ музично/хоровий, глибоко/змістовний, зерно/трав'яний, повітряно/морський

8. Разом пишемо всі слова в рядку

А напів/автомат, авіа/промисловість, режисер/постановник
Б північно/кримський, відео/апаратура, навчально/виховний
В одно/разовий, давньо/український, загально/державний
Г електро/устаткування, фізико/географічний, західно/український
Ґ теле/компанія, пів/години, крем/брюле

9. Із дефісом пишемо всі слова в рядку

А мовно/літературний, суспільно/корисний, суспільно/політичний
Б навчально/виховний, військово/морський, південно/східний
В східно/слов'янський, фізико/математичний, жовто/зелений
Г віце/прем'єр, сімдесяти/річчя, генерал/полковник
Ґ військово/зобов'язаний, п'яти/денний, воєнно/стратегічний

10. Із розділкою треба писати всі слова в рядку

А жовто/блакитний, пів/вікна, екс/чемпіон
Б пів/Харкова, кіловат/година, темно/зелений
В сон/трава, південно/західний, лісо/степ
Г складно/підрядний, кисло/солодкий, хліб/сіль
Ґ пів/озера, зроду/віку, навчально/виховний.

11. Разом пишемо всі слова в рядку

А дев'яносто/літній, мимо/волі, повсяк/час, стоп/кран
Б віце/адмірал, глухо/німий, авто/власник, важко/хворий
В мовно/стильовий, полу/мисок, міні/футбол, пів/огірка
Г десяти/значний, фото/аматор, напів/морок, кілька/сот
Ґ військово/спортивний, косто/прав, сто/річчя, гори/цвіт

12. Прочитайте текст

У молочно(1)білому світлі пів(2)місяця різно(3)барв'ям виблискує річка, по(4)тихеньку несучи свої хвилики до темних крає(5)видів.

Дефіс треба ставити на місці цифри А 1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

13. Із дефісом треба писати всі слова

А давним/давно, навчально/виховний, стерео/звук
Б аграрно/промисловий, сніжно/білий, екс/король
В південно/східний, жовто/гарячий, сон/трава
Г біло/зелений, макро/економіка, кіловат/година
Ґ науково/технічний, блок/система, паро/плав

14. Із дефісом треба писати всі складні прикметники рядка

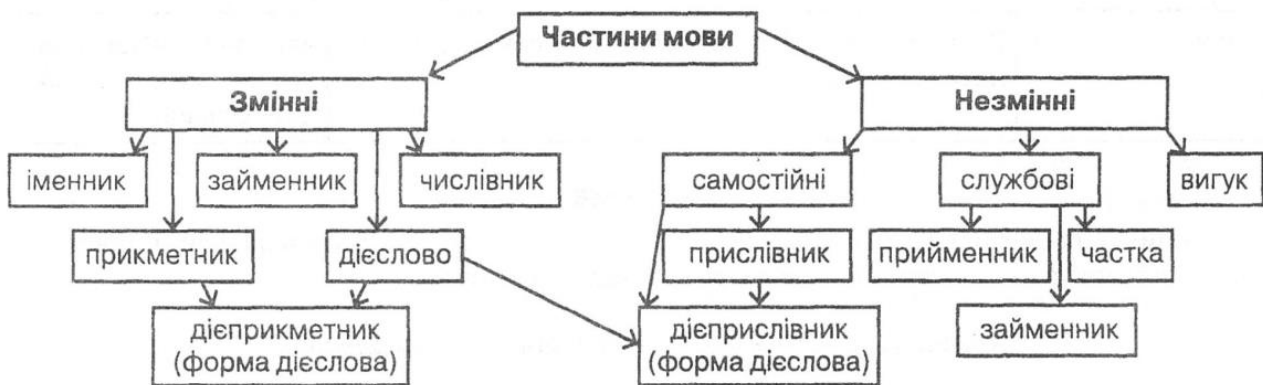
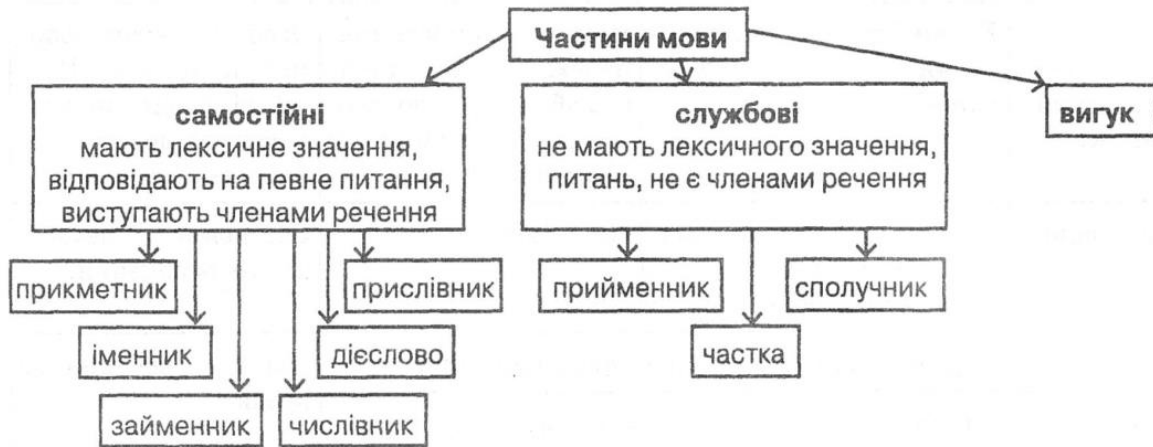
А лимонно/жовтий, лимонно/кислий, лимонно/ванільний
Б суспільно/політичний, суспільно/корисний, суспільно/економічний
В південно/український, південно/західний, південно/кримський
Г садово/городній, садово/дачний, садово/парковий
Ґ науково/дослідний, науково/популярний, науково/подібний

15. Прочитайте речення

Так тонко(1)тонко веде музика(2)чаклунка: то підніметься до найвищих висот, аж задзвенить сліпучо(3)срібним блиском, то припинить – хвилину(4)другу світ завмирає в очікуванні дива, і знову вибухає сто(5)голосий гук.

Із дефісом треба писати всі слова, окрім А 1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

ЧАСТИНИ МОВИ Й ОРТОГРАФІЯ

	Частина мови	Що означає	Морфологічні особливості	Синтаксична роль
Самостійні	Іменник	Назви осіб, тварин, предметів (<i>хто? що?</i>).	Рід, число, відміна, відмінок.	Будь-який член речення.
	Прикметник	Назви ознак, властивостей предметів, явищ, назви приналежності предмета особі (<i>який? чий?</i>).	Рід, число, відмінок; ступінь порівняння (у якісних).	Означення, іменна частина складеного присудка.

	Частина мови	Що означає	Морфологічні особливості	Синтаксична роль
Самостійні	Числівник	Назви чисел, кількість предметів, їхній порядок при лічбі (<i>скільки? котрий?</i>).	Відмінок; число і рід (у порядкових).	Будь-який член речення.
	Займенник	Вказує на особу, предмет, їх ознаку і кількість, не називаючи їх.	Відмінок; число і рід (у займенників, що вказують на ознаку).	Будь-який член речення.
	Дієслово (дієприкметник, дієприслівник)	Назви дій, станів особи чи предметів (<i>що робить? що зробив?</i>).	Вид, перехідність (неперехідність), стан, спосіб, час, число, особа або рід, відмінок у дієприкметників.	Особові і родові форми: присудок. Неособові форми: підмет, присудок, додаток, обставина, означення.
	Прислівник	Ознаку дії, стану, ознаку іншої ознаки (<i>як? де? куди? коли? звідки?</i>).	Не змінюється.	Обставина, неузгоджене означення.
Службові	Прийменник	Виражає залежність одних слів від інших.		Членами речення не бувають.
	Сполучник	Служить для зв'язку слів і речень.		
	Частка	Вносить додаткові смислові відтінки.		
Вигук		Розряд слів, які виражають почуття людини, не називаючи їх.		Заступає підмет, присудок, додаток або ціле речення.

ІМЕННИК

Слід пам'ятати, що в українській мові до **чоловічого роду** належать такі іменники: *біль, собака, тюль, тунель, дріб, підпис, літопис, ступінь, продаж, ярмарок, сажень, пил, шампунь, нежить, насип, степ, кір, туш (музичний), Сибір* тощо, до **жіночого**: *путь, адреса, нехворощ, купіль, канифоль, консоль, розкіш, фальш, бандероль, ваніль, туш (фарба)* тощо.

Деякі іменники вналежнено до **спільного роду** – у контексті чоловічого або жіночого: *листоноша, староста, колега, суддя, декан, професор, президент* тощо.

Рід незмінюваних іменників визначаємо так:

- 1) назви осіб мають рід відповідно до статі: *аташе прийшов, кюре встав, пані декан, професор сказала*;
- 2) назви тварин належать здебільшого до чоловічий рід (окрім *цеце, івасі* тощо): *цей шимпанзе, цей какаду, цей кенгуру* (але якщо треба вказати на самку, назві надається значення жіночого роду: *ця шимпанзе*);
- 3) назви неістот мають середній рід: *це алібі, це таксі, це меню, це жури*, але (чол. р.: *сироко, торнадо*; жін. р.: *саямі, кольрабі, пугасу, івасі, авеню, комі, гінді, бенгалі*);
- 4) власні назви мають рід відповідно до роду загальної назви: *цей Капрі (острів), ця Перу (країна), це Токіо (місто), це Онтаріо (озеро); цей Онтаріо (штат)*;
- 5) незмінювані складноскорочені слова мають рід відповідно до роду іменника, який входить до аббревіатури в називному відмінку: *цей НБУ (банк), ця СБУ (служба), це МЗС (міністерство), цей райвно (відділ)*.

Пам'ятаймо: пальто, ситро, вино відмінюємо!

**Закінчення іменників другої відміни чоловічого роду
в родовому відмінку однини**

-а/-я	-у/-ю
1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: <i>академіка, воїна, делегата, священика, співака, тесляра, феномена</i> (людина); <i>митця</i>□, <i>незнайомця, промовця, татуся</i>□, <i>учи</i>□<i>теля, у</i>□<i>чня, фахівця</i>□; <i>Богдана, Бори</i>□<i>са, Олександра, Тараса; Андрія, Василя</i>□, <i>Віталія, Сергія, Ю</i>□<i>рія; козаченка, хлопчика; вівчика, зайчика, соколика, а також персоніфіковані предмети і явища: Вітра, Мороза та ін.</i>	1. Іменники на позначення сукупності істот: <i>батальйону, взводу, дивізіону, електорату, корпусу, ордену, оркестру, полку, рою, хору</i> (але <i>табун</i>а) або неістот: а) <i>дерева, кущі: гаю, лісу, саду</i> (але <i>сад</i>ка), <i>чагарника</i>□; б) <i>трав'янистих рослин: барвінку, бузку</i>□, <i>гороху, звіробію, кропу, молочаю, очерету, щавлю</i>□, <i>ячменю</i> (але <i>вівс</i>а); в) <i>предметів побуту: одягу, реманенту, сувоя, товару</i>; г) <i>сортів плодівих дерев: калівлію, ранету, ренкліду</i>
2. Назви неістот (дерева, машин та їхніх деталей): <i>береста, дуба, портфеля, стола, гвинта, комп'ютера, монітора, автомобіля</i>	2. Назви якостей і властивостей: <i>герої</i>□<i>зму, ліризму, націоналізму, патріотизму.</i> Назви явищ природи: <i>вихору, вітру, вогню, граду, грону, дощу, землетрусу, морозу, смерчу, туману, урагану, холоду, циклону</i>, але Вітра, Мороза як персоніфікованих явищ
3. Назви населених пунктів із суфіксами -ськ-, -цьк-, -ець-, формантами -бург-, -град-(-город-), -піль-(-поль-), -мир-, -слав-, -фурт-: <i>Бердянська, Луцька, Бобринця, Кременця, Трускавця</i>□; <i>Піттсбурга, Ви</i>□<i>шгорода, Ми</i>□<i>ргорода, Шаргорода, Бори</i>□<i>споля, Тернополя, Я</i>□<i>мполя, Житомира, Ярослава, Франкфурта</i>, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у Р.в. на кінцевому складі та з суфіксами присвійності -ів- (-їв-), -ев-(-єв-), -ов-, -ин-(-ін-), -ач-, -ич-: <i>Бика, Дніпра, Дністра, Збруча, Псла; Вільхівця, Дінця, Інгульця, Торця, Хустця</i>□; <i>Тетерева, Ки</i>□<i>єва, Колгу</i>□<i>єва, Львова, Олеськова, Харкова, Ходорова; Бату</i>□<i>рина, Пири</i>□<i>тина, Святошина, Сня</i>□<i>тина; Бахмача, Гадяча, Галича</i>, лише в окремих іменниках з наголосом на корені: <i>Бреча, Вовка, Довжика, Малого Куя</i>□<i>льника, Салги</i>□<i>ра, Свіжа, Смотрича</i>	3. Назви просторових реалій (окрім зазначених у лівому стовпчику), зокрема: <i>озер, гір, островів, півостровів, країн, областей тощо: Бу</i>□<i>гу, Гангу, Дону, Дунаю, Нілу, Рейну, Сейму, Сти</i>□<i>ру, Стри</i>□<i>ю; Байкалу, Світязю; Алтаю, Ельбру</i>□<i>су, Паміру, Уралу; Кіпру, Кри</i>□<i>ту, Ро</i>□<i>досу; Алжи</i>□<i>ру, Афганістану, Ватикану, Єги</i>□<i>пту, Іраку, Ірану, Китаю, Тайваню; Гонконгу, Донбасу, Ельзасу, Кавказу, Карабаху, Мікелону, Сен-П'єру, Сибіру.</i> Закінчення -а(-я) та -у(-ю) має розрізнявальну функцію в деяких іменниках: <i>Алжи</i>□<i>ра, Ри</i>□<i>ма, Туніса</i> (місто) і <i>Алжи</i>□<i>ру, Ри</i>□<i>му, Тунісу</i> (країна), <i>Нью-Йорка</i> (місто) і <i>Нью-Йорку</i> (штат). Складені назви населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має в родовому відмінку закінчення -у: <i>Кривого Рогу, Зеленого Гаю, Широкого Лану.</i>
4. Географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами присвійності -ов, -ев (-єв), -ин (-ін): <i>Дінця, Дністра, Псла, Тетерева</i>	4. Назви населених пунктів <i>Амстердаму, Гомелю, Ліверпу</i>□<i>лю, Лондону, Мадриду, Парижу, Чорнобілю</i> можуть мати й варіантне закінчення: <i>Амстердама, Гомеля, Ліверпу</i>□<i>ля, Лондона, Мадри</i>□<i>да, Пари</i>□□<i>жа, Чорнобіля</i>
5. Назви одиниць вимірювання довжини, ваги, часу, а також числові назви: <i>грама, місяця, листопада, процента, десятка, мільона</i>, але: <i>віку, листопаду</i> (явище природи), <i>року</i>	5. Назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: <i>аналізу, бігу, відгуку, задуму, запису, заробітку, затору, звуку</i> (але як термін <i>звук</i>а), <i>ідеалу, імпульсу, клопоту, коліквіуму, конфлікту, кроку, лету</i> (льоту), <i>пошитовху, прибутку, приї</i>□<i>зду, прогресу, регресу, ремонту, руху, синтезу, смутку, стогону, спокою, сумніву, успіху, ходу, шуму,</i>

-а/-я	-у/-ю
	але: <i>ривка́, стрибка́, стусана́</i>
6. Терміни іншомовного походження, які позначають структурні елементи, предмети, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: <i>атома, сегмента, суфікса</i> , але: <i>синтаксису, фразеологізму</i>	6. Назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: <i>абсолю́ту, абсурду́, агностици́зму, антропоцентри́зму, дисона́нсу, догмати́зму, догмату́; авра́лу, акту́, доста́тку, е́кскурсу, е́кспорту, ідеа́лу, со́рту, спо́сому, фено́мену</i> (явище), <i>фрейдизму, хісту</i> тощо, але як конкретні іменники-терміни: <i>ду́ха</i> і <i>Ду́ха</i> (у значенні <i>Свято́го Ду́ха</i>)
7. Українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: <i>відмінка, чисельника, вигука, звука</i> , але: <i>виду́, роду́, складу́, способу́</i>	7. Більшість префіксальних іменників із різними значеннями (окрім назв істот): <i>вибо́ю, випадку́, вислову́, відбо́ю, відгуку́, заробітку́, за́пису, зато́ру, по́буту, по́шитовху, прибу́тку, прикла́ду, про́воду</i> (дріт), <i>суво́ю, усміху́, успіху́</i> . Більшість складних безсуфіксних слів (окрім назв істот): <i>водого́ну, вододо́лу, газого́ну, живо́пису, живо́плоту, родово́ду, руко́пису, сухо́длу</i> , але: <i>електрово́за, паропла́ва</i>
8. Назви грошових знаків: <i>гроша, долара, франка, цента</i>	8. Назви віртуальних мереж: <i>інстагра́му, телегра́му, фе́йсбуку, ютубу́</i> і под.
9. Назви органів і частин тіла: <i>живота, кишківника, м'яза, суглоба, шлунка, рота</i>	9. Назви почуттів, хвороб: <i>бо́лю, гні́ву, жа́лю, жа́ху, різпачу́, сну, со́рому, сти́ду</i> (і <i>стида́</i>), <i>стра́ху; авітаміно́зу, артро́зу, бронхі́ту, гаймориту́, грипּу, діабету́, ка́шлю, ко́літу, ко́ру, набряку́, о́піку, о́пуху, оти́ту, правцю́, тифу́, ящу́ру</i>
10. Назви житлових приміщень, сільсько-господарських і технічних будівель та їхніх частин, архітектурних деталей: <i>бара́ка, ко́мина, одві́рка, підда́шка, причі́лка, сві́лока, флі́геля; баге́та, балко́на, е́ркера, карни́за, па́ндуса, та́мбура; балко́нчика</i> , але: <i>підмурку́, по́кою</i>	10. Назви просторових понять, споруд і їхніх частин, просторових комунікацій: <i>байра́ку, ва́лу, лимана́, лу́гу, майдана́, то́ку; всесві́ту, ро́ву, сві́ту, сте́ну; кра́ю, руча́ю</i> , але: <i>горба́, хото́ра; бастіо́ну, буди́нку, вігва́му, вокза́лу, гурто́житку, га́нку, да́ху, заво́ду, за́лу, за́мку, інтерна́ту, кана́лу, коридо́ру, метрополіте́ну, му́ру, пала́цу, парapéту, підва́лу, плóту, по́верху, порта́лу, приту́лку, сара́ю, ти́ну, універма́гу, фаса́ду, фільва́рку, шта́бу</i> , але (переважно з наголосом на закінченні): <i>бліндажа́, гаража́, куреня́, млина́, сажá, хліба́</i> ; обидва закінчення мають іменники: <i>моста́</i> (конкретний предмет) і <i>мо́сту</i> (цілісність), <i>паркана́</i> і <i>парка́ну</i> , <i>плотá</i> і <i>плóту</i> , <i>стола́</i> і <i>сто́лу</i>
11. Назви предметів побуту, церковних реалій: <i>ножа́, чайника́, черпака́; дива́на, ми́сника, серва́нта, сти́льця, амво́на, іконоста́са, вівтаря́</i>	11. Іменники на позначення установ, закладів, організацій, об'єднань держав та ін.: <i>інститу́ту, ко́леджу, ліце́ю, ма́ркету, музе́ю, університет́у; клубу́, коміте́ту, уряду́; союзу́, бло́ку</i> , але <i>бло́ка</i> (механізм або камінь)
12. Назви одягу і взуття: <i>дже́мпера, жупа́на, кобеня́ка, костю́ма, піджака́, плаща́, по́яса, свéтра; ке́да, череви́ка, чо́бота</i>	12. Назви спортивних ігор і танців: <i>альпіні́зму, бадмінто́ну, баскетбо́лу, бейсбо́лу, біатло́ну, бо́ксу, бо́улінгу, волейбо́лу, гандбо́лу, го́льфy, да́йвінгу, се́рфінгу, футбо́лу; бобсле́ю, хоке́ю; ва́льсу, краков'я́ку, та́нку</i> (але переважно з наголосом на закінченні <i>танка́</i>), <i>та́нцю</i> ,

-а/-я	-у/-ю
	але: <i>гона́ка, козака́, се́рфінга</i>
13. Назви виробів із борошна: <i>бато́на, бу́блика, калача́, рогáлика</i>	13. Речовинні іменники: <i>азо́ту, асфа́льту, бальза́му, боро́у, бори́цу, бро́му, वो́ску, га́су, гі́псу, гра́ніту, йодо́у, ква́су, льодо́у, ме́ду, піску, плазміноге́ну, поро́ху, спирт́у, фібриноге́ну; алюмі́нію, वो́дню, вугле́цю, кі́сню, ма́гнію, ра́дію, та́лію, ту́лію, але: бі́лка, хлі́ба (конкретні)</i>

У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних та абстрактних іменників, а також іменників зі значенням сукупності, передає значення слова: *акта* (документ) – *акту* (дія), *алма́за* (коштовний камінь) – *алма́зу* (мінерал), *апарáта* (прилад) – *апарáту* (установа), *ба́ла* (одиниця вимірювання) – *ба́лу* (святковий вечір), *бло́ка* (частина споруди, машини) – *бло́ку* (об'єднання держав), *бо́ра* (свердло) – *бо́ру* (хімічний елемент), *бо́рта* (край одягу, посуду) – *бо́рту* (судно), *була́та* (зброя) – *була́ту* (сталь), *ва́ла* (деталь машини) – *ва́лу* (насип), *дзвóна* (інструмент) – *дзвóну* (звук), *Ду□ха/ду□ха* (безплотна надприродна істота; безсмертна, нематеріальна основа істоти) – *ду□ху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям; процес), *елемéнта* (конкретне) – *елемéнту* (абстрактне), *зву□ка* (термін) – *зву□ку* (процес), *іме́йла* (поштова електронна скринька) – *іме́йлу* (система електронної пошти), *інструмéнта* (одиничне) – *інструмéнту* (збірне), *ка́меня* (одиничне) – *ка́меню* (збірне), *клéна* (предмет) – *клéну* (просторове поняття), *ко́рпуса* (тулуб) – *ко́рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) – *ли□сту* (збірне), *листопа́да* (місяць) – *листопа́ду* (процес), *о́ргана* (частина тіла) – *о́ргану* (установа), *оригіна́ла* (особа) – *оригіна́лу* (документ), *папéра* (документ) – *папéру* (матеріал), *по́тяга* (поїзд) – *по́тягу* (почуття), *по́яса* (предмет) – *по́ясу* (просторове поняття), *прида́тка* (відросток) – *прида́тку* (додаток), *раху□нка* (документ) – *раху□нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) – *сирку□* (зменшене до сир), *со́няшника* (рослина) – *со́няшнику* (насіння), *ста́на* (технічний термін) – *ста́ну* (музичний термін), *телефо́на* (апарат) – *телефо́ну* (вид зв'язку), *те́рміна* (слово) – *те́рміну* (строк), *фа́ктора* (маклер) – *фа́ктору* (чинник), *фено́мена* (особа) – *фено́мену* (явище), *шабло́на* (пристрій; кресленик) – *шабло́ну* (зразок), *шлу□нка* (орган травлення) – *шлу□нку* (страва; фізіологічна потреба в їжі) тощо.

Слід запам'ятати і правильно використовувати форми давального відмінка однини чоловічого роду, які можуть мати паралельні закінчення -ові(-еві,-єві) та -у(-ю). Частіше вживаємо закінчення -ові (-еві,-єві) і рідше – -у, -ю. (Назви істот матимуть закінчення -ові, (-еві,-єві). Лише під час нанизування однакових відмінкових форм допустима варіативність: *директорові Пономаренку Сергієві Івановичу*.

Але тільки закінчення -у мають ті власні назви, у яких є суфікси -ов, (-ев, -єв), -ів, -їв, -ин, -ін(-їн): *Киє́ву, Харко́ву, Глібо́ву, Льво́ну* тощо.

Написання чоловічих та жіночих імен по батькові

Син	Батько	Дочка
-ович	<i>Іван</i>	-івна
-ович	<i>Ігор, Лазар</i>	-івна
-ович	<i>Геннадій, Олексій</i>	-івна
-ович -ич	<i>Сава Хома Лука Кузьма</i>	-івна
-іч	<i>Ілля</i>	-івна

Як виняток, в імені Григорій під час творення імені по батькові відпадає -ій – Григорович, а до основи імені Микола додаємо -ай – Миколайович (і рідко – Миколович).

Під час звертання в українській мові використовуємо форму кличного відмінка, який притаманний лише іменникам I – III відмін, у IV відміні він збігається із формою

називного відмінка. Іменники у формі множини мають збіг кличного й називного відмінків.

Правопис закінчень власних і загальних імен у формі кличного відмінка

Відміни	І			ІІ			ІІІ
Групи	тверда	м'яка	міш.	тверда	М'яка	Міш.	
Імен. чол. роду	-О	-Е,	-Е	-У	-Ю	-У	-Е
Імен. жін. роду		-Є, -Ю		-Е	-Е	(окрім ж) -Е	
Приклади	Ганно, Інно Іванівно, сестро, школо	Катре, Насте, Маріє, Іле, Юліє, Юле, бабусю, доню	душе, площе	сину, товаришу, читачу, Олегу/Олеже, Генріху, але ректоре, Іване	лікарю, Юрію, Ігорю але Єгоре	товаришу, але друже	Любове, радосте

Прізвища прикметникового типу на *-ів (-іѳ), -ов, -ев (-єѳ), -ин, -ін (-ін), -ий* мають форму Н. або К. відмінка під час звертання (Пономарів – Пономаріве, Гаршин – Гаршине).

Форма кличного відмінка у звертаннях

Звертання	Слова		Приклади
	Перше	друге	
Два власні імені (ім'я та по батькові)	Кл.в.	Кл.в.	Ольго Петрівно, Сергію Івановичу
Дві загальні назви	Кл.в.	Кл.в.	пане директоре
Загальна назва та прізвище	Кл.в.	Кл.в.	колего Симоненку, добродію Борисенку
Загальна назва та власне ім'я	Кл.в.	Кл.в.	друже Юрію, панно Інно

Відмінювання прізвищ

Чоловічі прізвища на **-о** та **приголосний** відмінюємо (Шевченко, Шевченка, Шевченкові / Гриб, Гриба, Грибові тощо).

Не відмінюємо жіночі прізвища на -о (Костенко, Бойко) та на **приголосний** (Драч, Гайдай), **прізвища на -их та -ово** (Гладких, Дурново), **а також деякі іншомовні чоловічі й жіночі** (Гюго, Делакура, Дюма, Шоу та ін.), українські прізвища на кшталт **Півторадні**. Інші прізвища відмінюємо.

Прізвища іменникового типу відмінюємо, як іменники відповідної відміни та групи, прикметникового – як прикметники відповідної групи:

Н. Хмара	Коцюбинський
Р. Хмари	Коцюбинського
Д. Хмарі	Коцюбинському
З. Хмару	Коцюбинського
О. Хмарою	Коцюбинським
М. (на) Хмарі	Коцюбинському
Кл. Хмаро	Коцюбинський

Зразки відмінювання прізвищ, імен та по батькові

Н. Тарасенко Борис Юрійович
Р. Тарасенка Бориса Юрійовича
Д. Тарасенк-ови/у Борис-ови/-у Юрійовичу
З. Тарасенка Бориса Юрійовича
О. Тарасенком Борисом Юрійовичем
М. (на) Тарасенк-ови/у Борис-ови/у Юрійовичу
К. Тарасенк-у Борис-е Юрійович-у

Коваленко Алла Георгіївна
Коваленко Алли Георгіївни
Коваленко Аллі Георгіївні
Коваленко Аллу Георгіївну
Коваленко Аллою Георгіївною
Коваленко Аллі Георгіївні
Коваленко Алл-о Георгіївн-о

В іменах *Антін, Нестір, Ничипір, Прокіп, Сидір, Тиміш, Федір* і функціонує тільки в називному відмінку, у непрямих **-о**: *Антон, Антонові, Нестора, Несторові, але: Авенір – Авеніра, Лаврін – Лавріна, Олефір – Олефіра*.

Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор – Віктора, Макар – Макара, Світозар – Світозара, але: Ігор – Ігоря, Лазар – Лазаря*. Ім'я *Лев* під час відмінювання має паралельні форми: *Лева й Льва, Левові й Львові*.

Вправа 1. Поставте іменники в орудному відмінку однини (ким? чим?) і запишіть у два стовпчики: 1. З буквою *о* в закінченні; 2. З буквою *е* або *є* в закінченні.

Сюрприз, паранджа, янтар, серце, Галя, Ганна, Ігор, яблунька, душа, яблуня, директор, ядро, межа, звіробій, вітер, вдача, пісняр, пластир, комар, товариш, плащ, вівчар.

Вправа 2. Поставте іменники в називному відмінку множини й запишіть у два стовпчики: 1. Із закінченням *-и*; 2. Із закінченням *-і*.

Осокір, картяр, огорожа, плуг, горіх, хрущ, взірець, подорож, ювіляр, школяр, панчоха, ошуканець, ніша, бригадир, муляр, снігур, верф, якір, пустир, книжка, аптекар, льотчик, лижа, комаха, огірок, страйкар, сич, помідор.

Вправа 3. Поставте іменники в орудному відмінку однини та випишіть у стовпчики: 1) слова з буквами, що подвоїлися; 2) слова з буквами, що не подвоїлися; 3) слова з апострофом.

Зніжковість, емаль, шерсть, подорож, кров, смерть, ожеледь, нехворощ, блакить, щедрість, жовч, верф, вживаність, снасть, стаття, радість, гниль, старість, далеч, мати.

Вправа 4. Доберіть прикметники до невідмінюваних іменників.

Орігамі, портфоліо, журі, Сомалі; караоке, алое, Перу; сопрано, факсиміле, броколі, Торонто; ательє, манго, кенгуру, Тбілісі; євро, кольрабі, Зімбабве; авеню, Кіліманджаро; тату, ретро, желе, Марокко; салями, ескімо, аташе, Пуерто-Рико; лібрето, танго, праліне, колібрі, Колорадо; бароко, асорті, фуєте, поні, портмоне, турне, хобі, резюме, Осло.

Вправа 5. Подані загальні й власні іменники запишіть так, як вони можуть бути використані під час звертання

Любов Михайлівна, Майя Сергіївна, Антін Павлович, Георгій Веніамінович, пан посол, пан кравець, добродій Борисенко, пан Марчук, друг Тарас, панна Ганна, директор, подруга, хлопець, викладач, секретар.

Вправа 6. Відредагуйте словосполучки.

Розмовляю з Олексієм Івановичом, звернися до Андрія Віталієвича, шановний Микита Григоровичу, при Марії Луківній, допомагати дядьку Семену Тарасенку, підручник Ніни Юрїївної, взяти у вчителя Івана Москаленко.

Вправа 7. Утворіть імена по батькові (чоловічі й жіночі)

Авер'ян	Валерій
Альберт	Віталій
Ілля	Генріх
Амвросій	Герман
Прокіп	Геннадій
Анатолій	Григорій
Василь	Інокентій
Ігор	Клавдій
Дем'ян	Лаврентій
Лев	Терентій
Микита	Силантій
Назар	Тимофій

Вправа 8. Поставте у форму кличного відмінка

1. Денис	Аліна	Хлопець
2. Дмитро	Аліса	Магістр
3. Едуард	Альбіна	Кравець
4. Павло	Антоніна	Кореспондент
5. Сергій	Аріадна	Композитор
6. Ярослав	Белла	Свекруха
7. Хома	Вікторія	Ангел
8. Терентій	Гафія	Доповідач
9. Ростислав	Евеліна	Гітарист
10. Самійло	Євгенія	Гість
11. Ілля	Жанна	Генерал
13. Остап	Ярина	Секретар
14. Олексій	Лідія	Слухач
15. Нестір	Нінель	Президент
16. Любомир	Поліна	Асистент
17. Корній	Софія	Арф'яр

Завдання в тестовій формі

1. Правильно узгоджено прикметник з іменником

А далека путь	Г нестерпна біль
Б десяткова дріб	Г хронічна нежить
В наукова ступінь	

2. Позначте рядок, у якому всі іменники належать до жіночого роду:

А вуаль, Чилі, акварель, Міссісіпі
Б зала, синиця, воевода, комісія
В загс, ГЕС, жовч, пастораль
Г бязь, СДПУ, Токіо, юнь
Ґ сутінь, путь, степ, галузь

3. Правильно узгоджено прикметник із іменником

А широка степ Б нестерпна біль В оптова продаж Г далека путь

4. Позначте рядок, у якому всі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення *-у(-ю)*:

А секція баскетбол., художнього гуртк., задум., твору
Б високого звук., стовпчик барометр., запашного бузк..
В номери концерт., білого мармур., держави Ліван..
Г наслідки землетрус., сучасного метрополітен., хвилі Дінц..

Г атмосферного тиск.., сектор.. цирку, літературного музе..

5. Закінчення **-а** у формі родового відмінка мають усі іменники в рядку

А Крим, Львів, Миргород

Б десяток, нарцис, маневр

В Харків, вольт, язик

Г фонтан, кір, займенник

Г квартал, табун, хліб

6. Закінчення **-у (-ю)** у формі родового відмінка мають усі іменники в рядку

А Крим, зошит, театр

Б Байкал, університет, понеділок

В продукт, характер, сік

Г Тернопіль, вид, вишняк Д ромб, Казахстан, президент

7. Граматичну помилку допущено в словосполучі

А сто кілограмів

Б незручних туфель

В барвистих ярмарок

Г багатоповерхових готелів

Г запалення легень

8. Подовження приголосного відбувається у формі орудного відмінка іменника

А нежить Б гордість В кошеня Г подорож Г праматір

9. Граматичну помилку допущено в рядку

А порада вчителя

Г сьоме грудня

Б посада керівника

Г давній сусіда

В нові паспорта

10. Прочитайте фрагмент телевізійного анонсу, у якому пропущено окремі слова:

*У нашій програмі-цікаво про роботу **кожного...** української економіки. Сьогодні спілкуємося з ... Петренком – експертом з оплати праці. Чи знаєте **ви, що** багато хто з наших... має право на доплату за стаж, яка різниться в кожній із ... господарства?*

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

А коліща, Ігорем, співгромадян, галузей

Б коліщати, Ігором, співгромадян, галузей

В коліщати, Ігорем, співгромадянів, галузей

Г коліщати, Ігорем, співгромадян, галузей

Г коліщати, Ігорем, співгромадян, галузів

11. Помилку під час відмінювання іменників допущено в рядку

А вдячність Ірині Савченко

Б концерт Олега Білоноженко

В офіс Марини Козачук

Г практикум Івана Ющука

Г роман Олександра Дюма

12. Подовження приголосних відбувається у формі орудного відмінка однини всіх іменників рядка

А путь, річ, шампунь

Г поміч, сіль, доповідь

Б міць, статъ, продаж

Г вісь, мить, ступінь

В сталь, дріб, суміш

13. Прочитайте фрагмент учнівського твору, у якому пропущено окремі слова.

Невдовзі Сергій з... виїхали на заміську трасу. До... залишалося два Хлопці провели в дорозі майже добу, але це аж ніяк не робило менш... їхню подорож.

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А Ігором, Львову, кілометри, цікавішою
- Б Ігором, Львову, кілометра, цікавою
- В Ігорем, Львова, кілометри, цікавою
- Г Ігорем, Львова, кілометри, цікавішою
- І Ігорем, Львову, кілометра, цікавою

14. Подвоєні букви треба писати у формі орудного відмінка обох іменників рядка

- А подорож, продаж
- Б гущавінь, тюль
- В вірність, мить
- Г печаль, мисль

15. Подовження приголосних відбувається у формі орудного відмінка однини всіх слів рядка

- А верф, паралель, подорож, мазь
- Б пам'ять, сіль, велич, лазур
- В вуаль, буденність, суміш, папороть
- Г кров, заметіль, емаль, світлотінь
- І магістраль, ціль, мігрень, мідь

16. Прочитайте речення.

Демонстрація ... нової колекції ... відбудеться через...

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А пальт, Віктора Ткаченка, півтора місяця
- Б пальто, Віктора Ткаченка, півтора місяця
- В пальт, Віктора Ткаченко, півтора місяця
- Г пальт, Віктора Ткаченка, півтора місяці
- І пальт, Віктора Ткаченка, півтори місяця

17. Прочитайте речення.

В образі... вбачаємо схожість із красунчиком... – героєм роману...

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А Степана Радченко, Жорж Дюруа, Гі де Мопассана
- Б Степана Радченко, Жоржем Дюруа, Гі де Мопассан
- В Степана Радченка, Жоржем Дюруа, Гі де Мопассан
- Г Степана Радченка, Жоржем Дюруа, Гі де Мопассана
- І Степана Радченка, Жорж Дюруа, Гі де Мопассана

18. Позначте рядки, у яких усі іменники у формі орудного відмінка однини мають у закінченні літеру е (є):

- А кухар, пісня, круча, ячмінь
- Б стиль, колія, прізвище, мікрофон
- В перпендикуляр, рій, плече, слюсар
- Г калач, куш, кобзар, слухач
- І вулиця, сім'я, бригадир, буквар
- Д надія, день, гай, соловей
- Е шабля, куля, перемога, ноша

19. Закінчення -а(-я) у формі родового відмінка мають усі іменники в рядку

- А Пирятин, відсоток, квадрат
- Б трикутник, мітинг, атестат
- В Краматорськ, Кавказ, Київ
- Г радіус, гопак, синтез
- І монітор, водограй, Тернопіль

20. Закінчення -а(-я) у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

- А паспорт, грам, футляр, сантиметр
- Б слухач, спорт, міліціонер, хлопець
- В Париж, г.ектар, ведмідь, характер
- Г прапор, банкір, Донбас, зошит

Г шепіт, квітень, пиріг, комп'ютер

21. Прочитайте речення

У теплицях ... вирощують близько ... сортів ... помідорів

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

А Дмитра Білоусько, двадцяти, щонайбільш смачних

Б Дмитра Білоуська, двадцять, найбільш смачних

В Дмитра Білоуська, двадцяти, найбільш смачніших

Г Дмитра Білоусько, двадцять, якнайсмачніших

Г Дмитра Білоуська, двадцяти, найсмачніших

22. Закінчення -а має іменник у рядку

А станції харківського метр..

Б майстри поетичного кін..

В картини Марії Приймаченк..

Г звернутися до туристичного бюр..

Г гудзики до нового пальт..

23. Однакове закінчення в орудному відмінку однини матимуть усі слова в рядку

А посуха, душа, повага, миша

Г Франція, новина, оселя, мрія

Б книжка, неділя, круча, м'ята

Г тополя, легеня, пуща, стаття

В проща, сотня, вишня, Олена

24. Подовження приголосних відбувається у формі орудного відмінка однини всіх іменників рядка

А молодість, сіль, річ

Г мудрість, медаль, ніч

Б даль, жовч, паморозь

Г суть, далеч, загибель

В віть, розкіш, радість

25. Правильно узгоджено прикметники з іменниками в усіх словах рядка

А красиве панно, багатолюдний Делі, широка Міссурі, веселий месє

Б маленьке какаду, змістовне лібрето, високе Кіліманжаро, струнка міс

В сонячна Перу, золоте кольє, сіре кашне, дивакуватий маестро

Г ліричне інтермецо, козацький бароко, старе піаніно, цікаве кіно

Г смачне манго, новий фортепіано, далека Чилі, біле жабо

26. Невідмінюваними є всі слова в рядку

А бюро, журі, шитво

В графіті, вапно, жалюзі

Б кенгуру, турне, ательє

Г тире, інтерв'ю, вікно

27. Правильно утворено всі імена по батькові в рядку

А Юрійович, Петрівна, Валерієвич

Б В'ячеславівна, Євгенович, Кузьмич

В Святославович, Матвійович, Ігоревна

Г Іванівна, Іллінічна, Геннадійович

Г Арсенівна, Яківович, Романівна

28. Помилку в написанні імені по батькові допущено в рядку

А Тарасович, Євгенович, Юрійович

Б Віталієвич, Ігорович, Степанівна

В Андрійович, Миронівна, Васильович

Г Анатолійович, Микитович, Савівна

Г Григорович, Іллівна, Миколайович

29. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Григорівна, Савович

Г Андрієвна, Васильович

Б Олексіївна, Миколайович

Г Юліанівна, Ілліч

В Павлівна, Антонович

30. Правильно утворено всі імена по батькові в рядку

А Юрійович, Петрівна, Валерієвич

Б В'ячеславівна, Євгенович, Кузьмич

В Святославович, Матвійович, Ігоревна

Г Іванівна, Іллінічна, Геннадійович

Г Арсенівна, Яківович, Романівна

31. Правильно утворено жіноче ім'я по батькові

А Юрійовна

Г Валерієвна

Б Ігоревна

Г Марковна

В Андріївна

32. Неправильно утворено ім'я по батькові

А Степанівна

Г Ігорович

Б Геннадієвич

Г Олександрович

В Орестівна

33. Помилку в імені по батькові допущено в рядку

А Віталіївна, Лукич

Г Петрівна, Валерійович

Б Остапівна, Ігоревич

Г Микитівна, Якович

В Тимофіївна, Ількович

34. Ортографічну помилку допущено в уривку з листа

А Шановний Юрію Анатолійовичу! Будемо вдячні, якщо Ви підтвердите свою участь у семінарі...

Б Високоповажна Ірино Павлівно! Надсилаємо Вам запрошення взяти участь у науковій конференції...

В Вельмишановний Василю Валерієвичу! На жаль, ми не зможемо опублікувати статтю, надіслану Вами до нашого часопису...

Г Дорогі Зінаїдо Пилипівно й Олександрє Васильовичу! Щиро вітаємо вас із щасливою річницею Подружнього життя!

Г Глибокошановна Олено Богданівно, хочемо перепросити Вас за прикре непорозуміння, що трапилося...

35. Позначте рядок, у якому всі іменники у формі кличного відмінка мають закінчення -е

А кравець, Наталя, пісня, вітер

Г вовк, Оля, тесляр, народ

Б земля, душа, Київ, кобзар

Г Назар, генерал, Ілля, героїня.

В Степан, друг, сестриця, Ганнуся

36. Закінчення -е у формі кличного відмінка мають усі іменники в рядку

А друг, колега, брат, земля

Г майор, полковник, капітан, лейтенант

Б воля, швець, Богдан, Ілля

Г син, кум, Михайло, Павло.

В боєць, кравець, хлопець, молодець

37. Правильно утворено форму кличного відмінка іменників у всіх рядках, окрім

А Насте, Наталю, Стефаніє

В Олександрє, Дмитре, Юріє

Б учителю, лікарю, викладачу

Г бабусю, хлопче, сестро.

38. Прочитайте діалог (цифри позначають номери реплік).

– (1) Вітаю, Миколо! Сто років тебе не бачив. Як справи, молодий чоловіче?

(2) Доброго ранку, Валеріє Семеновичу, дякую, нівроку, а Ви як почуваетесь?

(3) Непогано, друже, непогано, братику, ось тільки спину щось знову прихопило!

(4) Поберегли б Ви себе, пане професоре, ще стільки справ попереду, не хворійте!

(5) Гарзд. А тобі, добродію Гринчишин, зичу успішного захисту дипломної!

НЕПРАВИЛЬНО утворено форму кличного відмінка в репліці

А 1 Б 2 В 3 Г 4 Д 5

39. Неправильно утворено форму кличного відмінка іменника у варіанті

А Високоповажна пані Соломіє!

Г Шановний пане полковнику!

Б Вельмишановний пане Андріє!

Г Милий мій синку Максиме!

В Дорогенька бабусю Ганно!

40. Закінчення -е у формі кличного відмінка мають усі іменники в рядку

А козак, земля, Богдан, син

Б пісня, Катря, Назар, школяр

В юнак, начальник, хлопець, Степан

Г директор, Антон, Валерій, брат

Г президент, сержант, Микита, Михайло

41. Закінчення -е (-є) мають усі іменники у формі кличного відмінка в рядку

А друг, Григорій, пісня, Київ

Г Надія, школяр, добродій, Віктор

Б земля, Зоя, директор, подруга

Г хлопець, Іван, площа, товариш

В художниця, козак, Степан, Марія

42. Закінчення -ю мають усі іменники у формі кличного відмінка в рядку

А учитель, боєць, Настя

В хлопець, лікар, Сергій

Б Олеся, кобзар, мудрець

Г край, знавець, каменяр

ПРИКМЕТНИК

Ступені порівняння прикметників

Ступінь	Спосіб творення	Приклади
Вищий <i>Проста форма</i> <i>Складена форма</i> не є природною для української мови, тому її варто уникати	Основа прикметника + суфікс <i>-ш-, -іш-</i> (може утворюватися й від основи іншого слова: <i>гарний-кращий; поганий – гірший; великий – більший</i>) Прикметник у звичайній формі + слова <i>більш, менш</i>	<i>теплий – тепліший</i> <i>різкий – різкіший</i> <i>більш рішучий, менш уважний</i>
Найвищий <i>Проста форма</i> <i>Складена форма</i>	Проста форма прикметника вищого ступеня + префікс <i>най-, рідше – щонай-, якнай-</i> Прикметник у звичайній формі + слова <i>найбільш, найменш</i> До прикметника вищого ступеня порівняння можуть додаватися слова: <i>від усіх, за всіх, над усе</i>	<i>короткий – найкоротший, багатий – якнайбагатший</i> <i>найменш теплий, найбільш високий</i> <i>уважніший від усіх, кращий за всіх, дорожчий над усе</i>

Увага! Неправильним є поєднання простої та складеної форм вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників: *більш точніше* (треба: *точніше* або *більш точно*), *найменш прийнятніший* (треба: *найменш прийнятний* або *найнеприйнятніший*). Ступені порівняння не творяться за допомогою слова *самий* із прикметниковими формами: *самий кращий, самий високий* (треба: *найкращий, найвищий*).

Запам'ятайте! У процесі творення ступенів порівняння прикметників

- 1) випадають суфікси **-к-, -ок-, -ек-**: *тонкий – тонший, далекий – дальший*.
- 2) відбувається чергування : **-г-, -з-, -ж-, + -ш-** => **-жч-**: *вузький – вужчий, дорогий – дорожчий, дужий – дужчий; -с- + -ш- => -щ-: високий – вищий*.

Від деяких прикметників **не** творимо ступені порівняння:

1) із префіксами <i>пре-, за-, над-, пра-, архі-, ультра-</i>	<i>пречудовий, ультрафіолетовий</i>
2) із суфіксами <i>-уват-(-юват-), -ав-(-яв-), -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -езн-, -енн-</i>	<i>чорнявий, малесенький</i>
3) які утворені складанням і повторенням основ	<i>жовтогарячий, синій-синій</i>
4) назв кольорів, що перейшли з групи відносних	<i>кавовий, буряковий, салативий, фіалковий</i>
5) назв, що означають абсолютний поріг ознаки (не підлягає кількісному виміру)	<i>німий, глухий, мертвий, голий, босий, порожній</i>
6) назви мастей тварин	<i>буланний, гнідий, вороний</i>

Велика міра якості може бути передана й без порівняння – за допомогою префіксів *пре-, все-, над-, за-, ультра-, архі-*: *премудрий, надчутливий, завеликий, всесильний, супермодний, архіважливий*.

Запам'ятай!

Багато *відносних* прикметників творяться за допомогою суфікса **-ов** або його варіанта **-ев**: *фірмовий, овочевий*.

Суфікс **-ов** – якщо наголос падає на закінчення та після твердих приголосних незалежно від місця наголосу: *грошовий, дійовий, кульовий, крайовий, плащовий; кваліфікаційний, службовий*;

-ев,(-ев) – якщо наголос падає на основу слова, то після пом'якшених та шиплячих приголосних: *слабкий, емаційний, квітневий, життєвий, насінний, плюшевий*.

Творення присвійних прикметників

від назв людей І-ої відміни	
+ суфікс -ин- , причому [г], [к], [х] → [ж], [ч], [ш]	<i>сестра – сестрин, Ольга – Ольжин, Солоха – Солошин</i>
+ суфікс -їн- , якщо основа слова закінчується на й	<i>Євдокія – Євдокіїн, Зоя – Зоїн</i>
від назв людей II-ої відміни	
1) твердої групи > суфікси -ів-/ -ов- ; 2) м'якої та мішаної групи -ів-/ -ев-, -їв-/ -єв-	<i>Тарас – Тарасів – Тарасова, батько – батьків; Василь – Василів, Василева; Мусій – Мусіїв, Мусієва, лікар – лікарів, лікарєва</i>
від назв тварин	
+ суфікси -ин-, -їн-, -ач-, -яч-, -ів-	<i>змія – зміїний, сокіл – соколиний, шпак – шпаків, теля – телячий</i>

Іноді присвійні прикметники утворюються шляхом зміни кінцевого приголосного твірної основи: *вовчий, овечий, лелечий, ведмежий*.

Запам'ятай!

<i>Таня – Танин</i>	<i>дочка – доччин</i>
<i>Тетяна – Тетянин</i>	<i>донька – доньчин</i>
<i>Тетянка – Тетянчин</i>	<i>донечка – донеччин</i>
<i>Танька – Таньчин</i>	<i>доня – донин</i>
<i>Тетяночка – Тетяноччин</i>	

Вправа 1. Утворіть ступені порівняння прикметників (від яких можливо)

1. Тонкий	Здоровий
2. Приємний	Малий
3. Гарний	Близький
4. Великий	Низький
5. Милий	Могутній
6. Дорогий	Цікавий
7. Дешевий	Дотепний
8. Далекий	Розумний
9. Товстий	Сліпий
10. Поганий	Кривий
11. Вузький	Лисий
12. Тяжкий	Босий
13. Старий	Голий
14. Досконалий	Порожній
15. Слизький	Сивий

Вправа 2. Утворіть присвійні прикметники

1. Юрій	Ірина
2. Геннадій	Софія
3. Олег	Оксана
4. Микола	Настя
5. Сидір	Соломія
6. Нестір	Катря
7. Микита	Ольга
8. Лука	Дарина
9. Яків	сестра
10. Ілля	подруга
11. Сава	панночка
12. Григорій	Ганна
13. Батько	Елеонора
14. Секретар	Леся
15. Викладач	Майя

Вправа 3. Виправте помилки в реченнях.

Жінка чекала більш конкретнішої відповіді на своє питання. Іван там самий активніший. Він став для неї самою близькою людиною. Золотіших рук як у тебе немає ні в кого. Моя сукня бордовіша за твою. Вітер сьогодні більш північніший. Це один із самих кращих колективів господарства. Перше питання було висвітлене більш глибше і тому відповідь визнана більш кращою. Новозбудована споруда гарніша всіх на цій площі.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте рядок, у якому від усіх іменників прикметники утворюємо за допомогою суфікса **-ев-(-ев-)**:

А взірець, куля, корабель, матч	Г мить, баржа, карамель, кварц
Б калач, липень, вуглець, плащ	Г вишня, сіль, журавель, куниця
В корінець, криця, значення, замша	

2. Суфікс **-ев-** має прикметник, утворений від слова

А край	Б груша	В кущ	Г кварц	Г вечір

3. Позначте рядок, у якому від усіх іменників прикметники утворюємо за допомогою суфікса **-ов-**:

А метр, травень, дощ, нуль	Г ліс, кільце, кришталь, глянець
Б пурпур, емаль, груша, край	Г калина, казка, поле, марш
В парча, кварц, гроза, шовк	

4. Суфікс **-ев-** має прикметник, утворений від слова

А край	Б груша	В кущ	Г кварц	Г вечір

5. Суфікс **-ов-** має прикметник, утворений від іменника

А плащ	Б читач	В ситець	Г насіння

6. У прикметниках вищого й найвищого ступенів порівняння виділіть неправильно утворену форму.

А вигідніший	Г щонайповніший
Б зрозуміліший	Г якнайближчий
В найдорогіший	Д набагато зручніший

7. Форми ступенів порівняння прикметників правильно утворено в рядку

А багатший, більш вірогідний, щонайрозвинутіший, найбільш цивілізований
Б менш відомий, пресильніший, найохайніший, найменш визначний
В дешевший, сліпіший, найнижчий, найбільш самотійний
Г повніший, більш прозорий, самий тонкий, найменш потужний
Г кращий, менш цікавий, якнайшвидший, більш видатніший

8. Граматичну помилку допущено в рядку

А найвірогідніше тлумачення	Г щонайвигодніші умови
Б більш вищий пагорб	Г якнайкращий підручник
В менш доцільний спосіб	

9. Граматичну помилку допущено в рядку

А яксравіші декорації	Г якнайкраща постановка
Б краща інсценізація	Г щонайсучасне трактування
В найвиразніший монолог	

10. Граматичну помилку допущено в рядку

А найвідоміші скульптури	Г найменш привабливі ціни
Б більш цікавіший сюжет	Ґ зрозуміліше пояснення
В тонший від паперу	

11. Помилку під час творення ступенів порівняння прикметників допущено в рядку

А коротший, щонайкращий	Г цікавіший, якнайдорожчий
Б ближчий, більш гарячіший	Ґ вужчий, найменш потрібний
В добріший, найменш удалий	

12. **Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка**

- А кругленький, смачний, щирий
Б красивий, яскравий, лисий
В широкий, гнідий, бадьорий

13. Помилку в утворенні ступенів порівняння прикметників допущено в рядку

А коротший, щонайкращий	Г цікавіший, якнайдорожчий
Б ближчий, більш гарячіший	Ґ вужчий, найменш потрібний
В добріший, найменш удалий	

14. Прочитайте фрагмент учнівського твору, у якому пропущено окремі слова.

Невдовзі Сергій з ... виїхали на заміську трасу.

До... залишалося два Хлопці провели в дорозі майже добу, але це аж ніяк не робило менш...

їхню подорож.

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А Ігорем, Львову, кілометри, цікавішою
Б Ігорем, Львову, кілометра, цікавою
В Ігорем, Львова, кілометри, цікавою
Г Ігорем, Львова, кілометри, цікавішою
Ґ Ігорем, Львову, кілометра, цікавою

15. Помилку в утворенні ступеня порівняння прикметника допущено в реченні

А Нарешті настали найзаповітніші для кожного випускника дні, сповнені найприємніших вражень.

Б До свята діти вирішили купити квіти: для мами взяли троянди, найніжніші з-поміж усіх, які були, а для бабусі вибрали найяскравіші хризантеми.

В Студенти знають психологічну драму «Блакитна троянда» Лесі Українки як найекстраординарніший найпрекрасніший твір поетеси.

Г. Що більш відповідальна людина, то більш складне її життя, адже вона все хоче зробити бездоганно й для цього докладає неабияких зусиль.

І Найважливіші відкриття людства, як не дивно, є найменш очікуваними: хто б міг собі уявити, що грибок стане джерелом пеніциліну.

16. Помилку в утворенні ступенів порівняння прикметників допущено в рядку

- А смачніший, найдавніший, найменш густий
Б триваліший, найменш кмітливий, вищий
В найдобріший, завзятіший, найбільш меткий
Г щонайкращий, більш нижчий, міцніший

17. Прочитайте речення. Найбільш... об'єктами фінансування є ті, що мають значно..., порівняно з іншими, ефективність і... у своїй галузі енерговитрати. Правильним є варіант заповнення пропусків

А привабливими, вищу, найнижчі	Г найпривабливішими, вищу, нижчі
Б привабливішими, вищу, найнижчі	Г привабливішими, вищу, нижчі
В привабливими, найвищу, найнижчі	

18. Неправильно утворено форму ступеня порівняння прикметника в рядку

А якнайзручніший	В найелегантніший
Б більш сучасний	Г менш корисніший

19. Помилку допущено в рядку

А сама вигідна угода	Г піклуватися про матір
Б більший за нього	Г засіб для відбілювання
В згідно з інструкцією	

20. Форми ступенів порівняння прикметників правильно утворено в рядку

- А кращий, менш охайніший, найбільш вагомий
Б вужчий, більш якісніший, якнайменший
В молодший, біліший від усіх, найбільш вдалий
Г вищий, самий досконалий, більш дешевий
Г щонайвідоміший, гірший, найбільш міцніший

21. Граматичних помилок немає в реченні

- А За молоденьким гаєм ріс більш старезний ліс.
Б Шлях через поле видався їм найбільш коротшим.
В Для гостей чемпіонату приготували найкращі місця.
Г Цього разу відпочинок здався більш гарнішим.
Г Наступного року очікують холоднуватішого літа.

22. Граматичну помилку допущено в рядку

А найвідоміші скульптури	Г найменш привабливі ціни
Б більш цікавіший сюжет	Г зрозуміліше пояснення
В тонший від паперу	

23. Помилку в утворенні форми ступеня порівняння прикметника допущено в рядку

- А якнайглибший, менш високий, найсолодший
Б солоніший, найбільш привабливий, щонайкоротший
В найпотрібніший, найбільш гострий, менш смачний
Г найменш брудний, щонайкращий, більш доцільний
Г більш дотепний, найменш вдалий, найвідважніший

24. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

А великий, дотепний, кмітливий	Г ефективний, порожній, смішний
Б сміливий, прадавній, прозорий	Г глибокий, карокий, ретельний
В чорнявий, дешевий, переконливий	

25. Граматичну помилку допущено у варіанті

А декілька офіцерів	В ста п'ятьма метрами
Б найбільш новіший	Г докладно розповіси

26. Форми ступенів порівняння прикметників правильно утворено в рядку

- А ліпший, менш охайніший, найбільш вагомий
Б значніший, більш якісніший, якнайменший
В молодший, біліший від усіх, найбільш стиглий
Г найпереконливіший, самий новий, більш дешевий
Г щонайвідоміший, гірший, найбільш міцніший

27. Неправильно утворено форму слова у варіанті

А два студенти	В сімома голосами
Б самий головний	Г віддаси потім

ЧИСЛІВНИК

Відмінювання числівників

1. Числівники *два, три, чотири, кілька, багато* та всі збірні відмінюємо за зразком відмінювання числівника *два* (у збірних числівниках у непрямих відмінках суфікс **-еро** відпадає).

Відмінки	Власне кількісні		Неозначено-кількісні	Збірні
Н.	<i>два, дві</i>	<i>три</i>	<i>кілька</i>	<i>п'ятеро</i>
Р.	<i>двох</i>	<i>трьох</i>	<i>кількох</i>	<i>п'ятьох</i>
Д.	<i>двом</i>	<i>трьом</i>	<i>кільком</i>	<i>п'ятьом</i>
З.	<i>як у Н. чи Р.</i>	<i>як у Н. чи Р.</i>	<i>як у Н. чи Р.</i>	<i>п'ятьох</i>
О.	<i>двома</i>	<i>трьома</i>	<i>кількома</i>	<i>п'ятьома</i>
М.	<i>(на) двох</i>	<i>трьох</i>	<i>кількох</i>	<i>п'ятьох</i>

Лише числівники *чотири (четверо)* і *багато* в орудному відмінку мають закінчення **-ма**: *чотирма, багатьма/багатома*. Числівник *обидва, обидві, обоє* в непрямих відмінках має форми *обох, обом, обома*.

2. Числівники від *п'яти* до *вісімдесяти* (окрім *сорока*), *кільканадцять, кількадесят* відмінюємо як *п'ять* (у складних числівниках *п'ятдесят – вісімдесят* відмінюємо **тільки другу частину**).

Н.	<i>п'ять</i>	<i>сім</i>	<i>вісім</i>	<i>п'ятдесят</i>
Р.	<i>п'яти (п'ятьох)</i>	<i>семи (сімох)</i>	<i>восьми (вісьмох)</i>	<i>п'ятдесят -и (-ьох)</i>
Д.	<i>п'яти (п'ятьом)</i>	<i>семи (сімом)</i>	<i>восьми (вісьмом)</i>	<i>п'ятдесят -и (-ьом)</i>
З.	<i>п'ять (п'ятьох)</i>	<i>сім (сімох)</i>	<i>вісім (вісьмох)</i>	<i>п'ятдесят (-ьох)</i>
О.	<i>п'ятьма (п'ятьома)</i>	<i>сьома (сімома)</i>	<i>вісьма (вісьмома)</i>	<i>п'ятдесят -ьма (-ьома)</i>
М.	<i>(на) п'яти (п'ятьох)</i>	<i>семи (сімох)</i>	<i>восьми (вісьмох)</i>	<i>п'ятдесят -и (-ьох)</i>

3. Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх відмінках, окрім називного й знахідного, мають однакове закінчення **-а**.

Н.	<i>сорок</i>	<i>дев'яносто</i>	<i>сто</i>
Р.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
Д.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
З.	<i>сорок</i>	<i>дев'яносто</i>	<i>сто</i>
О.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
М.	<i>(на) сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>

4. У складних числівниках від *двохсот* до *дев'ятисот*, а також *кількасот* змінюються **обидві частини**. Пишемо їх разом.

Н.	<i>триста</i>	<i>п'ятсот</i>
Р.	<i>трьохсот</i>	<i>п'ятисот</i>
Д.	<i>трьомстам</i>	<i>п'ятистам</i>
З.	<i>триста</i>	<i>п'ятсот</i>
О.	<i>трьомастами</i>	<i>п'ятьмастами</i>
М.	<i>трьохстах</i>	<i>п'ятистах</i>

Тільки числівник *двісті* в називному відмінку має своєрідну форму (це колишня двоїна).

4. Числівники *тисяча, мільйон, мільярд* відмінюємо, як *іменники* відповідної відміни й групи.

5. Порядкові слова змінюємо за родами, числами й відмінками, як прикметники: *третій* – як прикметники м'якої групи, усі інші – як прикметники твердої групи. Причому в **складених порядкових словах змінюємо тільки останнє слово** (у складених кількісних числівниках відмінюємо всі складники).

Відмінки	Порядковий числівник	Кількісний числівник
Н.	тисяча сьомий	тисяча сім
Р.	тисяча сьомого	тисячі семи
Д.	тисяча сьомому	тисячі семи
З.	як Н. чи Р.	тисячу сім
О.	тисяча сьомим	тисячею сьома
М.	(на) тисяча сьомому	тисячі семи

6. У дробових числівниках **чисельник** відмінюємо, як відповідний **кількісний** числівник, а **знаменник** – як **порядковий**. Причому після чисельника *дві, три, чотири* знаменник ставимо у форму називного відмінка множини, а після *п'ять* і більше – у форму родового множини: *дві треті* (частини), *три п'яті* (частини), *чотири десяті* (частини), *дев'ять десятих* (частин).

Н.	одна сьома	шість десятих
Р.	однієї сьомої	шести десятих
Д.	одній сьомій	шести десятим
З.	одну сьому	шість десятих
О.	однією сьомою	шістьма десятими
М.	(на) одній сьомій	шести десятих

В усному мовленні (писемному теж) нерідко трапляються такі анормативні варіанти:
Позич мені, будь ласка, двадцять гривнів (зам. **гривень**).
Нам не вистачає однієї гривни (зам. **гривні**).
Книжка коштує сім гривнів (зам. **гривень**).
Гривен (зам. **гривень**) багато не буває, їх мало або дуже мало.
У тролейбусі з моєї кишені зникла остання гривна (зам. **гривня**), мабуть, «позичив» хтось.

Треба так:

Н.	одна гривня	дві, три, чотири гривні
Р.	однієї(-ої) гривні	двох, трьох, чотирьох гривень
Д.	одній гривні	двом, трьом, чотирьом гривням
З.	одну гривню	дві, три, чотири гривні
О.	однією(-ою) гривнею	двома, трьома, чотирма гривнями
М.	(на) одній гривні	на двох, трьох, чотирьох гривнях

Правильно *шість, сім, вісім, шістдесят гривень*.

Збірні числівники поєднуємо:

- а) з іменниками чоловічого роду, а також з іменниками «спільного» роду: *троє друзів, четверо студентів, п'ятеро громадян*;
- б) з особовими займенниками *ми, ви, вони*: *їх було семеро, нас було двоє*;
- в) з іменниками IV відміни (назви тварин): *троє ведмежат, четверо телят*;
- г) із множинними іменниками: *двоє ножиць, троє окулярів*.

Збірні числівники не поєднуємо з іменниками на позначення осіб жіночої статі, нелітературним є поєднання: *п'ятеро жінок, троє робітників*;

Розрізняймо!

Числівники	Інші частини мови
багато тижнів, немало років, чимало дітей	працював багато, пережив немало, знав чимало – прислівники
один, два, три	поодиноці, вдвоє, тричі, по-третє, на троє – прислівники
сімдесят, п'ять	сімдесятилітній, трьохактний, дводенний, п'ятиповерховий – прикметники
два, три, десять, сто, двоє, одна друга, шість	двійка, трійка, десяток, сотня, пара, половина, шістка, чверть, дюжина – іменники
два, двоє, три, троє	подвоїти, потроїти – дієслова

Сполучення числівників із іменниками

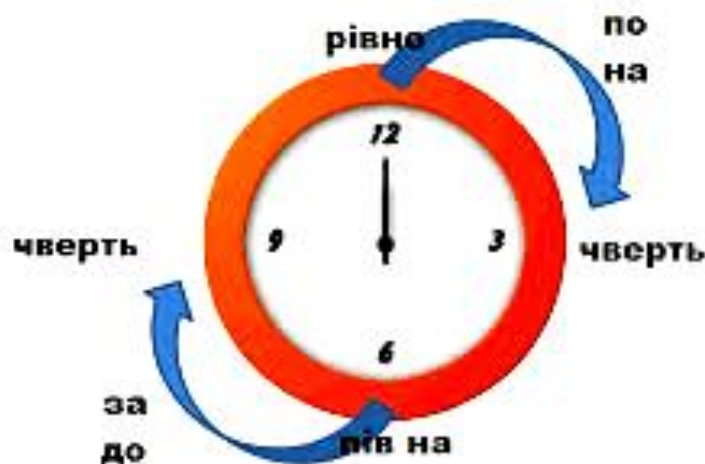
Правило	Приклад
Один узгоджуємо з іменником у роді, числі, відмінку. Після числівника один , навіть якщо він входить до складених числівників, іменник ставимо у формі однини	один рік, одна година, одне правило 51 кілометр, 21 день
Іменник раз у сполученні з числівником та іменником половина має форму рази . Якщо дробовий числівник виражений десятковим дробом, то раз має форму Р.в.одн. – раза . Форму разу використовуємо з часовим значенням: <i>минулого разу, того разу</i>	зросли в два рази три з половиною рази у 2.5 рази підвищено в 1,7 раза три цілих і п'ять десятих раз багато разів
Два має дві форми роду	два дні, дві квартири
Два, обидва, три, чотири сполучаємо з іменником в Н.в. мн.	два брати, три зміни, чотири накази
Якщо іменник вказує на приблизність і стоїть перед числівником, то перед два, три, чотири його ставимо в Р. в. мн.	років три , днів чотири , тижнів два
За сполучення з цими числівниками іменників із суфіксом -ин- , який зникає у формах множини, останні набувають форми Р.в.	три громадя нина , тридцять два кия нина
У непрямих відмінках числівники два, обидва, три, чотири узгоджуються з іменниками. Можуть бути у формі Н.в. мн. або Р.в.мн. (залежно від роду)	два старих будинки дві нові машини
П'ять та більше вимагають від іменника форми Р.в. мн.	шість працівників , сто сорок сторінок
У непрямих відмінках числівники узгоджуються з іменниками	двадцяти шести слухачів
Іменники сотня, десяток, дюжина, копа, пара, сила, маса, юрба, табун сполучаємо з іменником у формі Р.в. мн.	сотня козаків
Тисяча, мільйон, мільярд вимагають від іменника форми Р.в. мн. у всіх формах	мільйон людей , мільйона людей
Половина, третина, чверть вимагають від іменника форми Р.в. одн. і мн.	половина групи , чверть плану
Неозначено-кількісні, збірні вимагають від іменника форму Р.в. мн.	декілька хвилин
Дробові числівники вимагають від іменника форми Р.в. одн.	дві третини часу

Правило	Приклад
У мішаних дробах, що містять елемент <i>із половиною, із чвертю</i> , характер керування визначає числівник, який виражає цілу частину	<i>два з половиною кілометри</i>
<i>Півтора, півтори, півторасти</i> сполучаємо з іменником у формі з <i>Р.в. одн.</i>	<i>півтора метра, півтори години</i>
Порядкові слова (прикметники) узгоджуємо з іменниками у роді, числі, відмінку	<i>шостий ряд, восьмого числа</i>
Керування складених числівників визначає останнє слово	<i>двадцять шість слухачів</i>
У датах назви місяців вживаємо тільки в родовому відмінку	<i>перше (число місяця) лютого, першого лютого, першому лютого, з першим лютого, із Першим вересня</i>

Котра година?

Для позначення конкретної години використовуємо *порядкові прикметники*, а хвилин і секунд – *кількісні числівники*.

Схематично це можна зобразити так:

Запам'ятай!

Називаючи точний час, до 30 хвилин вживаємо прийменники *на, по*, а після 30 хвилин – прийменник *за, до*.

9.00- дев'ята година;

9.30 – пів на десяту, о пів на десяту;

9.15 – дев'ята година п'ятнадцять хвилин, п'ятнадцять хвилин по дев'ятій, п'ятнадцять хвилин на десяту, чверть по дев'ятій, чверть на десяту;

9.45 – за п'ятнадцять десята, за чверть десята, чверть до десятої;

Увага! Ненормативними є *десять годин, півдесятої, без п'ятнадцяти десять, потрібно: десята година, о пів на десяту, за п'ятнадцять десята.*

!(Замість *без* вживаємо *за*)

Вправа 1. Іменник раз, поданий у дужках, поставте в потрібній відмінковій формі. Обґрунтуйте вживання цієї форми. Цифри запишіть словами.

1. Прибутки підприємців зросли у 2 (раз). 2. Туристи побували в Києві 7 (раз). 3. Депутат виїздив за межі України 10 (раз). 4. Обсяги вкладів на депозитні рахунки зросли у 2,5 (раз). 5. Рівень життя народу зріс у півтора (раз). 6. Фінансування проєкту зменшено в 4,3 (раз). 7. Пенсії підвищено в 1,7 (раз). 8. Про це їм казано кільканадцять (раз). 9. Мати чула про це багато (раз).

Вправа 2. Запишіть котра година, використовуючи різні можливі форми називання часу.

7 год. 45 хв., 12 год., 14 год. 30 хв., 24 год.

Вправа 3. Поєднайте числівники з іменниками, поясніть вибір форми.

40,5 центнера/центнер; 17495 гривні /гривень; приблизно три з половиною мільярди/мільярда кубометрів газу; дві цілих п'ять десятих тонни/тонн; 6,3 грама/грамів; 32,7 відсотка/відсотків.

Завдання в тестовій формі

1. Числівник є в реченні

- А Лінійний двічі ходить, скупий двічі платить.
- Б Майнули в повітрі десятки крил – і голубина зграя знялась у блакить.
- В Дуб уже ріс кількадесять років.
- Г Стокілометрову відстань подолали дуже швидко

2. Числівник є в реченні

- А Тричі крига замерзала, тричі розтавала.
- Б Козацький полк ділився на сотні.
- В На репетицію прийшло п'ятеро хлопців.
- Г Раптово вдарив двадцятиградусний мороз.

3. Позначте рядок, у якому порушено норму в процесі відмінювання числівників:

- А трьохсот, трьомстам, на трьохстах
- Б п'ятисот, п'ятистам, п'ятистами
- В семисот, сімомастами, на семистах
- Г дев'ятисот, дев'ятистам, дев'ятьмастами
- Г двохсот, двомастами, на двохстах

4. Правильну відмінкову форму числівника *сімсот дев'яносто вісім* наведено в рядку

- А Р. в. семи сотень дев'яноста восьми
- Б Д. в. сімсот дев'яноста вісьмом
- В Зн. в. семисот дев'яноста вісім
- Г Ор. в. сьомастами дев'яноста вісьма
- Г М. в. (на) семисот дев'яноста вісьмох

5. Правильну відмінкову форму числівника *шістсот дев'яносто вісім* наведено в рядку

- А Р. в. шестиста дев'яноста восьми
- Б Д. в. шестисот дев'яноста вісьмом
- В Зн. в. шістсот дев'яноста вісім
- Г Ор. в. шестистами дев'яноста вісьмома
- Г М. в. (на) шестистах дев'яноста вісьмох

6. Правильну відмінкову форму числівника *сто вісімдесят сім* наведено в рядку

- А Р. в. ста вісімдесяти семи
- Б Д. в. сто вісімдесяти семи
- В З. в. ста вісімдесят сім
- Г О. в. ста вісімдесятьма сіма
- Г М. в. (у) сто вісімдесяти семи

7. Неправильною є відмінкова форма числівника в рядку

- А Р. в. трьохсот п'ятдесяти шести
Б Д. в. трьомстам п'ятдесяти шести
В Зн. в. триста п'ятдесят шість
Г Ор. в. трьомастами п'ятдесятьма шістьма
Ґ М. в. (на) трьохсот п'ятдесяти шести

8. Позначте рядок, у якому в усіх числівниках відмінюємо тільки другу частину:

- А триста, п'ятсот, шістсот, вісімсот
Б двісті, шістдесят, сімсот, тридцять
В п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят
Г чотириста, дев'яносто, вісімдесят, сімсот
Ґ п'ятсот, шістдесят, вісімсот, вісімдесят

9. Допущено помилку під час відмінювання числівника

А шестистам чотирнадцятьом	Г сорока чотирма
Б семидесятох п'ятох	Ґ чотирьомстам трьом
В на вісімдесяти дев'яти	

10. Помилку в утворенні відмінкової форми числівника допущено в рядку

- А шість, шести, шістьом, шістьома
Б п'ятнадцять, п'ятнадцяти, п'ятнадцятьом, п'ятнадцятьма
В шістдесят, шістдесяти, шістдесятюм, шістдесятма
Г сімсот, семисот, семистам, сімомастами
Ґ вісім тисяч, восьми тисяч, вісьмом тисячам, вісьмома тисячами

11. Помилку під час відмінювання числівників допущено в рядку

А двохсот шістдесятьох учнів	Г перекладений стома мовами
Б ділити на одну двадцяту	Ґ отримати півтори тисячі
В сімдесяти восьми гривень	

12. Правильну відмінкову форму числівника *сто вісімдесят сім* наведено в рядку

А Р. в. ста вісімдесяти семи	Г О. в. ста вісімдесятьма сіма
Б Д. в. сто вісімдесяти семи	Ґ М. в. (у) сто вісімдесяти семи
В З. в. ста вісімдесят сім	

13. Неправильно утворено форму слова у варіанті

А пане Костянтин	Б для всіх дослідників
В восьмидесяти років	Г візьмімо участь

14. Правильною є форма орудного відмінка числівника

А сто одним	Г двадцятьма чотирьома
Б дев'яностами двома	Ґ сорока сьома
В п'ятьомастами восьма	

15. Відмінкову форму числівника вжито правильно в реченні

- А Певніші і докладніші відомості про козаків ми знаходимо коло року тисяча п'ятисот п'ятидесятого.
- Б Якось у тисячу шістсот сорок сьомому році Чаплинський напав зі своїми гайдуками на Суботів.
- В Найперші відомості про козаків записані в хроніках і літописах уже в тисяча чотирьохсот другому році.
- Г Богун виявив талант полководця під час Берестецької битви в червні тисяча шістсот п'ятдесят першого року.
- Ґ Запорозька Січ до останніх днів свого існування, тобто до тисячу семисот сімдесят п'ятого року, залишалася острівцем волі.

16. Правильно поєднано іменники з числівниками в рядку

- А двадцять два футболісти
- Б три з половиною сантиметрів
- В двадцять чотири учня
- Г півтори літри
- Ґ сім цілих і вісім десятих відсотків

17. Правильно узгоджено числівник із іменником у реченні

- А Квартет утворюють чотири виконавці.
- Б До редакції надійшло два сценарія.
- В Концерт тривав майже півтора години.
- Г Для вистави слід використати чотирьох прожекторів.
- Ґ Батальні сцени фільму знімали два з половиною місяців.

18. Правильно поєднано іменник із числівником у рядку

- А обидва хлопця
- Б чотири поверха
- В три десятих метри
- Г два випускники
- Ґ сто два клена

19. Закінчення -і має іменник у рядку

- А чотири секунд..
- Б обидві дівчин..
- В півтора тижн..
- Г три лікар..
- Ґ два муляр..

20. Прочитайте речення з пропущеними словосполученнями

До початку матчу лишається, але вже понад ... уклали контракти з...

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А півтора місяця, сто телеканалів, тисячею двомастами рекламодавцями
- Б півтора місяці, ста телеканалів, тисячею двомастами рекламодавцями
- В півтора місяця, ста телеканалів, тисячею двомастами рекламодавців
- Г півтора місяці, сто телеканалів, тисяча двісті рекламодавцями
- Ґ півтори місяці, сто телеканалів, тисяча двомастами рекламодавцями

21. Правильно поєднано іменник із числівником у рядку

- А два кошеня
- Б три мільйона
- В вісім кілограм
- Г чотири лимони

22. Правильно поєднано іменники з числівниками в рядку

- А п'ять з половиною кілограм
- Б три стола
- В півтора сантиметри
- Г чотири художники
- Ґ п'ять цілих і сім десятих тонн

23. Помилку під час відмінювання числівників допущено в рядку

- А двохсот шістдесятьох учнів
- Б ділити на одну двадцяту
- В сімдесяти восьми гривень
- Г перекладений стома мовами
- Ґ отримати півтори тисячі

24. Правильно поєднано іменник із числівником у рядку

- А обидва хлопця
- Б чотири поверха
- В три десятих метри
- Г два випускники
- Ґ сто два клена

25. Закінчення -і має іменник у рядку

- А чотири секунд..
- Б обидві дівчин..
- В півтора тижн..
- Г три лікар..
- Ґ два муляр..

26. **Правильно поєднано іменник із числівником у рядку**

А два кошеня

В вісім кілограм

Б три мільйона

Г чотири лимони

27. **Правильно поєднано іменники з числівниками в рядку**

А п'ять з половиною кілограм

Г чотири художники

Б три стола

Г п'ять цілих і сім десятих тонн

В півтора сантиметри

28. **Граматично правильно побудовано речення**

А Ви повинні діяти згідно розпорядження керівництва.

Б Обов'язково ознайомтеся з інструкцією по техніці безпеки.

В Вам треба відповідальніше ставитися до своєї роботи.

Г Відповідно наказу аудиторська фірма перевірила звітність банку.

Г Експерт звернув особливу увагу на два показника.

29. **Помилку під час відмінювання числівників допущено в рядку**

А двохсот шістдесятьох учнів

Г перекладений стома мовами

Б ділити на одну двадцятку

Г отримати півтори тисячі

В сімдесяти восьми гривень

30. **У реченні «Зміни до Конституції ухвалюють ... голосів народних депутатів» замість пропуску має бути слово**

А триста

Г трьохстах

Б трьохста

Г трьомастами

В трьохсот

31. **Правильно поєднано іменник із числівником у рядку**

А півтори центнера

Г кількадесят учасників

Б два з половиною року

Г двадцять чотири відсотка

В одна десята кілометрів

32. **Неправильно поєднано числівник із іменником у рядку**

А чотири вікна

Г одна друга центнера

Б півтора гектара

Г п'ять десятих мікрона

В сто два кілометра

33. **Граматично правильне речення утвориться, якщо до частини «Вітаємо зі святом...» додати частину, наведену в рядку**

А Першим вереснем

В Першого вересня

Б Першим вересням

Г Першим вересня

34. **Позначте словосполучу, у якій порушено граматичну норму на позначення часу:**

А рівно о першій

Г сім годин двадцять хвилин

Б десять хвилин по шостій

Г за двадцять п'ята

В пів на десяту

35. **Неправильно побудовано словосполучу**

А п'ятнадцять хвилин десятого

Г пів на першу

Б зараз одинадцять

Г буду після дев'ятої

В за п'ять хвилин сьома

36. **Граматично правильна відповідь на запитання «Котра година?»**

А дванадцять тридцять

Г без двадцяти десять

Б половина дев'ятої

Г за п'ять одинадцять

В десять хвилин першої

37. Неправильно побудовано словосполучку на позначення часу

А десять (хвилин) на десяту	Г пів на дванадцятку
Б чверть на одинадцятку	Г за п'ять (хвилин) шоста
В без п'ятнадцяти десять	

38. Неправильно побудовано словосполучку

А п'ятнадцять хвилин десятого	Г пів на першу
Б зараз одинадцята	Г буду після дев'ятої
В за п'ять хвилин сьома	

39. Граматично правильна відповідь на запитання «Котра́ година?»

А дванадцять тридцять	Г без двадцяти десять
Б половина дев'ятої	Г за п'ять одинадцята
В десять хвилин першої	

40. Неправильно побудовано словосполучку на позначення часу

А десять (хвилин) на десяту	Г за п'ять (хвилин) шоста
Б чверть по одинадцятій	Г без п'ятнадцяти десять
В третя година десять хвилин	

41. Неправильно побудовано словосполучку

А десять (хвилин) на шосту	Г пів на шосту
Б чверть на шосту	Г за десять (хвилин) шоста
В без п'ятнадцяти шість	

42. Граматично правильно утворено словосполучку

А розпочнеться в четвертій годині	Г прибігти без десяти хвилин третя
Б зустрінемося за чверть дев'ята	Г зателефонуйте після дев'яти
В тренувалися до пів сьомої години	

ЗАЙМЕННИК

Особові	Зворотний	Питально-відносні	Заперечні	Присвійні	Вказівні	Озна-чальні	Неозначені
Я Ти Він Вона Воно Ми Ви Вони	Себе	Хто Що Який Чий Котри□й Скільки	Ніхто Ніщо Ніякий Нічий Нікотрий Ніскільки	Мій Твій Свій Наш Ваш Їхній Її Його	Той Цей Такий Стільки	Весь Всякий Сам Самий (Кожен) Інший Жодний (Жоден)	Дехто Децо Деякий Хтось Щось Якийсь Хто-небудь Що-небудь Будь-хто Будь-що Будь-який Абихто Абищо Абиякий Хтозна-що Казна-що Казна-хто

Відмінювання особових і зворотного займенників

Відмінок	Однина			Множина	
	1-ша особа	2-га особа	Зворотний	1-ша особа	2-га особа
Н.	я	ти	–	Ми	ви
Р.	мене	тебе	себе	Нас	вас
Д.	мені	тобі	собі	Нам	вам
З.	мене	тебе	себе	Нас	вас
О.	мною	тобою	собою	Нами	вами
М.	(на) мені	(на) тобі	(на) собі	(на) нас	(на) вас

Відмінок	3-тя особа			
	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід	
Н.	він	воно	Вона	Вони
Р.	його (нього)	його (нього)	її (неї)	їх (них)
Д.	йому	йому	Її	Їм
З.	його (нього)	його (нього)	її (неї)	їх (них)
О.	ним	ним	Нею	Ними
М.	(на) ньому	(на) ньому	(на) ній	(на) них

Увага! Форми *нього, неї, них*: вживаємо після прийменників: *до (неї), з (них), біля (нього)*.

Займенник *ви* вживаємо в усному й писемному мовленні для підкреслення поваги, пошани, увічливості. Ув офіційно-діловому стилі, зокрема в ділових документах (заявах, офіційних листах), а також у приватних листах, адресованих старшій за віком особі, уживаємо займенник *Ви*: *Прошу Вашого дозволу на поїздку... Отримав Вашого листа...* При займеннику *Ви* дієслово-присудок уживаємо у формі множини: *Ви прийшли, Ви сказали*.

У мовленні часто плутають особовий займенник *їх* (Р.в. займенника *вони*) і присвійний займенник *їхні* (їхній, їхня, їхнє, їхні). Наприклад, *Діти* не змогли взяти участь у конкурсі. *Їх* сьогодні не було, але *їхні* книги й досі не знайдено.

Вправа 1. Відредагуйте ті словосполучки, у яких допущено помилки.

Усі інші, дякувати Вас, їх зошит, вибачте мене, їх участь, їхня помилка, другим разом прийду, всі решта, на любий смак, вижити що-будь, ні з ким з них він не бачився, ніхто з однокласників.

Вправа 2. Відредагуйте речення.

1. На сьогодні в мене виконані всі завдання, а все останнє я виконаю на завтра.
2. Ходіте разом, в будь-якому випадку дорога здаватиметься нам коротшою.
3. Студенти довго радилися з викладачами, але так і не змогли скористатися їх порадами.
4. В такому випадку існують лише дві оцінки їх знань: «здав» – «не здав».
5. Він захоплюється їх славними подвигами.

Вправа 3. Запишіть займенники, опустивши дужки.

Ні(хто), (ні)(в)кого, будь(що), казна(що), (ні)(до)чого, (ні)(з)ким, (аби)хто, хто(сь), (хтозна)(з)ким, (ні)(з)чого, (ні)чий, хто(будь), який(сь), (ні)який, (ні)(в)який, (ні)(з)чим.

Завдання в тестовій формі

1. Правильною є форма займенника в словосполучці

А спілкуватися з їми	Г до наших батьків
Б на тім березі ріки	Г всім підприємцям
В з твого району	

2. Правильною є форма займенника в словосполучці

А всім людям	В звернутися до їх
Б з твого дому	Г на тім боці вулиці

3. Виділене слово можна замінити варіантом у дужках у всіх рядках, окрім

А у чому (чим) проблема	Г при їхньому (їхнім) заводі
Б на котрому (котрім) поверсі	Д з усієї (усеї) радості
В від тієї (тої) пори	

4. Неправильно вжито форму займенника в реченні

- А Зустріти друзів їм сьогодні таки вдалося.
Б Завдяки їм роботу завершили майже вчасно.
В Наше завдання – створити їм добрі умови.
Г Батьки неабияк пишалися їми за цю перемогу.
Г На перерві їм повідомили про вихідний день

5. Правильно написано всі займенники рядка

- А дехто, ніякий, скільки-небудь, абищо
Б ніщо, будь-який, де-котрий, ніскільки
В будь-що, якийсь, аби-хто, що-небудь
Г нічий, хто-небудь, де-який, будь-чий
Г будь-хто, якийсь, ніякий, хто-зна-що

6. Прочитайте уривок.

З(1)поміж українських архітекторів варто відзначити Івана Левинського. За сорока(2)літню діяльність ним були зведені сотні будівель житлово(3)побутового та громадського призначення. Усе, створене ним, дивує, бо до будь(4) якої праці він підходив по(5)господарськи.

Розділку треба ставити на місці всіх цифр, окрім А1 Б2 В3 Г4 Д5

7. Правильно написано всі займенники рядка

- А дехто, ніякий, скільки-небудь, абищо
Б ніщо, будь-який, де-котрий, ніскільки
В будь-що, якийсь, аби-хто, що-небудь
Г нічий, хто-небудь, де-який, будь-чий
Г будь-хто, якийсь, ніякий, хто-зна-що

ДІЄСЛОВО

У наказовому способі дієслова мають такі закінчення:

Число	Особа	Під наголосом та після збігу приголосних	В інших випадках
Однина	2-га	-и (сиди)	нульове (повідь, сядь)
Множина	1-ша 2-га	-імо (сидімо) -іть (сидіть)	-мо, -ьмо (повідьмо, сядьмо) -те, -ьте (повідьте, сядьте)

	Однина	Множина
1 ос.	хай зроблю	пиш-імо читай-мо
2 ос.	пиш-и читай-и	пиш-іть читай-те
3 ос.	хай (нехай) чита[й-е] пиш-е	хай (нехай) чита[й-у]ть пиш-уть

Особливі форми дієслова: дієприкметник і дієприслівник

Від багатьох дієслів узагалі не можна утворити активних дієприкметників. Не утворюють дієприкметники й від дієслів з часткою *-ся*: *змагатися, турбуватися, годитися*.

Пасивні дієприкметники мають форми тільки минулого часу й бувають доконаного та (рідше) недоконаного виду.

На ґрунті української мови пасивні дієприкметники з суфіксом *-м-* утратили давні форми теперішнього часу. Це сучасні прикметники: *відомий, знайомий, любий, терпимий*.

Лексико-граматичною особливістю сучасної української мови є майже повна ненааявність у ній активних дієприкметників теперішнього часу. Якщо вони є, то перейшли до інших частин мови.

Вправа 1. Поставте дієслова в наказовий спосіб 2 особи однини та 1, 2 особи множини (де можливо).

Перевірити, навчити, входити, стати, сісти, повірити, сказати, озвучити, підставити, кричати, вимітити, насипати, плавити, переглянути.

Вправа 2. Утворіть:

1) від поданих дієслів активні дієприкметники теперішнього часу: *стояти, лежати*; уведіть їх у словосполучення, визначте, якою частиною мови вони стали;

2) від поданих дієслів активні дієприкметники минулого часу: *постаріти, порідіти, обважніти, змарніти, позеленіти, потемніти*;

3) від поданих дієслів пасивні дієприкметники минулого часу: *бити, написати, пояснити, виплекати, молоти, шити, одягати*.

Вправа 3. Утворіть:

1) від поданих дієслів дієприслівники теперішнього часу: *стояти, працювати, сміятися, вітати, відпочивати, приносити*;

2) від наведених дієслів дієприслівники минулого часу: *спитати, вийти, обговорити, почути, засміятися, подумати*.

Завдання в тестовій формі

1. Форму наказового способу дієслова вжито в реченні

А «Любі колеги, від сьогодні переходимо на здорову їжу», – весело констатувала Лідія.

Б «За третім столиком замовили «Неаполітано» з подвійним сиром», – голосно вигукнула офіціантка.

В Сьогодні вводимо новий стравопис, який схвалили співробітники нашого ресторану.

Г Намасти хліб сирною масою, зверху притруси петрушкою – і канапка готова!

Г Раджу спробувати нашої піци, випеченої за спеціальним рецептом у дров'яній печі.

2. Неправильно утворено форму наказового способу дієслова в рядку

А зробимо	Г зробить
Б зробімо	Г нехай зроблять
В зроби	

3. Форму наказового способу має дієслово в словосполучі

А терміново подаймо звіт	Г терміново подати звіт
Б терміново подають звіт	Г треба терміново подати звіт
В терміново подаємо звіт	

4. Неправильно утворено форму наказового способу дієслова в рядку

А пишемо	Г пишіть
Б пишімо	Г хай пише
В пиши	

5. У формі наказового способу наведено всі дієслова, окрім

А пиши	Б чеши	В неси	Г даси	Г проси

6. Дієслово у формі наказового способу вжито в рядку

А переходимо дорогу	Г швидше пишемо
Б попросимо вибачення	Г почали виконувати
В активніше працюймо	

7. Правильно утворено форму наказового способу дієслова в рядку

А ходікте	Г пішли
Б дозволимо	Г подякуємо
В не мовчімо	

8. Дієслово у формі наказового способу вжито у рядку

А говорімо правильно	Г усім стояти струнко
Б швидше переходимо	Г подякуємо господарям
В понесли до майстерні	

9. У формі наказового способу вжито всі наведені дієслова, окрім

А вези	Г бери
Б пішли	Г кричи
В кажи	

10. Допущено помилку в правописі особових закінчень дієслів у рядку

А шпють, варють	Г сушите, будете
Б біжать, відчують	Г гоїш, сивієш
В глянемо, мовчимо	

11. Правильно вжито дієслівну форму в реченні

А Чи ти дасиш мені олівець?	Г Давай зустрінемося о шостій.
Б Стань у центрі кімнати.	Г Ходікте на вулицю.
В Парламент ухвалє це рішення.	

12. Правильно утворено всі форми дієприкметників у рядку

А мелений, посивілий, побачений, оформлений
Б накреслений, зшитий, нафарбований, помолодівший
В зацікавлений, роблячий, ушавлений, змарнітий
Г розвалений, потемнівший, палаючий, знайдений
Г зцілений, випечений, забутий, посміхаючийся

13. Правильно утворено всі форми дієприкметників у рядку

А накреслений, зшитий, роблячий, побачений
Б молотий, посивілий, зліплений, нафарбований
В зацікавлений, помолодівший, ушавлений, змарнітий
Г розвалений, посміхаючийся, палаючий, знайдений
Г оформлений, випечений, потемнівший, забутий

14. Правильно утворено дієприкметник

- А висохнути – висохлий
Б упіймати – упіймавший
В умитися – умившийся

- Г одягнути – одягнений
Ґ посадити – посадений

15. Граматично правильно побудовано речення

- А Проаналізуємо зроблені висновки попередніми дослідниками.
Б Науковці вони ретельно досліджують найвіддаленіші куточки планети.
В Секретарка надрукувала звіт директора, що був готовий для публікації.
Г Зібравшись у головній залі, почалося підсумкове засідання експертної комісії.
Ґ Доповідач наголосив на важливих моментах і узагальнив роботу семінару.

16. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Розгляньмо зроблені висновки автором нового підручника з історії України.
Б Усі зусилля Ярослав спрямував на посилення єдності, централізації держави, її європеїзацію.
В Козацькі ватажки спромоглися на значні успіхи: перетворили козацтво з тимчасових формувань на боєздатну армію.
Г Сучасники Скоропадського й історики констатують певне економічне відродження України в добу гетьманату.
Ґ Духовне життя в період «хрущовської відлиги» характеризується непослідовністю й суперечливістю реформ.

17. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Листки, кружляючи й шарудячи, падають додолю.
Б Читаючи цей роман, у моїх очах з'являлися сльози.
В Дівчина йшла по дорозі, весело наспівуючи бадьюру пісеньку.
Г Безмежно зрадівши, Оксана закружляла в танку.
Ґ Відшукавши в Інтернеті інформацію, я зміг підготувати доповідь.

18. Граматично правильне продовження речення «Обираючи стиль одягу,..» подано в рядку

- А витрачається багато часу.
Б зважайте на певні норми.
В підкреслюється індивідуальність.
- Г велике значення має колір.
Ґ ваш гардероб має залежати від погоди.

19. Граматично неправильно побудовано словосполучу в рядку

- А навчати музики, дякувати викладачеві
Б нехтувати пораду, дати визначення терміна
В зрадити друга, наслідувати матір
Г завдавати болю, припускатися помилки
Ґ повідомити директора, вчитися мові

20. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Коли ми проходили повз вежу, годинник пробив шосту.
Б На годиннику була шоста, коли ми проходили повз вежу.
В Проходячи повз вежу, ми почули бій годинника.
Г Годинник пробив шосту, а ми тільки проходили повз вежу.
Ґ Проходячи повз вежу, годинник пробив шосту годину.

21. Граматично правильне продовження речення «Купуючи мобільний телефон,..» наведено в рядку

- А не забудьте уточнити термін гарантії.
Б нам запропонували три різні марки.
В у нас виникли великі сумніви.
Г до дівчат привітно усміхнувся продавець.
Ґ у мене несподівано з'явилась ідея.

22. Граматично правильне речення утвориться, якщо до фрагмента «Переглянувши фільм, ...» додати

- А з радістю знову перечитується художній твір.
- Б проводиться обов'язковий аналіз гри акторів.
- В хлопці поділилися своїми враженнями з нами.
- Г він надзвичайно сподобався всім моїм друзям

23. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Наполегливо тренуючись, нас не полишає віра в перемогу.
- Б Ми наполегливо тренуємося, і нас не полишає віра в перемогу.
- В Нас не полишає віра в перемогу, бо ми наполегливо тренуємося.
- Г Ми наполегливо тренуємось, і тому нас не полишає віра в перемогу.
- Г Якщо будемо наполегливо тренуватися, ми переможемо.

24. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Будь ласка, перебуваючи на вокзалі, намагайтеся не смітити.
- Б Перебуваючи на вокзалі, просимо вас не смітити.
- В Не смітіть, перебуваючи на вокзалі.
- Г Просимо вас не смітити на вокзалі.
- Г Будь ласка, не смітіть, коли ви перебуваєте на вокзалі

25. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Чому турист, оплативши квитки, не може їх роздрукувати?
- Б Бронюючи номер у готелі, я можу поговорити з менеджером?
- В Побувавши в різних країнах, де вам сподобалося найбільше?
- Г Як він може подорожувати, не маючи навіть паспорта?
- Г Загубивши ключ, ви відразу звернулися до адміністратора?

26. Редагування потребує речення

- А Урахувавши досвід попередників, можеш уникнути багатьох помилок.
- Б Довідавшись про щось першим, обов'язково поділюся з друзями.
- В Будь готовий до труднощів і зневіри, будуючи повітряні замки.
- Г Розв'язуючи задачу, спочатку вона здалася мені дуже складною.
- Г Усвідомлюючи наслідки власних учинків, дій відповідально.

27. Граматично правильне продовження речення «Занотовуючи результати експерименту, ...»

- А деякі з них виявилися несподіваними.
- Б у мене виникли сумніви.
- В консультуйтеся з науковим керівником.
- Г важливими є всі числові показники.
- Г нарешті окреслюється подальший план роботи

28. Неправильно побудовано речення

- А Працюючи над романом «Музей покинутих секретів», Оксана Забужко переглянула значну кількість архівних джерел.
- Б Згадуючи своє дитинство, Юрій Андрухович щемливо змальовує його в романі «Тасмания».
- В Прагнучи етнографічної точності, письменниця Марія Матіос заглиблюється в побут і духовність гуцулів.
- Г Читаючи роман Івана Багряного «Тигролови», виразно вимальовується постать Григорія Многогрішного.

29. Граматично правильне закінчення речення «Прочитавши мемуари режисера,...»

- А моє враження про цю особистість змінилося.
- Б багато що стає виразнішим і зрозумілішим.
- В виникло бажання переглянути його фільми
- Г його ідеї постають виразніше, ніж на екрані.
- Г спробуйте уявити ту буремну епоху

ПРИСЛІВНИК

Правопис прислівників

Правила	Приклади
1. Разом пишемо прислівники, утворені поєднанням:	
а) прийменника з прислівником	<i>відтоді, дотепер, занадто, назавжди, удвічі</i>
б) прийменника з коротким прикметником	<i>уручну, допізна, зліва, нарізно, але в основному, в цілому, в головному</i>
в) прийменника з числівником	<i>уперше, напроє, уп'ятьох, спершу</i>
г) прийменника із займенником	<i>унічию, передусім, почім, навіщо, але до чого, за віщо, за що</i>
г) кількох прийменників із будь-якою частиною мови	<i>знадвору, навколо, завчасно, напоготові, спідлоба</i>
д) кількох основ (із прийменником чи без нього)	<i>воднораз, мимохідь, нашивидкуруч, чимдуж, нащесерце, повсякчас</i>
е) префіксів, які походять від часток <i>аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-</i> із будь-якою частиною мови	<i>абихто, аніскільки, деколи, щотижня, якраз, якнайдужче, але дарма що, поки що, хіба що, чи що, тільки що</i>
2. Окремо пишемо прислівники, утворені сполученням:	
а) прислівникові сполуки, утворені з прийменника та іменника, у яких іменник зберігає своє лексичне значення:	<i>без відома, без ліку, без угаву, в міру, в ногу, до вподоби, до ладу, до останку, до речі, до смаку, за кордон, на відмінно, на жаль, на зло, на сміх, на ходу, по суті, у поміч, у стократ, уві сні</i>
б) що складаються з кількох іменників та одного чи двох прийменників (або без них):	<i>рік у рік, день у день, з ранку до вечора, один одинцем, один на один, із роду в рід, із року в рік</i>
в) прийменника по зі збірним числівником	<i>по п'ятеро, по десятеро</i>
г) поєднанням іменника в називному відмінку з іменником у в орудному відмінку	<i>кінець кінцем, честь честю, сама самотою</i>
3. Із дефісом пишемо прислівники, утворені:	
а) від прикметників і займенників за допомогою префікса по- та суфіксів -ому (-ему), -и	<i>по-святковому, по-теперішньому, по-материнськи, по-моєму, а також по-латині</i>
б) від порядкових слів за допомогою префікса по-	<i>по-перше, по-друге, по-третє</i>
в) за допомогою префіксів, які походять від часток будь-, казна-, хтозна- і суфіксів, які походять від часток -небудь, -то, -таки	<i>будь-куди, казна-коли, де-небудь, так-то, як-таки</i>
г) із двох прислівників	<i>вряди-годи, с'як-так, десь-інколи</i>
г) повторенням слова або основи, сполученням синонімів або антонімів	<i>швидко-швидко, зроду-віку, більш-менш</i>
4. Із двома розділками пишемо деякі прислівники	<i>будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як</i>

У прислівнику пишемо стільки **-н-**, скільки в прикметнику чи дієприкметнику, від якого утворено прислівник: *бажаний – бажано, нежданий – неждано, щоденний – щоденно, натхненний – натхненно.*

Вправа 1. Запишіть правильно прислівники, опустивши скісну риску.

Давним/давно, в/решті/решт, кінець/кінцем, день/у/день, будь/коли, хто/зна/де, по/де/куди, як/таки, пліч/о/пліч, уві/сні, з давніх/давен, по/вашому, у/перше, по/одному, по/перше, повік/віків, раз/у/раз, коли/небудь, тишком/нишком, аби/куди, хтозна/як, в/до/світа, будь/що/будь, по/нашому, з/під/лоба.

Вправа 2. Опустивши скісну риску, запишіть правильно слова – разом, із розділкою, окремо.

У/день народження; у/день було жарко; у/горі проклали тунель; у / горі чувся звук невидимого птаха; на / силу впорався з роботою; у будь/ якій справі покладайся і на / силу, і на / розум; збирайте усі речі до/ купи; до / купи листя підійшов малюк; стати на / бік товариша; звернути на /бік; подивитись у / бік; піти у / бік річки; іти на / зустріч; на/зустріч зібрались однокурсники; подарувати на /пам'ять; вивчити на / пам'ять; зробити по / своєму; по / своєму стану суджу; по /батьківському ставитись; по / батьківському подвір'ю пройти; вийшло по / твоєму; по / твоєму обличчю; по/новому працює; по/новому руслу; опинився в/середині; в/середині лісу; працюємо у/трьох; у/трьох кімнатах.

Завдання в тестовій формі

1. Літеру *и* треба писати наприкінці кожного прислівника в рядку

- А по-лицарськ.., по-вовч.., завбільшк.., трич..
- Б навкулачк.., заоч.., по-корейськ.., навпак..
- В по-лисяч.., почаст.., пошепк.., навколішк..
- Г мовчк.., по-угорськ.., зсередин.., по-латин..
- Ґ по-людськ.., завглибшк.., трох.., насторож..

2. Позначте рядок, у якому всі прислівники треба писати з дефісом:

- А пліч/о/пліч, з давніх/давен, день/у/день, по/латині
- Б на/гора, коли/не/коли, без кінця/краю, де/небудь
- В віч/на/віч, по/простому, сам/на/сам, хтозна/коли
- Г ледве/ледве, по/праву, по/друге, як/не/як
- Ґ більш/менш, раз/по/раз, будь/куди, де/не/де

3. Із дефісом треба писати всі прислівники в рядку

- А по/нашому, в/нічию, ледве/ледве, сяк/так
- Б з/рештою, врешті/решт, хтозна/куди, вряди/годи
- В мало/помалу, віч/на/віч, де/інколи, по/латині
- Г де/то, як/раз, як/небудь, будь/коли
- Ґ по/двоє, по/друге, по/третє, по/сучасному

4. Із дефісом пишемо всі прислівники рядка

- А віч/на/віч, по/домашньому, будь/де
- Б по/людськи, як/небудь, в/тричі
- В колись/то, хтозна/куди, як/найбільше
- Г де/не/де, в/цілому, по/четверте
- Ґ на/радість, хоч/не/хоч, далеко/таки

5. Із дефісом треба писати всі прислівники в рядку

- А віч/на/віч, по/домашньому, будь/де
- Б по/людськи, як/небудь, як/найбільше
- В в/тричі, колись/то, хтозна/куди
- Г де/не/де, в/цілому, по/четверте
- Ґ до/речі, без/кінця/краю, далеко/таки

6. Окремо треба писати всі прислівники в рядку

А неждано/негадано, раз/у/раз, рано/вранці
Б сам/на/сам, без/кінця/краю, на/прикінці
В до/побачення, кінець/кінцем, на/щастя
Г хтозна/звідки, усього/на/всього, до/пізна
Ґ по/рідному, на/вприсядки, віч/на/віч

7. Позначте рядок, у якому всі прислівники пишемо разом:

А на/похваті, по/ночі, у/розтіч, на/жаль
Б в/щерть, за/світла, на/виворіт, на/провесні
В од/віку, з/переляку, на/відріз, з/гарячу
Г на/взнак, в/подовж, до/речі, що/духу
Ґ с/підлоба; на/двоє, по/змосі, з/надвору

8. Правильно написано всі прислівники рядка

А спідлоба, удвічі, аніскільки
Б уранці, день у день, у п'яте
В поза торік, як-не-як, на жаль
Г будь ласка, що ночі, по-перше
Ґ з ліва, раз у раз, ледве-ледве

9. Із дефісом треба писати кожен прислівник у рядку

А по/нашому, в/нічию, ледве/ледве, сяк/так
Б з/рештою, врешті/решт, хтозна/куди, вряди/годи
В мало/помалу, віч/на/віч, по/третє, по/латині
Г десь/то, як/раз, по/сучасному, будь/коли
Ґ по/двоє, по/друге, десь/інколи, як/небудь

10. Разом пишемо всі прислівники в рядку

А на/пам'ять, на/жаль, до/купи
Б на/весну, до/віку, с/підлоба
В мимо/волі, на/завжди, в/основному
Г що/найвище, до/вподоби, без/вісти
Ґ о/півночі, на/двоє, на/перекір

11. Прочитайте речення (цифри позначають наступне слово)

(1)На/вшпиньках підійшла (2)не/сказанно вродлива осінь, розсипала (3)обі/руч жовте листя, кинула паморозь на калюжі, а (4)в/ранці передумала й відклала (5)на/завтра зливи й холоди.

Окремо треба писати слово, позначене цифрою А1 Б 2 В3 Г4 Д5

Написання прийменників

Завдання в тестовій формі

І У нашій школі вже кілька років поспіль працює дебатний клуб.

В виплатити по сто гривень

В лекція по історії

І висновок ... статті, запевнили ... добросусідстві, вишня ... цвіту

І У нашій школі вже кілька років поспіль працює дебатний клуб

Г Літня екзаменаційна сесія триває аж до липня.

Г зайти по неуважності

А заздрити із-за успіхів	В майстер із ремонту
Б беручий до науки	Г хворіти на бронхіт

А тричі на місяць, на знак нашої дружби
Б модне пальто по коліна, по останній моді
В виконати за наказом, за всіма правилами
Г близько п'ятої години, близько двох тонн
Ґ ласий до меду, беручкий до науки

А Аж ось нарешті і коханий *край*, знайоме поле, озеро і гай (М. Луків).
Б Перші орачі порушать ниву, поки напівсонну тополлю збудить трактор *край* села (В. Стус).
В Україна – Вкраїна – країна – так віддавна *край* рідний звуть (О. Різниченко).
Г Ох, тривого, дика тривого, не шаленій і серця не *край*... (М. Сингаївський).
Ґ Сині землі тепер повстали за неозорий *край* свій, за степи (І. Ірлявський).

А ростуть біля берега – ростуть при березі
Б посадь поруч зі мною – посадь поряд зі мною
В схопився до схід сонця – схопився перед сходом сонця
Г зупинився за два кроки – зупинився удвох кроках
Ґ повернувся через місяць – повернувся за місяць

А розрослася біля долини (край долини)
Б добудували всупереч негоді (наперекір негоді)
В помилився через невміння (завдяки невмінню)
Г виникли за прадавніх часів (у прадавні часи)
Ґ наймолодший з-поміж дітей (з-посеред дітей)

З(1)поміж українських архітекторів варто відзначити Івана Левинського. За сорока(2)літню діяльність ним були зведені сотні будівель житлово(3)побутового та громадського призначення. Усе, створене ним, дивує, бо до будь(4) якої праці він підходив по(5)господарськи.

Написання сполучників

Пишемо	Сполучники
Разом	мовби, мовбито, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито (усі порівняльні), ніж, адже, аніж, утім, зате, отже, отож, притім, притому, причім, причому, проте, себто, таж, також, теж, тобто, тож, цебто, щоб, якби, якщо (сполучники щоб, якби, якщо, якже, проте, зате відрізняймо від однозвучних слів: про те не треба говорити)
Окремо	або ж, адже ж, але ж, а як же, бо ж, коли б, коли б то, отже ж, хоча б, хоч би, дарма що, для того щоб, замість того щоб, з тим щоб, з того часу як, незважаючи на те що, після того як, при цьому, та й, так що, тимчасом як, тому що, у міру того як, через те що
Із дефісом, коли до структури сполучників входять підсилювальні частки -бо, -но, -то	тим-то, тому-то, тільки-но, якби-то, отож-то, отож-бо

Завдання в тестовій формі

1. У реченні «Викладач дуже зрадив,... почув самостійні судження студентів» може бути кожен із названих сполучників, окрім

А бо	Г оскільки
Б адже	Г тому що
В тобто	

2. Позначте рядки, у яких виділене слово є сполучником і його треба писати разом:

- А І сказала мати: «Як/би ти, сину, йшов в отаку погоду?».
- Б Чисте полуденне небо, і тихо-тихо, немов/би все заснуло.
- В То/ж сіль землі, то/ж сила молода ішла на смерть, на згубу неминучу.
- Г Ніч колихала так ласкаво, про/те не спалося мені.
- Г Що/б улітку не вродило, те зимою не завадить.
- Д Друзів люблю, за /те чванливих не терплю.

3. Виділене слово є сполучником і його необхідно писати разом у реченні

- А Вибач мені за/те, що була неввічлива.
- Б Ранні птахи сповістили про/те. що займається новий день.
- В То/ж не дівчина, а справжнісінький вихор.
- Г Як/би не переймався, балачками визнання не здобудеш.
- Г Як/би знали, не те б заспівали.

4. Виділене слово є сполучником і його треба писати разом у реченні

- А Як/би дівчата не любили гомоніти, а мовчать.
- Б Як/би не було важко, іди до своєї мети.
- В Як/би знав я чари, що спиняють хмари.
- Г Як/би там не було, ми мали це перевірити.
- Г Як/би хотілося мені щастя знайти у світі.

5. Виділене слово є сполучником і його необхідно писати разом у реченні

- А Ми вірші пишемо про/те, як стати біля дум на варті.
- Б Я хочу жити так, що/б серце билось в такт з гарячим серцем рідного народу.
- В Співай же за мною про/те, як весною усе відживається знов.
- Г Всяк лицар має з королем ходити у походи, за/те він матиме собі і ласку, й нагороди.
- Г За/те, що жили ми в цей зоряний час, нам заздрити будуть нащадки.

НАПИСАННЯ ЧАСТОК

Правила	Приклади
1. Разом пишемо частки, які стали префіксами, суфіксами або постфіксами:	
а) <i>аби-, ані-, де-, чи-, чим-, що-, як-</i> у складі будь-якої частини мови, окрім сполучників прислівникового типу;	<i>абихто, аби який, анітрошечки, аніскільки, де що, дедалі, чимало, чималенький, чимдужче, щосили, щотижневик, якнайбільший</i>
б) <i>би(б), то, що, же(ж)</i> у складі сполучників та інших часток;	<i>мовби, ніби, начеб, немовби, неначебто, або що, щодо, авжеж, атож, аякже</i>
в) <i>-ся (-сь)</i> у зворотних дієсловах і <i>-сь</i> у складі займенників і прислівників,	<i>надіється, звертаються, вклонивсь, хтось, якийсь, чийсь, дець, кудись</i>
2. Із дефісом пишемо частки:	
а) <i>-бо, -но, -то, -от, -таки</i> , які підсилюють значення слова (у постпозиції):	<i>біжи-бо, стривай-но, так-от, тому-то, приїхав-таки</i> , але: <i>таки приїхав; треба-таки</i> , але: <i>таки треба</i>
б) <i>будь-, казна-, хтозна-</i> , які стали префіксами, і <i>-небудь</i> , яка стала суфіксом або постфіксом (у складі прислівників і займенників). Запам'ятаймо: казна-, хтозна-, бозна-, будь-, небудь- – про дефіс не забудь!	<i>будь-хто, казна-скільки, хтозна-навіщо, коли-небудь, який-небудь, бозна-де, що-небудь</i>
3. Окремо пишемо частки:	
а) які надають різних смислових та емоційних відтінків;	<i>саме, лиш, хоч, аж, навіть, тільки, невже, ще, же, ну, просто</i>
б) що в сполученнях із прислівниковим значенням;	<i>поки що, хіба що, тільки що</i>
в) <i>хай, нехай, би(б)</i> , за допомогою яких утворюються форми наказового та умовного способів дієслова.	<i>Хай життя садами буйними вирує, Полетить хай пісня вище дальніх зір (В. Сосюра).</i> <i>Пішов би я до дівчини, та не знаю, де живе (н. тв.).</i>
Зверніть увагу: частки пишемо окремо від слів, якщо вони розділені з ними іншими частками або прийменниками.	<i>іди-бо</i> , але: <i>іди ж бо</i> ; <i>тому-то</i> , але: <i>тому ж то</i> ; <i>будь-хто</i> , але: <i>будь із ким</i> ; <i>казна-що</i> , але: <i>казна в чому</i> ; <i>хтозна-скільки</i> , але: <i>хтозна в скількох</i>

НАПИСАННЯ *не*

Правило	Приклади
1. <i>Не</i> є префіксом і його пишемо разом:	
а) із будь-якими словами, якщо їх не вживаємо без <i>не</i> :	<i>нероба, нестерпний, нехтувати, непосидючий, ненавидячи, невтямки</i>
б) з іменниками, прикметниками та прислівниками, якщо з <i>не</i> утворюються нові поняття з протилежним значенням і їх можна замінити словами, близькими за змістом:	<i>нелюбов (=неприятнь), незгода (=розбіжність), неактивний (=пасивний), неважкий (=легкий), неабияк (=ретельно), невдало (=невдатно)</i>
в) у складі префікса <i>недо-</i> , який означає неповноту ознаки чи дії: але коли є заперечення дії – окремо:	<i>недооцінка, недорослий, недолюблювати, недовиконаний, недобачаючи</i> <i>не дослухав віри, не добачив товариша; також не до речі, не до вподоби, не до смаку</i>
г) з дієприкметниками, які виконують функцію означення й не мають пояснювальних слів:	<i>непередбачений (випадок), нерозв'язана (задача), незмінюване (слово), неприйняті (закони)</i>
г) при заперечному слові <i>немає</i> (=нема) ніколи не буває підмета:	<i>У нього <u>немає</u> підручника. Але: Він <u>не має</u> підручника.</i>
2. Заперечну частку <i>не</i> пишемо окремо:	
а) з усіма частинами мови, коли є протиставлення:	<i>не горе, а радість; не поважати, а зневажати; не плутано, а чітко; не чужий, а рідний, але: ставок невеликий, а глибокий (зіставлені непротиленні ознаки)</i>
б) із дієсловами, дієприслівниками, числівниками, прийменниками, сполучниками, частками, із більшістю займенників, деякими прислівниками, а також із незмінюваними присудковими словами:	<i>не вдавати, не вистачати, не думаючи, не прочитано, не видно, не досить, не дуже, не зовсім, не інакше, не личить, не можна, не треба, не раз, не слід, не треба, не п'ять, не тоді, не тільки, не мій</i>
в) з прикметниками, якщо вони мають пояснювальні слова з <i>ні</i> або <i>далеко, аж ніяк, зовсім</i> :	<i>нікому не відомий, ні до чого не здатний, далеко не приємний, аж ніяк не новий, зовсім не близький</i>
г) з дієприкметниками, якщо вони мають будь-які пояснювальні слова або виконують функцію присудка:	<i>Ще не закінчений проєкт, не допущений до іспитів студент, <u>проблеми не вирішені</u></i>
г) із словами, які пишемо з розділкою:	<i>не по-людськи, не по-українському</i>
3. Із дефісом пишемо частку <i>не</i>	
Уживану як префікс в іменниках – власних назвах	<i>не-Європа, але: нефахівець</i>

Вправа 1. Запишіть правильно слова, опустивши скісну риску.

Із/ за лісу, за/ради_миру, з/ поза хат, по/ серед саду, по/ під вікнами, на/ прикінці відпусток, з /по/під хмар, під/ час уроку, у/ наслідок сварки, за/ для вас, з /по/ між квітів, під/час канікул, зі/мною, у/ві/сні.

Вправа 2. Запишіть правильно складні сполучники та однозвучні з ними сполучення слів.

1. Ну що / б, здавалося, слова (Т. Шевченко). 2. Що/б між нами не вгасало Проміння величне, Ти поставив «на сторожі» Слово твоє вічне (Леся Українка). 3. Як /би я тепер хотіла У мале човенце сісти І далеко на схід сонця Золотим шляхом поплисти! (Леся Українка). 4. Як/би здоров'я, то ще й пожити можна (Є. Гуцало). 5. Про/те до терема нелегко було доступитись, бо тільки Сварг відчинив ворота і зайшов на двір, до них кинулись величезні пси (С. Скляренко). 6. Про /що думає хірург, приступаючи до операції? Звичайно, скажете ви, про /те, щоб урятувати життя людини (М. Коломийченко). 7. Ото/ж лізе таке в голову (О. Десняк). 8. За/те як хороше на перервах (І. Багмут). 9. Сівість... зілля... А при/чому тут ви? (О. Гончар). 10. То /ж хто ви? – дівчатка ще більш заінтриговані. – Звідки ви? З якої країни? (О. Гончар). 11. То/ж і виникло в нього під час хвороби таке бажання – мати в себе справжній інструмент...(О. Гончар). 12. Та за/те вже – що там не кажи –Горобці живуть на світі довше (Б. Олійник).

Вправа 3. Напишіть слова разом, окремо або з розділкою й поясніть їх правопис.

Немов/би, надумав/таки, аби/коли, тільки/б, так/то, що/правда, хіба/що, аби/ хто, тому/таки, чи/що, хтозна/як, аби/тільки, мов/ би/то, а/ні/когісінько, тому/то, ні/скільки, наче/б/то, куди/небудь, казна/з/якими, де/хто, аби/як, будь/як, ніби/то, а/вже/ж, а/ні/який, будь/що, що/ночі, тільки/що, як/найсерйозніше, будь/коли, коли/б/то, хоч/би, але/ж, тоді/то, тоб/то, той/таки, де/в/кого, а/ні/ як, де/які, хтозна/де, де/небудь, що/до, все/таки, пізнав/таки, таки/зрозумів, усе/ж/таки, як/от, от/вискочить, що/ж/до, поки/що, що/хвилини, що/наймиліше, де/в/чому, будь/де, ось/де, дарма/що, що/суботи, а/все/ж/таки, з/ким/ небудь, аби/куди, ні/чого, будь/що/будь, не/зважаючи/на, будь/ласка, ку/ку, на/добраніч.

Вправа 4. Напишіть не разом або окремо зі словами.

Не/нависть, не/серйозний, не/активний, не/увечері, не/гаразд, не/абиякий, не/можна, не/має, не/боязкий, а хоробрий, не/видимість, не/вперше, не/впізнаний, не/дозрілий, не/в/пору, не/догодувати, не/дружній, не/до/речі, не/товариш, не/ласка, не/людяний, не/сестрин, не/моя, не/спокій, не/ясний, а похмурий, не/любов, не/начебто, не/досягати, не/зайнятий справами, не/доробляти, не/до/ладу, не/догода, не/волити, не/вимушений, не/фарбовані двері, не/абихто, не/мовби, не/званий, не/з'ясоване досі питання, не/написаний мною твір, не/там, не/кошена трава, не/легко, не/досипати, не/забутий усіма вчинок, не/дорослий, не/дорого, а дешево, не/дорога, не/дослухати, не/густо, не/скрізь, не/в'янучий, не/білений, не/близький, не/абищо, не/надійний, не/глибокий, а широкий, не/зважаючи, не/йти, не/зчутися, не/впорядкований, не/врожай, не/дбалий, не/завжди, не/захищений від вітру, не/краще, не/істотно, не/пекучий, не/переконливий, не/вблаганний, не/часто.

Завдання в тестовій формі

1. Позначте рядок, у якому не з усіма словами потрібно писати окремо:

- А не/досліджені ще питання; не/зчувся, як заснув; не/спитавши дозволу
- Б не/зводячи очей, не/привітно шуміли, не/здужав підняти
- В будинок не/збудований; трохи не/дочуваючи; не/ перевірений мною текст
- Г не/можна передбачити; не/чуваний успіх; нічому не/навчено
- Ґ не/захищений від вітру сад; не/просячи допомоги; не/потрібно поспішати

2. Частку не пишемо окремо у варіанті

- А стало не/переливки
- Б не/здужати всіх завдань
- В не/покоїтися через погоду
- Ґ не/дооцінювати друзів
- Ґ говорити не/правду

3. Частку *не* пишемо разом у варіанті

А не/зовсім зрозумілий	Г не/всі з цим обізнані
Б зошит не/підписано	Г не/забуття подорож
В не/розмовляю італійською	

4. Окремо з часткою *не* треба писати виділене слово в рядку

А не/витрачені ще кошти	Г не/збалансований бюджет
Б не/підписані договори підряду	Г не/налагоджені зв'язки
В не/спростовані факти	

5. Окремо треба писати частку *не* у варіанті

- А очікуючи не/відомого в майбутньому
Б не/добудований завод у Львові
В не/виконавши домашнього завдання
Г будматеріалів не/має на складах
Г не/даремно ми сюди повернулися

6. Позначте рядок, у якому всі дієприкметники пишемо з *не* разом:

- А не/виконане завдання; не/скошена трава; не/ розв'язана задача
Б не/прочитана книга; не/побілена хата; стіни не/ фарбовані, а лаковані
В не/вишитий рушник; слова, ще нікому не/сказані; не/довантажена машина
Г не/доспівані пісні; квіти ніким не/зірвані; не/доплетений кошик
Г не/вивчений текст, не/узгоджені питання, поле не/засіяне

7. Разом з *не* треба писати слово у варіанті

А не/високо, а низько	Г не/сказавши й слова
Б відповіді не/надано	Г не/вже ми зустрілися
В не/відчув підтримки	

8. Частку *не* треба писати разом у варіанті

А не/зовсім зрозумілий	В не/всі з цим обізнані
Б зошит не/підписано	Г не/забуття подорож

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Пунктуація (від лат. *punctum* – крапка) – це система правил, які регулюють уживання розділових знаків у письмовому тексті, а також самі розділові знаки.

Розділові знаки використовують для позначення в писемному мовленні (у реченні й тексті) меж смислових відрізків.

Розділові знаки поділяють на такі:

- видільні, які слугують для виділення синтаксичної конструкції, позначення її меж у складі іншого синтаксичного цілого: лапки, дужки, дві коми, два тире, які функціонують як єдиний парний знак;

- відокремлювальні, які слугують для розмежування синтаксичних одиниць (однорідних членів речення, предикативних частин складного речення тощо), указують також на тип речення за емоційно-функціональною ознакою: крапка, крапки, знак питання, знак оклику наприкінці речення, кома, середник (крапка з комою), двокрапка, тире всередині речення.

Постановка тих чи тих розділових знаків мотивована синтаксичними, смисловими й інтонаційними ознаками, але визначальною є синтаксичне членування писемної мови.

Уживання розділових знаків регулюють пунктуаційні правила, які мотивують вибір розділового знака.

ПУНКТУАЦІЯ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Тире між підметом і присудком

В іменному складеному присудку дієслівну зв'язку **є** (теперішній час від дієслова **бути**) часто опущено, її формальну ненааявність у вимові позначаємо павзою, а на письмі – рискою.

Тире ставимо	Тире не ставимо
Між підметом і присудком, якщо: 1) підмет та іменна частина складеного присудка виражені іменниками у формі називного відмінка: <u>Праця людини – окраса і слава, праця людини – безсмертя</u> її (В. Симоненко).	Між підметом і присудком, якщо: 1) підмет або присудок виражений займенником, прикметником, дієприкметником або порядковим словом: <u>Осінь холодна й дощова. Небо вкрите хмарами. Він наш.</u>
2) Якщо обидва головні члени виражені числівниками	<u>Два на три – шість.</u>
3) обидва головні члени виражені неозначеною формою дієслова або один із них – іменник у називному відмінку: <u>Лиш боротись – значить жити</u> (І. Франко); <u>Стояти над своїм життям – це велика честь</u> (Ю. Яновський).	2) присудок має порівняльне значення й до його складу входять частки як, ніби, мов, неначе : <u>Хоч дівка як сова, аби з другого села</u> (нар. тв.).
4) перед присудком, вираженим іменником чи неозначеною формою дієслова, ужито вказівні частки це, то, ось, значить : <u>Війна – це тир, де цілий світ – мішені</u> (Л. Костенко).	3) перед присудком стоїть заперечна частка не : <u>Серце не камінь</u> (нар. тв.).

Між групою підмета і групою присудка кому ніколи не ставимо! Наприклад, із повагою – **Оре[□]ст Ткаченко**.

Увага! Для інтонаційного та стилістичного виділення присудка перед ним у всіх названих випадках можемо ставити тире: *Люди – прекрасні. Земля – мов казка. Кращого сонця ніде нема; Маленьке – не смішне. Адже мале і зерно, Що силу велетням і геніям несе* (В. Симоненко).

ТИРЕ НА МІСЦІ ПРОПУЩЕНОГО ЧЛЕНА В НЕПОВНОМУ РЕЧЕННІ

Неповним називають речення, у якому пропущено певний член (підмет, присудок, додаток, означення чи обставину): *Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїм знанням* (нар. тв.).

Тире ставимо	Тире не ставимо
У неповному реченні на місці пропущеного присудка: <i>Науці належить розум, а поезії – споконвіку душа</i> (В.Шевчук). Якщо пропущено інший член і наявна павза: <i>Учення в щасті украшає, а в нещасті – утішає</i> (нар. тв.).	У неповному реченні на місці пропущеного члена, якщо немає потреби в спеціальному підкресленні й немає павзи: <i>Встає хмара з-за лиману, а друга з поля</i> (Т. Шевченко).

Вправа 1. Поставте потрібні розділові знаки між групою підмета і групою присудка.

1. Історія це свята святих народу. 2. Яке це щастя жити на цій землі! (із тв. О. Довженка). 3. Хтось давно ще сказав, що спів то мова душі, то голос серця. 4. Найбільше добро в кожного народу це його мова (із тв. Панаса Мирного). 5. Ввесь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна (М. Коцюбинський). 6. Кожному мила своя сторона. 7. Одне творити язиком, а друге перти плуга. 8. Жити добро робити (Нар. тв.). 9. Праця то єдина служба людям, народові, ідеалам (Д. Павличко). 10. Життя без книг це хата без вікна (Д. Павличко). 11. Придержати язика вчасно то нелегка річ (Петро Панч). 12. Лиш боротись значить жити (І. Франко). 13. Кохати – нові землі відкривати (І. Драч). 14. Єдиний, хто не втомлюється, – час. А ми живі, нам треба поспішати (Л. Костенко). 15. Це таки щастя – любити людей (О. Гончар). 16. Я син землі, що родить мрію (Д. Павличко).

Завдання в тестовій формі

1. Прочитайте речення

Лише частина студентів... опанувати правила вимови ..., хоч Оксана Семенівна, як досвідчений викладач, ...цій темі чимало часу

Граматично правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А змогли, важкими французькими звуками, приділила
- Б змогла, важкими французькими звуками, приділив
- В змогли, важких французьких звуків, приділив
- Г змогли, важкими французькими звуками, приділила
- Ґ змогла, важких французьких звуків, приділила

2. Прочитайте речення з пропущеними словами.

Журі... результати, але багато хто не ... з вердиктом, тож гала-концерт, зокрема виступи призерів,... невдоволенням публіки.

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А оголосило, погодився, був затьмарений
- Б оголосили, погодився, був затьмарений
- В оголосило, погодилися, був затьмарений
- Г оголосило, погодився, були затьмарені
- Ґ оголосили, погодилися, були затьмарені

3. Граматичний зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні

- А Більшість учасників конференції прибули пізніше.
- Б Василь з Іваном рано-вранці поїхали на косовицю.
- В На галявині росло дванадцять молодих берізок.
- Г ООН ухвалила важливе рішення щодо миротворчого контингенту.

4. Тире між підметом і присудком не потрібне в реченні (розділові знаки пропущено)

А У наш час екологія це розгалужена система наук.

Б Козак як мала дитина.

В Природа ось законодавець смаку краси і досконалості.

Г Вода добрий друг і помічник людини.

Г Баобаб дуже високе дерево.

ОДНОРІДНІ Й НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ

Кілька означень, виражених прикметниками або дієприкметниками, можуть бути однорідними й неоднорідними. Між однорідними означеннями ставимо кому, між неоднорідними – не ставимо.

Однорідні означення	Неоднорідні означення
1. Характеризують предмет з одного боку (за кольором, розміром, матеріалом тощо): Красива осінь вишиває клени <u>червоним, жовтим, срібним, золотим</u> (Л. Костенко).	1. Характеризують предмет з різних боків: На пагорбі стоїть струнка білосора берізка (Г. Майстренко).
2. Є художніми означеннями (епітетами): Здалека лунало срібне, палке, тужливе щебетання соловейка (Леся Українка).	2. Одне з означень утворює з означуванним словом словосполучку, а друге характеризує цю словосполучку як єдину складну назву: Купили зручний письмовий стіл.
3. Стоять після означуваного слова: День був погожий, сонячний (І. Нечуй-Левицький).	3. Не можуть бути з'єднані сполучником і: Під ногами стелиться зелений трав'яний килим (І. Нечуй-Левицький).
4. Друге і наступні означення конкретизують, уточнюють попереднє: Василько мав сьогодні святковий, урочистий вигляд.	

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННІ

З УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИМИ СЛОВАМИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ

При однорідних членах речення можуть уживатися узагальнювальні слова, які є тими ж членами речення, що й однорідні члени, які вони узагальнюють.

Виражаються узагальнювальні слова означальними або заперечними займенниками (всіма, кожний, усе, ніхто, ніщо), прислівниками місця і часу (всюди, скрізь, навкруги, завжди, ніде), іменниками, прикметниками.

Уживання двокрапки і тире залежить від позиції узагальнювального слова щодо однорідних членів речення.

Двокрапку ставимо	Тире ставимо
1. Після узагальнювального слова перед однорідними членами: Якщо ти втратив мужність, ти можеш втратити все: честь, повагу, довір'я, споконвічний зв'язок з родом, з якого ти вийшов, який дав тобі прізвище, ім'я (В. Сухомлинський).	Перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: На річці, в лісі, на полі – всюди німо, тихо (П. Тичина); Вівса, пшениці, ячмені – все разом зіллялось в одну могутню хвилю (М. Коцюбинський).
2. Після слів як-от, а саме, наприклад, що стоять після узагальнювального слова: Можна було викосити в траві всяке птаство, а саме: деркачів, перепілок, куликів, курочок (О. Довженко).	
Якщо перед однорідними членами речення стоїть узагальнювальне слово, а після них речення продовжується, то перед однорідними членами ставимо двокрапку, а після них – тире: Скрізь: на вершечку стрілецької гори, на пагорбах і видолінках – панувала тиша (І. Нечуй-Левицький).	

Примітка. Іноді замість двокрапки після узагальнювального слова можуть ставити тире. У таких випадках однорідні члени мають характер побіжного зауваження: Сьогодні усе для тебе – Озера, гаї, степи. – І жити спішити треба, кохати спішити треба – Гляди ж не проспи (В. Симоненко).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Кому ставимо	Кому не ставимо
Між однорідними членами:	При однорідних членах:
1) з'єднуваними лише інтонацією (без сполучників): <i>Цвіте малина, смородина, тютион, квасоля</i> (О. Довженко).	1) перед одиничними єднальними й розділовими сполучниками: <i>Всі блага і радощі життя створюються працею</i> (В. Сухомлинський). <i>Він мав років десять чи дванадцять.</i>
2) з'єднуваними протиставними сполучниками (<i>а, але, проте, зате</i>): <i>Ніч була темна, але тиха</i> (І. Нечуй-Левицький).	2) перед першим повторюваним сполучником, коли з нього починається перелік: <i>Як не любить той край, що дав тобі і силу, і гострий зір очей, і розум молодий...</i> (В. Сосюра);
3) з'єднуваними повторюваними сполучниками: <i>Більш, ніж меч, і огонь, і стріла, і коса, Небезпечне оружжя – жіноча краса</i> (І. Франко).	3) якщо вони становлять усталений вислів: <i>ні те ні се, ні туди ні сюди, ні вдень ні вночі, ні пуху ні пера, ні живий ні мертвий.</i>
4) між парами однорідних членів, з'єднаних сполучниками: <i>Крик та гук, регіт та жарти стоять над річкою</i> (П. Мирний).	
5) перед другою частиною парного сполучника (<i>як... так, не тільки... а й, хоч... але (та), не так... як</i>), що з'єднує однорідні члени: <i>Людина має бути не тільки здоровою, а й гарною</i> (В. Сухомлинський).	

Тип ставимо	Середник (крапку з комою) ставимо
1. Якщо однорідні члени речення не з'єднані сполучниками, різко протиставляються: <i>Ми засіваємо життєве море і не на день минуций – на віки</i> (Б. Олійник).	1. Якщо однорідні члени поширені, а в їхньому складі є свої розділові знаки: <i>Біга Катря боса лісом, біга та голосить; то проклина свого Йвана, то плаче, то просить</i> (Т. Шевченко).
2. Якщо наступний однорідний член речення (присудок) виражає швидку зміну подій, уточнення, наслідок, пояснення: <i>Мотря миттю обернулася, глянула на Чіпку – та й отетеріла...; Викотився з-за гаю місяць – став оглядати околицю</i> (П. Мирний).	

Вправа 1. Поставте розділові знаки.

1. Він все віддав надію спокій здоров'я молодість життя... і склав на жертвенник високий і кров і силу і чуття (О. Олесь). 2. Дикі гіллясті черешні висока трава по підгір'ю навпереміш з квітами раннього літа все в цім краю таке соковите таке зелене (О. Гончар). 3. І плесо і освітлені місяцем шатра плакучих верб та кущів попід берегом все припинило мовби заворожене все причаїлось у якомусь чеканні (О. Гончар). 4. Мело крутило скаженіло огортаючи присмерками весь край (О. Гончар). 5. І жаль і горе і кохання все разом піднялось в її душі й неначе затопило всю її душу слізьми (І. Нечуй-Левицький). 6. І все і штурмуюче море і голубіюче небо і далекі ледь окреслені хмари пройняте легеньким серпанком рухливого туману (Ю. Збанацький). 7. Знову потекли теплі лагідні приємні дні (В. Козаченко). 8. Густа медова теплота високі налила жита (М. Рильський). 9. Красива осінь вишиває клени червоним жовтим срібним золотим (Л. Костенко). 10. Маю день маю мить маю вічність собі на остачу (Л. Костенко).

Завдання в тестовій формі

1. Позначте три речення з однорідними означеннями (розділові знаки пропущено):

- А Із другої хати доносилися сумна журлива пісня.
- Б Чарами віє від необмеженого синього простору.
- В Ранковий легкий вітер розганяв залишки туману.
- Г Усе приймало незвичайний казковий характер.
- Ґ Набачився ланів зелених золотих набачився надихався напився.
- Д Густий осінній туман встає над лісом вечірньою добою.

2. Кому (коми) треба ставити в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Пізньої осені на зритій землі поплуталась гарбузова огудина.
- Б А тим часом місяць пливе оглядає небо й зорі та землю й море.
- В У моїй душі бриніли людські голоси і ні вдень ні вночі не давали спокою.
- Г Підемо до лісу або в гай погуляти чи на річку порибалити.
- Ґ Жовтороте ластів'ятко силилося вилетіти з гнізда та ще не змогло.

3. Речення з однорідними членами утвориться, якщо до частини «Люблю я теплі травневі вечори...» додати фрагмент рядка

- А... але не терплю холодних листопадових.
- Б... зі щебетанням птахів у нашому саду.
- В ... тоді так мріється про щось небуденне.
- Г... напоєні пахощами яблуневого цвіту.
- Ґ ... хоча й червневі мають свої принади.

4. Установіть, якими однорідними членами ускладнено кожне речення
Однорідні члени речення 1 підмети 2 присудки 3 додатки 4 означення

- А Звичайністю, буденністю позначено тут життя.
- Б Пливають переді мною сині води, білі піски.
- В Світ здається чарівною казкою, нерозгаданим плетивом мрій.
- Г Тихо опадає цвіт яблунь і груш.
- Ґ Під моїм вікном густо, медово пахне акація.

5. Доберіть приклад до кожного виду однорідних членів речення
Однорідні члени речення 1 підмети 2 присудки 3 додатки 4 означення

- А Поміж замком і ставом розкинулося передмістя.
- Б Чулося гудіння медоносних бджіл, волохатих джмелів.
- В Згори видно скошені жита й залитий водою луг.
- Г У траві горіли степові маки й жовті ліхтарики тюльпанів.
- Ґ Наймилішою й найдорожчою для людини є її рідна мова.

6. Перед однорідними членами речення потрібно ставити двокрапку, а після них – тире в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Із сивої давнини існували на землі чотири доброчесності а саме мудрість правосуддя стійкість вірність.
- Б Є місцевості веселі радісні є похмурі тривожні й недобрі місця.
- В Летиш і милуєшся всім і сріблястою нехворощю і ворохами золотими на токах.
- Г Скрізь на вершечку стрілецької гори на пагорбах і видолінках панувала тиша.
- Ґ Земля і місяць вишні і тополі і тиша в тиші і тумани в полі усе в чеканні.

7. Між однорідними членами речення й узагальнювальним словом треба ставити тире в реченні (розділові знаки пропущено)

А Усі українські музичні інструменти поділяються на ударні духові та струнні.

Б В обручі робили прорізи куди вмонтовували маленькі дзвіночки металеві пластини-брязкальця усе, що могло видавати дзвін.

В Крім того для створення шумових ефектів використовували деякі предмети побуту як-от підкову рубель качалку тощо.

Г Інші ударні інструменти тулумбаси бугаї набули великого поширення на Запорозькій Січі.

Ґ Наш народ створив також цілий ряд духових інструментів наприклад сопілку трембіту ріг сурму трубу волинку.

8. Позначте речення з узагальнювальним словом після однорідних членів речення (розділові знаки пропущено)

А Січ дала видатних полководців славних державних діячів Наливайка Сагайдачного Хмельницького Сірка (з підручника).

Б Шевченкові були підвладні всі жанри літератури поезія проза драматургія (О. Ющенко).

В Несуть пани осаули козацькую зброю литий панцир порубаний шаблю золотую (Т. Шевченко).

Г Козацтво було озброєне вогнепальною зброєю мушкетами пістолями рушницями (О. Апанович).

Ґ Іван Богун Данило Нечай Максим Кривоніс ці підручні гетьмана були відомі всім (А. Кащенко).

9. Кому перед і ставимо в реченні (коми пропущені)

А Мова українська сповнена поетичної грації і тому досить важка для перекладу.

Б Доба Мазепи – це час економічного політичного і культурного відродження України після Руїни.

В Тема матері завжди була є і вічно залишатиметься актуальною як у народних піснях так і в професійній творчості.

Г Треба зазначити що економічних понять в останні десятиліття з'являється все більше і більше.

Ґ Жовто-блакитні барви символізують дві першооснови буття дух і матерія добро і зло вогонь і вода батько і мати.

10. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Тут усе: і повітря, і тиша, і дерева – сповнене якоїсь загадкової сили.

Б Учитель – це три світи: теперішній, минулий і майбутній.

В Море й озеро, синій берег і широкий степ – усе залите гарячим маревом.

Г На все осінь щедра: на кавуни, і на дощі, і на холодні роси.

Ґ У наших ріках водяться різні породи риби: а саме щука, лин, лящ, сом.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Відокремлення – це смислове та інтонаційне виділення другорядних членів речення з метою посилення їхньої смислової значущості, а також для пояснення чи уточнення певної частини висловлення. Відповідно до цього відокремлені члени поділяють на дві групи: власне відокремлені й уточнювальні.

Загальними умовами відокремлення є:

- 1) видільна інтонація;
- 2) порядок слів;
- 3) ступінь поширення;
- 4) смислове навантаження;
- 5) характер означуваного слова.

Відокремленими можуть бути узгоджені й неузгоджені означення, які, найчастіше, виділяємо комами.

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
1. Означення, виражені прикметниковим чи дієприкметниковим зворотом, якщо стоять після означуваного слова: <i>Плід червоний, соку повен, рвуть маленькі руки</i> (В. Сосюра).	1. Означення, які стосуються не лише підмета, а й присудка: <i>Я прийшов утомлений, розбитий, мовчазний і ніби неживий</i> не молить, не плакать, не просити, я сказав лиш тихо: обігрій (М. Рильський).
2. Непоширені означення, якщо вони стоять після означуваного слова, перед яким є інше означення: <i>Морозний сніг, блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо...</i> (М. Рильський).	2. Означення, що стосуються означальних, вказівних, присвійних та неозначених займенників: <i>Усі подаровані автором книги зберігалися в бібліотеці</i> .
3. Означення в будь-якій позиції, якщо вони стосуються особового займенника: <i>Довго, довго чув я, полонений сном, солов'їну пісню за моїм вікном</i> (В.Сосюра); <i>Палкої, поетичної вдачі, вона не могла вдовольнитися буденним життям</i> (М. Коцюбинський).	3. Означення, виражені прикметниковим чи дієприкметниковим зворотом, що стоять перед означуваним словом і не мають обставинного значення: <i>І дощами вмиті журавлі в блакиті відлітають у тривожний дальній шлях</i> (А. Малишко).
4. Поширені й непоширені означення, що стоять перед означуваним словом, якщо вони мають обставинне значення: <i>Осяяні сонцем, гори блищать, їм кедри і сосни казки шелестять</i> (О. Олесь); <i>Знесилений, кінь зупинився, важко дишучи</i> (О. Гончар).	
5. Означення, відірване від означуваного слова іншими членами речення: <i>Артилеристи збилися до купи, збентежені і злі</i> (О. Довженко).	
6. Поширені й непоширені означення, які стосуються ненаявного в означено-особовому реченні займенника-підмета: <i>Іду. Чужий самотності й печалі, і сонце усміхається мені</i> (В. Сосюра).	
7. Неузгоджені означення, виражені іменниками в непрямих відмінках, якщо стоять після узгоджених: <i>Невід'ємною частиною обличчя Києва стали квартали новобудов, світлі, з широкими проспектами та бульварами</i> (із газети).	

Кілька відокремлених означень можемо виділяти за допомогою тире: *3 моря здіймалася хмара – чорна, важка, з суворими обрисами, схожа на гірське пасмо* (із газети).

2. Відокремлені прикладки

Прикладки як різновид означення можемо відокремлювати й не відокремлювати.

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
1. Поширену прикладку, що стоїть після пояснюваного іменника: <i>Коли слова для тебе – грище, звукосполучення нове, – тебе народ, суддя найвищий, марнописателем назве</i> (М. Рильський).	1. Прикладку, яка стоїть перед пояснюваним іменником і має тільки означальне значення: <i>Студентка педуніверситету Надія добре уявляла своє майбутнє</i> (із газети).
2. Поширену прикладку, що стоїть перед пояснюваним іменником і має обставинне значення: <i>Син бідного сільського титаря, Павло Грабовський в дитинстві пізнав не тільки злидні, щоденні важкі турботи про хліб насущний, а й поетичні образи, сумовиту красу української пісні</i> (О. Дей).	2. Прикладку, що приєднується за допомогою слова як і означає «роль суб'єкта дії»: <i>Я виїхав в Одесу і влаштувався на кінофабрику як режисер</i> (О. Довженко).
3. Поширену й непоширену прикладку, яка стосується особового займенника, незалежно від позиції щодо означуваного слова: <i>А він, орел, шумить, клекоче, мов людям розказати хоче про поєдинок у яру</i> (В. Шевчук); <i>Заслужений митець, він з радістю передає свій багатий досвід молоді</i> (із газети).	
4. Поширену й непоширену прикладку, виражену загальним іменником, яка стосується власної назви й стоїть після неї: <i>Дядько Максим, залізничник, теж після війни жив у Черкасах</i> (із газети).	
5. Прикладку, яка приєднується за допомогою слів родом, на ім'я, на ймення, так званий, тобто, або : <i>Козак Бобренко, на ім'я Григорій, єдиний син достойної вдови</i> (Л. Костенко).	
6. Прикладку, що приєднується за допомогою слова як і має обставинний відтінок причини: <i>Гордій Байда, як колишній офіцер, розумівся на військовій справі</i> (П. Панч).	

Поширені прикладки, які мають значення уточнення або містять у своєму складі розділові знаки, відокремлюються за допомогою тире: *Урочисто вишикувалась проспектами зелена варта каштанів – почесна варта весни; Взимку сміливий маляр-мороз малював на вікнах буйні вітражі – білі розложисті папороті, лілеї, химерне квіття тропіків* (О. Гончар).

3. Відокремлені обставини

Обставини так само, як й інші другорядні члени, можемо відокремлювати й не відокремлювати.

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
1. Обставини, виражені дієприслівниковим зворотом, незалежно від їхньої позиції в реченні: <i>Шуміло море, виграючи на сонці, ваблячи зір заспокійливим синім простором</i> (О. Гончар); <i>Вітру в обличчя жбуряючи піну, плив пароплав у далеку країну</i> (М. Пригара).	1. Дієприслівникові звороти фразеологічного типу: <i>Працювати не покладаючи рук; Говорити не переводячи духу; Бігти не чуючи ніг; Сидіти склавши руки</i> .
2. Обставини, виражені одиничними дієприслівниками, якщо означають додаткову дію, час, причину, умову: <i>Дівчата йдуть, співаючи, з ланів</i> (Леся Українка).	2. Обставину, виражену дієприслівниковим зворотом, на початку якого стоїть підсилювальна частка і (ї) : <i>Можна помилятися й маючи результати досліджень</i> .
3. Обставини допусту, виражені іменником з прийменником незважаючи на : <i>Освіта в Україні, незважаючи на деякі промахи та кризовий стан, наближена до світового рівня</i> (О. Гончар).	3. Обставину, виражену одиничним дієприслівником, яка означає спосіб дії: <i>Художник працював сидячи...</i> (О. Гончар).

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
4. Обставини, виражені іменниками з прийменниками <i>всупереч, наперекір, попри, за браком, на випадок, на відміну, у зв'язку з, унаслідок, завдяки, згідно з, подібно до</i> (за бажанням автора). <i>Всупереч зовнішній легковажності, Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці</i> (О. Гончар).	4. Обставину, виражену дієприслівниковим зворотом, якщо вона поєднується з іншою однорідною невідокремленою обставиною неповторюваним єднальним сполучником: <i>Солдати стояли струнко й не зводячи з командира очей.</i>
5. Поширені й непоширені обставини (місця, часу тощо), виражені прислівниками чи іменниками, які уточнюють попередню обставину: <i>На самій горі, понад шляхом, маячив білий стовп</i> (О. Гончар).	5. Дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом який, у складі підрядного речення: <i>Українська народна творчість – це світ, поринувши в який стаєш духовно багатшим</i> (із підручника).

ВІДОКРЕМЛЕНІ ДОДАТКИ, ПІДМЕТИ, ПРИСУДКИ

Відокремлюємо	Приклади
1. Додатки, якщо їх ужито зі словами <i>крім, окрім, замість, уключаючи, навіть, особливо</i> і мають значення винятку або заміщення:	<i>Микола, замість панського лану, вийшов на поле</i> (І. Нечуй-Левицький); <i>Всі дерева парку, за винятком кількох старих дубів, уже вкрилися зеленим листом</i> (О. Гончар).
2. Додатки, коли вони в ролі уточнювального члена речення; при них можуть стояти слова <i>тобто, цебто, а саме:</i>	<i>Я бажаю поетові дальшого росту, тобто поширення і поглиблення тематики, нових досягнень у формі</i> (М. Рильський).
3. Додатки з приєднувальним значенням, при яких уживають слова <i>зокрема, наприклад, при чому:</i>	<i>Студенти першого курсу склали успішно іспити з усіх предметів, зокрема з англійської мови.</i>
4. Підмети з уточнювальним або приєднувальним значенням, при яких ужито слова <i>особливо, навіть, зокрема, тобто:</i>	<i>На Поліссі трапляються «вижари», тобто болота, які ніколи не замерзають</i> (із газети).
5. Присудки з уточнювальним значенням:	<i>Раніше, бувало, не знає парубок дівчину, то зараз же скаже батькові та матері, а ті підуть на розглядини, роздивляться</i> (Г. Тютюнник).

Вправа 1. Випишіть у чотири стовпчики: речення з відокремленими означеннями, прикладками, додатками, обставинами.

1. Мати схопитися з місця і, звівши руки, як крила, мов та чайка, зашкандибала, квилячи з сльозами радості (Іван Багряний). 2. Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе (В. Сухомлинський). 3. На світі все знайдеш, крім рідної матері (нар. тв). 4. Тепер, співаючи, дівчата тією стежкою ідуть на спільну працю (М. Рильський). 5. Здавалося в ті дні, – моя любов, прогіркла й перестояна, вже скоро душу випалить мені. 6. І спогади, сльозами не омиті, приходили прощатися з життям (із тв. Л. Костенко). 7. І джміль у жовто-чорній ризоньці, шукач гудучий, віється й мерщій тікає понад травною (В. Барка). 8. І, захолонувши у дивній грації, зітхають свіжістю дівочою акації, вітрами обціловані до ніг... (В. Симоненко). 9. Осяяні місяцем, гори блищать, остріблені місяцем, сосни шумлять (Олександр Олесь). 10. Дивлячись на людей, усміхався і мій батько – великий добрий чоловік (О. Довженко). 11. Омиті росами квітки розтулюють повіки (В. Сосюра). 12. Досвітні огні, переможні, урочі, прорізали темряву ночі (Леся Українка). 13. Солов'ї, нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна (П. Воронько). 14. Троянці, в човни посідавши і швидко їх поодпихавши, по вітру гарно поплили (І. Котляревський).

Вправа 2. Відокремлені члени речення виділіть розділовими знаками.

1. А Чіпка наперекір світові і людям якийсь веселий радий (Панас Мирний). 2. Опріч Гафійки було ще два наймити. 3. Непорушно стоять дерева загорнені в сутінь. 4. На галяву вискакує з гущини сарна і зачарована чудовим концертом зупиняється (із тв. М. Коцюбинського). 5. Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп'янків натрапив я на моркву. 6. Виблискувала в лузі річка і звиваючись губилась в зелених шатах надбережного гаю. 7. Вони стояли мовчазні вдивляючись в далеке минуле своє і своїх батьків і линули думкою в майбутнє (із тв. О. Довженка). 8. Хлопчики сиділи на крутому березі звисивши ноги і стежачи за вудочками вели тиху розмову (Ю. Яновський). 9. У цих міжгір'ях особливо вночі дуже легко було заблудитись (О. Гончар). 10. Покинута людьми на довгі дні дорога помирає в бур'яні (Д. Павличко). 11. Сповнений любові я їду по вулиці вузькій (В. Сосюра). 12. Солов'ї нічні товариші мої у сад злетілись до вікна (П. Воронько). 13. Дзвіночок сміху – мій син прокидається вранці (Є. Гуцало). 14. Доцвітали конвалії в травах голубої весни прапори! 15. Благословенна щедрість! Все від неї від щедрості думок сердець і рук (В. Симоненко). 16. Ярема гнувся бо не знав не знав сіромаха що вирости крила (Т. Шевченко).

Вправа 3. Поставте, де потрібно розділові знаки, виділивши уточнення.

1. Рано разом з сонцем прокинулась і Харитя. 2. Тепер скелі росли перед нами теплі, навіть гарячі. 3. Цілком спокійно відчуває себе взимку кажан тобто летюча миша. 4. А хто отой суворий, довговусий, убраний просто, з шрамом на лиці? 5. У долині на виднокрузі сіріло щось широкою смугою і розливалось у п'ятні (із тв. М. Коцюбинського). 6. У нас на Волині найбільші й, мабуть, наймальовничіші озера (Ю. Яновський). 7. Десь далеко за темною смугою лісу обізвався грім (С. Васильченко). 8. Ой, чи так красно в якій країні, як тут на нашій рідній Волині! (Леся Українка). 9. Не шкодує добра мені людині щастя не жалій моїм літам (В. Симоненко). 10. А ти десь там за даллю вечоровою, а ти десь там за морем тишини... (Л. Костенко):

Завдання в тестовій формі

1. Установіть відповідність між реченнями й назвами відокремлених членів, якими ускладнено ці речення:

- 1 відокремлене означення
- 2 відокремлена прикладка
- 3 відокремлена обставина
- 4 відокремлений додаток

А Там, замість житечка, в тепле літечко терен зацвів.

Б По всім світі пронесу нашу гордість і красу – рідну мову.

В У всякому ділі є свої майстри і своє, так би мовити, натхнення.

Г Небо розгорнуло намет свій – синій, широкий, глибокий.

Ґ Благословенним будь, світанок долі, мій добрий незабутній отчий дім.

Д З доріг життя сховавши втому, я в отчий край вернусь назад.

2. Завдання на встановлення відповідності

Відокремлений член речення: 1 означення 2 прикладка 3 обставина 4 додаток

А Я так люблю тебе, мій краю, красу твоїх степів і гір.

Б Данилко радо, з підскоком, біг до сусідів.

В На світі все знайдеш, крім рідної матері.

Г Він, п'ятирічний хлопчик, міг би гратися годинами.

Ґ Ночували гайдамаки в зеленій діброві, на припоні пасли коні, сідлані, готові.

3. З'ясуйте, який відокремлений член речення є в кожному прикладі

Відокремлений член речення: 1 додаток 2 означення 3 обставина 4 прикладка

А Бо коли, закохані в минуле, прокуняєм свій великий час, наша лінь нікого не розчулить.

Б Буду, мамо горда і вродлива, з тебе дивуватися повік.

В Там, у степу, схрестилися дороги, немов у герці дикому мечі.

Г Не шкодує добра мені, людині, щастя не жалій моїм літам.

Ґ Чи винні ми щось комусь у житті, окрім наших батьків?

4. З'ясуйте, який відокремлений член речення є в кожному прикладі.

Відокремлений член речення: 1 означення 2 прикладка 3 обставина 4 додаток

А Киваючи рясною головою, зелений ліс до сонця засміявся.

Б Зіткана сонцем з добра і любові пісня – зажура моя чорноброва.

В На лівобережжі, замість верб і чагарників, видно смуги темені.

Г Заспівай, як кажуть, наостанку, щоб цвіла мелодія в устах.

Ґ Умитий сонцем, ген над берегами калиновим багаттям жеврів схід.

5. До кожного рядка, позначеного цифрою, доберіть відповідник, позначений буквою.

Відокремлений член речення: 1 означення 2 прикладка 3 обставина 4 додаток

А Сам Лисенко, бездоганний лицар української пісні, прекрасний композитор і піаніст, зостався в моїй пам'яті як найчарівніша людина.

Б Он хмарки бредуть повільно одна за одною над самим обрієм, схожі на білих лебедів.

В Не чути ніякого голосу, крім вівчарської трембіти, десь на далекій полонині.

Г Ви щасливі, високії зорі, все на світі вам видно звисока.

Ґ Троянди, гріючись на сонці некупім, нам серце радують відродженням своїм.

6. Позначте речення, у якому не потрібно виділяти комами поширене означення:

А Місячним сяйвом залиті мріють сади.

Б Гудуть з вітрами до світання дощем оплакані сади.

В Степ оповитий тишею дихав пахощами росяних трав.

Г Я небесами пійманий тремчу.

Ґ Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна.

7. Поширене означення не відокремлюємо комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Балка вкрита садками вилась попід горою.

Б Птахолови минали березовий гай пронизаний пасмами світла.

В Усяна колосками земля пахне літом.

Г Невідомий нікому я сідаю на лавку слухаю і дивлюся.

Ґ Блискучий та легкий сніг здається падає прямо на серце.

8. Поширене означення не відокремлюємо в реченні (розділові знаки пропущено)

А Розтривожений думками він до самого ранку не міг заснути.

Б Квітки омиті холодними росами розтулюють повіки-пелюстки.

В Ніколи я співати не покину про землю повну щастя і краси.

Г Акації стояли саме в цвіту завітчані безліччю білих китиць.

Ґ Удалині виднілися облиті сонячним багрянцем верхівки сосен.

9. Відокремленим означенням можна замінити підрядне речення в рядку

А Олесь, який плів поруч, допоміг мені вийти на берег.

Б Подвір'я затінює крилата яблуня, що росте під хатою.

В Огірок, що зжовк на сонці, був дуже несмачний.

Г Думки, які роїлися в хлопцевій голові, не давали заснути.

Ґ Пасічник дав скуштувати меду, що пахнув липою.

10. Відокремленим означенням можна замінити підрядне речення в рядку

А Радують око різнобарвні квіти, що ростуть на клумбі.

Б Знову бачу синицю, що перелітає з гілки на гілку.

В Ми зустріли Степанову бабусю, яка купувала фрукти.

Г Це був тільки сон, що наснився навесні.

Ґ Ледь-ледь тремтять губи, що посиніли від холоду.

11. Відокремленим означенням можна замінити підрядну частину в реченні

- А Я милуюся барвистими квітами, що ростуть біля будинку.
- Б Краплі дощу, який щойно випав, мерехтіли на пелюстках.
- В Серед квітів, що стояли у вазі на вікні, були й волошки.
- Г Вона дивилася на білу орхідею, яку подарували друзі.

12. Відокремленим означенням можна замінити підрядну частину в реченні

- А До кімнати весело вбігли близнюки, які міцно трималися за руки.
- Б Угорі тужливо озивалися журавлі, які вже взяли літо на свої крила.
- В До годівниці прибігла сарна, яка потоваришувала з нашим козеням.
- Г Мою увагу привернули комахи, що яскраво світилися серед трав.
- Г Надвечір ожили яскраві квіти, що прив'язали за день на сонці.

13. Пунктуаційну помилку допущено в рядку

- А Щасливий і веселий він глянув на високе небо.
- Б Важка від насіння, низько нахилилася жалка кро́тпива.
- В Дорога повела в порослі густими лісами гори.
- Г Налякані незнайомими звуками, коні прями вухами

14. Поширене означення не відокремлюємо в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Приголомшений велемудрою наукою я підводжуся з охололої стерні.
- Б Шепіт пальмових гаїв і сузір'я схожі на тяжкі виноградні грона п'янять серце морехода.
- В Двічі тяжко поранений раз майже вбитий Устим аж тоді у степу повірив, що вцілів.
- Г Нагрітий за літо яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками.
- Г Стомлені дорогою ми майже не розмовляли ледь тримаючись на ногах.

15. Відокремленим додатком ускладнено речення

- А Напевно, це був інший світ – чудовий невідомий храм.
- Б Щасливий і веселий, я дивився на високе бездонне небо.
- В Тихі конвалії, білі і ніжні, скоро розплющать срібні повіки.
- Г Там, замість житечка, у теплеє літечко враз терен зацвів.
- Г Вітру на морі не було, проте клекотав сильний прибій.

16. Непоширену обставину не треба відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущені)

- А Не піймавши не кажи що злодій.
- Б Рушниця в його руках стріляла не хиблячи.
- В Посеред плеса вода мов сказившись починала хлопати й кружляти.
- Г Хлопці прокинувшись нагодували й напоїли коней.
- Г Не зрозумівши студентка запитала ще раз.

17. Відокремленою обставиною можна замінити підрядне речення в рядку

- А Сергій був дуже задоволений, що поборов своє хвилювання.
- Б Коли згадую улюблені пісні, ноги самі пускаються в танок.
- В Щойно дівчина вийшла на сцену, її зустріли бурхливими оплесками.
- Г Треба бути обережним, якщо не хочеш потрапити в халепу.
- Г Лиш ми вирушили в дорогу, став накрапати дрібненький дощик.

18. Прочитайте речення

Студентка, (...) перевтому, блискує склала іспит.

Замість пропуску можуть стояти всі слова, окрім

- А не дивлячись на
- Б незважаючи на
- В забувши про
- Г подолавши
- Г попри

19. Підрядним реченням причини можна замінити відокремлену обставину в рядку

- А Берести й клени стоять обабіч вулиці, підпираючи високу баню неба.
- Б Незважаючи на ранню весну, надворі вже зранку душно й жарко.
- В Ясний місяць зблід, засоромившись зірки та червоного ранку.
- Г Сонце, щойно викотившись, тихо пливло понад зеленими плавнями.
- Ґ Останні промені, попри всі спроби зачепитися за обрій, знесилено зникали.

20. Відокремленою обставиною ускладнено речення

А Хлопець, упевнений у правильності своєї позиції, довго не міг змиритися з прикрою поразкою.

Б Як людина широкого світогляду, політик не має права на будь-які прояви нетерпимості й упередженості.

В Виконання всіх обов'язків, як і вчасне звітування про перебіг справ, є свідченням організованості й відповідальності.

Г Цьогорічний конкурс квіткових композицій став особливим, перетворившись на свято краси й добра.

Ґ Серце кожного може стати невичерпним джерелом добра, так потрібного для існування світу.

21. Відокремленою обставиною можна замінити підрядне речення в рядку

- А Де б хор не виступав, скрізь його радо вітали.
- Б Коли приїхали з лісу додому, було вже зовсім темно.
- В Як купуєте товар, вимагайте від продавця чек.
- Г Відколи знаю Оксану, вона дивує мене своєю терплячістю.
- Ґ Якщо виходите з кімнати, світло автоматично вимикається.

22. Прочитайте речення

Фігуристка, (...) хворобу, блискуче виконала складний стрибок.

Замість пропуску можуть стояти всі слова, окрім

А незважаючи на Б не дивлячись на В забувши про Г подолавши Ґ попри

23. Позначте речення, у якому перед *як* потрібно поставити кому (розділові знаки пропущено)

А Сосюра як справжній лірик різноманітний у своїх переживаннях.

Б Діти як квіти поливай то ростимуть.

В Весь світ знає Довженка як великого кінорежисера.

Г Палаючий Будапешт був перед нами як на долоні.

Ґ Уночі хоч як тріщить а вдень проти сонечка плющить.

24. Кому перед *як* треба поставити в реченні

А Пам'ятаю ці події як сьогодні.

Б Затримався не більше як на годину.

В Вивчаємо звук як одиницю мовлення.

Г Дощ полив як із відра.

Ґ Роса посипалась як дощ.

25. Відокремленою обставиною можна замінити підрядне речення в рядку

А Журавлі прощально курличуть, коли відлітають у вирій.

Б Дощ не переставав падати, хоч на небі блиснуло сонце.

В Я не знаю, чи повернулися лелеки у своє торішнє гніздо.

Г Вітер доносив відголоси грози, яка гуготіла десь за обрієм.

26. З'ясуйте, яким компонентом ускладнено просте речення

Речення (розділові знаки пропущено)

1 Знала я дочку за ними принаймні три чесноти.

2 Зовні однак ніщо не віщувало рясної травневої грози.

3 Під вечір годині о сьомій самотній блукав я в саду.

4 Де він там зачепився старий бурлака.

Ускладнювальний компонент

А уточнювальна обставина Б звертання В вставне слово Г однорідні означення

Г відокремлена прикладка

27. Доберіть приклад до кожного випадку вживання тире

Випадок уживання тире

1 тире в неповному реченні

2 тире при відокремленій прикладці

3 тире при однорідних членах речення

4 тире між підметом і присудком

А Найбільше у світі любив він осінь – природи солодку зрілість.

Б Дівчина внесла оберемок майористих квітів -до цього похмура кімната враз ожила.

В Зацвіла тендітно-біла конвалія в гаю, а сонячні кульбабки – біля ставу.

Г Класична пластика, і контур строгий, і логіки залізна течія – це справжньої поезії дороги.

Г Зображення флори й фауни: квітів, дерев, тварин – свідчать про обожнення природи нашими предками.

28. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Ще великий Микола Гоголь, наш славний земляк, захоплено говорив про мову українського народу.

Б Кінь вийшов на сизу піщану косу і струсивши воду, відчув себе вільним, сильним, непереможним.

В На оболоні, залитій водою, походжали на певній відстані один від одного, поважно переставляючи ноги, лелеки.

Г Женеш свою корівчину пасти в поле, де за тобою сонце, сходячи, крізь дерезу спілим кавуном червоніє.

Г Дівчина ступає на палубу, і літній слуга вслід їй виносить велику клітку з пернатим красенем – вінценосним журавлем.

29. З'ясуйте, яким компонентом ускладнено речення

Речення (розділові знаки пропущено)

1 Щирий людський сміх кажуть віку додає.

2 Тихо курілися луки переливаючись барвами.

3 Народи явлені у Слові достойно жити можуть на землі.

4 І хай в'януть білі й рожеві червоні й блакитні троянди.

Ускладнювальний компонент

А вставне слово

Г відокремлений додаток

Б однорідні члени речення

Г відокремлена обставина

В відокремлене означення

30. Позначте речення з уточнювальним членом, у яких перед сполучником потрібно поставити кому (розділові знаки пропущено)

А Таку тикву саджають щоб із неї виросла посудина на зразок глека або невеликої амфори.

Б Довге життя випало Дорошенчиси або Чабаниси як частіше називають ще її.

В Хамелеон або деревна ящірка Африки добре пристосований до життя на деревах.

Г Гуси чи лебеді в небі плывуть там угорі наді мною?

Г Хвилі колосків то вганялись півкругом у ліс то забігали вузькою річкою або сагою глибоко в діброву.

Д Найкрасивіша рослина українських водойм біле латаття або водяна лілія.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ СЛОВАХ, ГРАМАТИЧНО НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

Просте речення може ускладнюватися не тільки однорідними та відокремленими членами, а й словами, які не є членами речення. До них належать звертання, вставні й вставлені конструкції, які ускладнюють речення додатковим повідомленням і використовуються для того, щоб привернути увагу до повідомлення або виразити своє ставлення до нього.

Слова, граматично не пов'язані з членами речення, на письмі виділяємо розділовими знаками (кома, тире, дужки), а в усному мовленні – відповідною інтонацією.

1. Розділові знаки при звертанні

Звертання – це слово або сполучення слів, яке називає особу чи предмет, до яких звернено мову: *Ой сніги, мої сніги, срібні та пухнасті, наче все, що навкруги, потонуло в щасті* (В. Сосюра).

Звертання найчастіше виражається іменником у кличному відмінку (*земле, Батьківщино*) або іменником чи іншою частиною мови у формі називного відмінка: *Червона калино, чого в лузі гнешся?* (нар. тв.).

Звертання буває непоширене (без залежних слів) і поширене (із залежними словами). Уживаємо звертання на початку, у середині або наприкінці речення.

Розділові знаки при звертанні

Правило	Приклади
Якщо звертання вжито на початку речення і вимовлено без окличної інтонації, після нього ставимо кому.	<i>Рідна мати моя, ти ночей не доспала, Ти водила мене у поля край села, І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала, І рушник вишиваний на щастя дала</i> (А.Малишко).
Якщо звертання, що вжито на початку речення, вимовлено з окличною інтонацією, після нього ставимо знак оклику, а наступне слово пишемо з великої літери.	<i>Юначе! Хай буде для неї твій сміх, і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, коли ти не любиш Вкраїну!</i> (В.Сосюра)
Якщо звертання вжито наприкінці речення, то перед ним ставимо кому, а після нього – той знак, якого вимагає інтонація речення в цілому.	<i>Слава навіки буде з тобою, Вольності отче, Богдане-герою!</i> (Г.Сковорода).
Якщо звертання вжито в середині речення, його з обох боків виділяємо комами.	<i>Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже багато літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим</i> (О. Довженко).
Якщо перед звертанням стоять вигуки <i>о, ой</i> , які не відокремлено паузами та інтонацією, то їх від звертання комами не відділяємо. Якщо вигуки відокремлено паузою та інтонацією, то кому після них ставимо.	<i>О панно Інно, панно Інно!</i> (П.Тичина). <i>О, Руськая земле, уже за горами еси!</i> («Слово про похід Ігорів»)
Якщо звертання повторюються чи є однорідними, то їх розділяємо знаком оклику (пишемо з великої літери) або комою.	<i>О, слово рідне! Орле скутий!</i> <i>Чужинцям кинуте на сміх!</i> (О. Олесь). <i>Доню, доню, як тяжко ти караєшся за зраду!</i> (Л. Українка).

Вправа 1. Поставте розділові знаки при звертаннях.

1. Вийди кохана працею зморена, хоч на хвилиночку в гай! (М. Старицький). 2. Ой ти дівчино з горіха зерня, Чом твоє серденько – колюче терня? (І Франко). 3. Ти мене кохана

проведеш до поля, я піду – і, може, більше не прийду (М. Рильський). 4. Прощай моє літо гречане достоялось ти, дозвучало, дозріло – до насінини (І. Жиленко). 5. Чую земле твоє дихання, розумію твій тихий спів (В. Симоненко). 6. Дозволь мені мій вечоровий світе упасти зерном в рідній стороні. 7. Верни до мене пам'яте моя! (В. Стус). 8. Оце і все, що є тепер у мене моя матусю нене моя нене! – ота могила, на могилі хрест, і на деревах білий ожелест (Л. Костенко).

Завдання в тестовій формі

1. Звертання є в реченні

А Усе, чим я щасливий і багатий, я мушу рідним словом оспівати.

Б Запалай, мій вогнику крилатий, полум'ям привітним і незлим.

В Я люблю твоє майво зелене, і Донбас, і Каховку ясну.

Г На берегах Дніпра крутих, весь помережений са-дами, стоїть у сяйві днів нових наш рідний Київ перед нами.

Г «Роби добро, – мені казала мати, – і чисту совість не віддай за шмати!»

2. Прочитайте текст (цифри в дужках позначають номери речень), виберіть три правильні відповіді (розділові знаки пропущено).

(1) Мово рідна ти безконечна могутня як море. (2) Скарбе мій єдиний з тобою я найбагатший і найдужчий у світі. (3) Без тебе я перекотиполе що його вітер несе в сіру безвість. (4) Ти клекочеш у гніві як вулкан. (5) Ти зігріваєш словом мов сонце. (6) Ти місток до прийдешнього про яке мріяло людство. (7) Красо моя єдина печаль проймає що не вистачить життя аби переплисти твій мовний океан (за С. Плачиндою).

Виконайте завдання. Позначте речення, ускладнені звертаннями.

3. Розділові знаки при звертанні правильно вжито в реченні

А Зійди дощичу, дрібнесенький, Скропи травичю-муравичю, Нехай я вийду на вулицю.

Б Пустим мене, мати погуляти, Бо вже челядоньки не видати.

В Ой куди ви, голубоньки, та й полетите, Куди моє дівування та й занесете?

Г Причини господарю, ворота, Занесем тобі віночка з золота.

Г Зеленая, дібровонько, Чого так рано спустошена, Трава на сіно покошена?

2. Вставні та вставлені слова й речення

Вставними називають такі слова, словосполучення, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до змісту висловленого.

Вставленими називають слова, словосполучення й речення, що введені в основне речення з метою пояснення, уточнення або побіжного доповнення його змісту. Такі конструкції збагачують, урізноманітнюють зміст основного висловлювання.

Найуживаніші вставні слова й сполучення слів

Виражають	Приклади
Упевненість	<i>безсумнівно, безперечно, справді, безумовно, само собою зрозуміло, без сумніву, зрозуміло</i>
Невпевненість	<i>очевидно, напевно, здається, мабуть, слід гадати, сподіваюсь</i>
Почуття радості, жалю, здивування, обурення	<i>на щастя, на радість, на жаль, на превеликий жаль, на сором, як на біду, як навмисне, чого доброго, дивна річ, нічого гріха таїти, грішним ділом</i>
Джерело повідомлення	<i>по-моєму, по-твоєму, кажуть, за словами... на думку... як відомо, за даними..., як мені думається, за визначенням...</i>
Порядок викладу думок	<i>по-перше, по-друге, по-третє, нарешті, отже, таким чином, одним словом, можна сказати, між іншим, наприклад, проте, окрім того</i>
Звертання до співбесідника з метою привернути його увагу до повідомлюваного	<i>розумієте, уявіть собі, зрозумійте, вірите, послухайте, погодьтеся, бачиш, дозвольте, даруйте, пробачте, прошу Вас, вибачте</i>

Розділові знаки при вставних і вставлених конструкціях

Правило	Приклади
Вставні слова й словосполучки на письмі виділяємо комами.	<i>Погодою в нас на сінокосі, казали, років з півтораста завідувала ворона (О. Довженко).</i>
Після сполучників перед вставним словом ставимо кому.	<i>Оце, що від мене лишилось, то, власне, уже не я. І, мабуть, нікому немає гірше у світі, як мені (Л. Костенко).</i>
Якщо приєднувальний сполучник стоїть на початку речення (після крапки) і передує вставному слову, то його, переважно, не відділяємо.	<i>Співає світ захриплими басами. І певне, це вже зветься небесами... (Л. Костенко).</i>
Якщо вставне слово стоїть після сполучника а , то кому після нього можна ставити, а можна не ставити (якщо цей сполучник стосується саме вставного слова).	<i>Може, вони (собаки) мене роздеруть, а може, приймуть запросини в поле (М. Коцюбинський).</i>
Два вставні слова відокремлюємо одне від одного комами.	<i>Вибачте, на жаль, не зможу Вам допомогти.</i>
Вставлені конструкції (слова, словосполучки, речення), які передають додаткову інформацію, зауваження, виділяємо найчастіше дужками. Інколи дужки замінюють комами й тире, якими, зазвичай, виділяють ускладнені вставлені компоненти.	<i>...два Грицьки з рушницями за плечима, обидва в добрих ічагах з закоченими вниз халявами (це поки не вступили в росу), в легкім, але добрім мисливським одязі (І. Багрянний). <i>Ще недавно, – просто, здається, вчора було</i>, – стояли ми з нею під нашою любимою вишнею (М. Коцюбинський).</i>
Вставлені конструкції, які граматично значно тісніше пов'язані з основним реченням – тобто нема потреби їх різко відмежовувати від основного речення, – виділяємо переважно тире. Якщо вставлене речення виділяємо двома тире, то кому, яка повинна стояти на місці розриву, ставимо перед другим тире або вставлену конструкцію виділяємо комами з тире.	<i>Сонце – ніби пробив хтось дірку в небі – ллє безперестанку на землю жар (Ю. Яновський).</i> <i>Він головою в такт мелодії кивав – це взагалі була його питома риса, – і, певне, перед ним в ту хвилю проліта далекий сон: хатки, повита хмелем ліса... (М. Рильський).</i>
Якщо вставляємо пряму мову без слів автора, то її беремо в лапки й виділяємо дужками.	<i>Звелів Грицеві накуповувати всіх газет, які тільки є («Дома будемо читати»), сподіваючись щось вичитати там, що з тими «негодяями» було далі (І. Багрянний).</i>
У дужки беремо знаки оклику чи знаки питання, а також питальні й окличні слова, що виражають ставлення автора до висловленого.	<i>Зорієнтувались, виходило, що вони десь крутились (та ще й як крутились!) – і до того місця прийшли (І. Багрянний).</i>

Вправа 1. Поставте розділові знаки й поясніть уживання вставних і вставлених конструкцій.

1. Парубок спершу мабуть-таки чи й не прийняв її за ту польову царівну... (Панас Мирний). 2. У кожному ділі є свої майстри і своє так би мовити натхнення (О. Гончар). 3. Скромна праця моя – То не пишна окраса, Але в тому їй-богу Не бачу біди... (В. Симоненко). 5. Пролетіли де ж їх втримати? літа (А. Малишко). 6. Маємо жити, звичайно, не хлібом єдиним (Б. Олійник). 7. Ось він, довгожданий дощ як з решета! заливає душу, всю в сльозах (В. Стус). 8. Любились ми, не крилися. У мене душа було піснями аж бринить. 10. Кажуть десь далеко, за лиманом море є – одним лицем вода (із тв. Л. Костенко). 11. Там є чудове озеро привілля для рибалок з піщаним пляжем, станцією прокату човнів і палатковим містечком (із газ.). 12. І золотої, й дорогої, мені щоб знали ви не жаль моєї долі молодой (Т. Шевченко). 13. Відцвів воронець, Облетіли на вітрах маки польові рано вони зацвітають і швидко гаснуть, зате літо смагляве вже виглядає із-за кучугур (О. Гончар).

Завдання в тестовій формі

1. Вставне слово, що вказує на послідовність і зв'язок думок, ужито в реченні

- А Отже, сполучники поділяємо на сурядні й підрядні.
- Б Кожна наукова теза, безперечно, вимагає доказів.
- В Такі експерименти, очевидно, необхідно продовжувати.
- Г Зміст цього поняття, на мою думку, треба уточнити.
- Ґ Вирішити проблему допоміг би, мабуть, такий експеримент.

2. Слово здавалося є вставним (окремі розділові знаки пропущено) у реченні

А Усе довколишнє здавалося їй перевитим піснями, веселими чи сумними, як буває пройнятий сяє вом сонця простір.

Б Багатьом здавалося що й увесь півострів зараз палає в пожежах, адже куди не глянь – звідусіль шугає вогонь, тріщить, гуде в деревах, жаркий, агресивний.

В Кущ здавалося і зимою зеленіє, бо коли танули сніги, то на світ пробивалося його цупке зелене листя, не змучене холодом, не скалічене морозом.

Г Широкі промені вдарилися об кам'яні плити, курилися золотим димом, від чого здавалося що все тут пливе, рухається, злітає в просторі.

Ґ Уже придивилася до його очей і побачила: те, що здавалося байдужістю, насправді було мудрістю й глибоко захованим стражданням.

3. Доберіть приклад до кожної з груп вставних слів за значенням

- 1) вказівка на джерело повідомлення
 - 2) зв'язок з попередньою думкою
 - 3) невпевненість, припущення
 - 4) емоційне ставлення до змісту висловленого
- А Весна, на диво, була рання.
 - Б Навпаки, у рухах спортсмена відчувається впевненість.
 - В Тихі води, кажуть, найглибші.
 - Г Погодьтеся, вам зробили слушне зауваження.
 - Ґ Здається, сама ця тиша ночі повинна врівноважувати душу.

4. Виділене слово є вставним у реченні (розділові знаки пропущено)

- А Я принаймні знаю правила поведінки в громадських місцях.
- Б Хлопці про наші плани на це літо навіть не здогадувалися.
- В Бали хризантем проводять традиційно наприкінці листопада.
- Г Інколи найщиріша правда здається такою неправдоподібною.
- Ґ Ви зараз звичайно можете передумати їхати в це відрядження.

5. Вставне слово, що вказує на послідовність і зв'язок думок, ужито в реченні

- А Отже, сполучники поділяємо на сурядні й підрядні.
- Б Кожна наукова теза, безперечно, вимагає доказів.
- В Такі експерименти, очевидно, необхідно продовжувати.
- Г Зміст цього поняття, на мою думку, треба уточнити.
- Ґ Розв'язати проблему допоміг би, мабуть, такий експеримент.

6. Вставним словом ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

- А Наш тренер може перепливти Дніпро.
- Б Час для роботи вже може й настав?
- В Мріяти про велике може кожен.
- Г Чи може орел здійснитись над хмарами?

7. Вставного слова немає в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Буває часом перебіжить дорогу листя.
- Б Завтра поїдемо мабуть твоїм човном.
- В Кажуть легше повалити ніж збудувати.
- Г Наша мандрівка сподіваюсь буде цікавою.
- Ґ Становище здавалося не таким скрутним.

8. Вставне слово, що вказує на джерело повідомлення, ужито в реченні

А Розумієш, у житті треба більше покладатися на себе.

Б На жаль, зустріч із працівниками музею не відбудеться.

В Тепер, поза будь-яким сумнівом, експеримент буде завершено.

Г Сьогодні, по-моєму, найтепліший і найприємніший день.

Ґ Хмари й хвилики щось, мабуть, цікаве розповідали юнакові.

ПУНКТУАЦІЯ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Складним реченням називають синтаксичну конструкцію, яка складається з двох і більше предикативних частин (за типом простих речень), що становлять смислову, структурну та інтонаційну єдність.

Предикативні частини в складному реченні поєднуються між собою сурядним та підрядним зв'язком. Засобами вираження синтаксичних відношень між предикативними частинами в складному реченні є сполучники, сполучні слова та інтонація або лише інтонація.

За наявністю сполучників і сполучних слів та синтаксичними відношеннями виділяють основні різновиди складних речень: складносурядні, складнопідрядні та безсполучникові.

Складносурядне речення – це таке складне речення, предикативні частини якого синтаксично рівноправні й об'єднані в одне граматичне, інтонаційне та смислове ціле сурядним зв'язком (за допомогою сполучників сурядності та відповідної інтонації): *Над ставом місяць тихо став, І ліс задумався на чатах* (Н. Левицька-Холодна); *То шумів зелений лист, то в вінку мінився злотом ряст весняний, то золотим дощем лились пісні* (Песя Українка).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

Кому ставимо	Кому не ставимо
1. Перед усіма сполучниками сурядності – як одиничними, так і повторюваними (<i>і (ї), та, а, але, проте, зате, однак, або... або, чи... чи, ні... ні, то... то, не то... не то, хоч... хоч</i>): <i>Нехай простить і та, і друга мати, а їхні діти учинили зло</i> (Л. Костенко).	1. Між двома предикативними частинами, з'єднаними єднальними чи розділовими (одиничними) сполучниками, якщо вони мають спільний другорядний член речення (найчастіше обставина) або спільні частки (<i>вже, тільки, лише</i>), або спільне підрядне речення: <i>По узліссі і на галяві</i> зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава (Песя Українка). <i>Лише</i> могутні дуби кивають кучерявими головами і тендітні берізки соромливо опускають зелені коси (М. Коцюбинський).
	2. Якщо обидві частини однотипні (безособові, називні): <i>Тиша і пуста</i> (М. Коцюбинський). <i>Світало і розвиднялося.</i>
	3. Якщо обидві частини питальні, окличні або спонукальні: <i>Хто автор твору і як він називається?</i>
	4. Між частинами складносурядного речення, якщо вони мають спільне підрядне речення: <i>Коли він торкався смичком до струн скрипки, все на світі зникало і залишалася тільки музика</i> (В. Собко).
Тип ставимо	
1. Якщо між частинами існує причинно-наслідковий зв'язок (і тоді):	<i>Дмухнув вітер понад ставом – і сліду не стало</i> (Т. Шевченко).
2. Якщо в другій частині виражається різке протиставлення:	<i>Та не спав ще Григорій – думав хлопець свою понуру думу</i> (І. Багряний).
3. Якщо йдеться про швидку зміну подій:	<i>Мить – і сили враз залишили його</i> (І. Багряний).
Середник (крапку з комою) ставимо	
Якщо частини складносурядного речення поширені, ускладнені, мають свої розділові знаки або далекі за змістом:	<i>Все зраділо, стрічаючи день; і день зрадив, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий</i> (Панас Мирний).

Вправа 1. Поставте розділові знаки (кому, тире) у реченнях, де потрібно.

1. Рожево-сиза мгла оповиває степ, людські голубить душі і хмарки плямами розбризканої туші стають на обрії, подібному до скла. 2. На сизих луках скошено отаву, і літо буйне в береги ввійшло. 3. Спинилось літо на порозі і дише полум'ям на все і грому гордого погрози повітря стомлене несе. 4. Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (із тв. М. Рильського). 5. П'яний, соковитий дух ішов від живої, розпареної землі а високо над вигоном уже перелітали на північ ключами птиці, дзвінкоголосі, чуйні, весняні (О. Гончар). 6. Не то осінні води шуміли, збігаючи у Дунай не то вітер бився в заламах провалля (М. Коцюбинський). 7. Можливо, білка спалахне між віття та вивільга між віття зблищить (Є. Гуцало) 8. Як багато було сподівань і як мало було щастя на землі! (М. Стельмах). 9. Пішов у смерть і повернувся в думі. 10. Пісень немає і мене нема (із тв. Л. Костенко). 11. Почалася у сонця безсонниця і подовшали раптом дні (В. Симоненко). 12. Перевелись люди і звелось життя нінащо (І. Багряний). 13. Де не візьмись вітрець і задзвеніли раптом, заграли очерета сопілками (В. Шевчук).

Завдання в тестовій формі

1. Позначте складносурядне речення, між частинами якого потрібно поставити риску (розділові знаки пропущено)

- А Сині роси зблискували на травах і сонце купалось на левадах.
- Б Реве Дніпро й лани широкополі медами пахнуть.
- В Деся у хлібах кричав перепел і туман стелився од річки.
- Г На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні.
- Ґ Хвилина ще і схід розпише в сліпучі барви небосхил.

2. Кому не ставимо в реченні (розділові знаки пропущені)

- А Пройшла гроза і ніч промчала і знову день шумить кругом.
- Б Важким холодним сном спала земля а високо над нею притаїлися зорі.
- В Тепло було й вишні цвіли рясно.
- Г Дощ пройшов і світлі ручаї в синє море виливають воду.
- Ґ В одну мить розсунувся простір і стали ближчими зорі.

3. Кому не ставимо в реченні (розділові знаки пропущені)

- А На подвір'ї голосно сміються діти і пурхають горобці.
- Б І жмуриться вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.
- В День був сонячним і небо здавалося ще більшим.
- Г Жайворонок заспівав для своєї жіночки і їй теж захотілося злетіти в небо.
- Ґ Мені потрібне слово а не слава.

4. Перед виділеним сполучником і після нього не треба ставити коми в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Явори й долини залила імла і несміливі й кволі встали зорі.
- Б Тихий сон стуляє вії розігнавши давні мрії і втопивши їх в журбі.
- В Нависло хмар глухе склепіння і шурхаючи крилами об них летять чайки.
- Г Я кличу сонце і припале сріблястим порохом з долин воно пливе.
- Ґ Сивим туманом оповило велетні-дерева і навіває сум така картина.

5. Кому треба поставити в складносурядному реченні

- А Удалині хиталися дерева і синів задуманий прибій.
- Б Знову дівча малювало хвилі та чайки літали низько.
- В Тільки море бухає та зорі тремтять у нічній прохолоді.
- Г Повсюди зацвів бузок і кущі троянд укрилися квітами.
- Ґ Я йду до гаю й серце моє пташкою співає про весну.

6. Позначте складносурядне речення, між частинами якого не треба ставити коми (розділові знаки пропущено)

А Весна процвіте і наново криниця простеле барвінком круті береги (Л. Первомайський).

Б Рясніе дощ і падає лункіше м'яких краплин розмірене биття (М. Бажан).

В Знову яблуні буйно цвітуть і лунає знайомий мотив (М. Луків).

Г Грім одгрімів і солодкою млостю спокою віє од цвіту вишень і сирої землі (М. Рильський)

Ґ Вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду (М. Рильський).

7. Кому перед і ставимо в реченні (коми пропущено)

А Мова українська сповнена поетичної грації і тому досить важка для перекладу.

Б Доба Мазепи – це час економічного політичного і культурного відродження України після Руїни.

В Тема матері завжди була є і вічно залишатиметься актуальною як у народних піснях так і в професійній творчості.

Г Треба зазначити що економічних понять в останні десятиліття з'являється все більше і більше.

Ґ Жовто-блакитні барви символізують дві першооснови буття дух і матерія добро і зло вогонь і вода батько і мати.

8. Кому перед і ставимо в реченні (коми пропущені)

А Я в пісні молодість знайду і довго-довго буду з нею.

Б Вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибій.

В Дітям здавалося що вже вечір і що вже невдовзі прийде мама.

Г Крізь темну ніч шумів весняний дощ і в унісон із ним шуміли сосни.

Ґ Коли він торкався смичком до струн скрипки все на світі зникало і залишалася тільки музика.

9. Кому перед і не треба ставити в реченні (розділові знаки пропущено)

А Крига скресла і буйна вода затопила все навкруги.

Б Тільки зозулі перекликалились і солов'ї витьохкували.

В День спадає і таємничий вечір неквапно огортає землю.

Г Вітер стих і чистий сніг вигравав яскравим сріблом.

Ґ Дихало море солоним вітром і біліли напнуті вітрила.

Складнопідрядним називають складне речення, предикативні частини якого синтаксично нерівноправні й об'єднані в одне смислове, граматичне й інтонаційне ціле підрядним зв'язком за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів, інтонації та інших засобів.

Ту частину речення, якій підпорядковується підрядна, незалежна, пояснювана частина СПР, від якої ставимо питання, називають *головною*.

Залежну частину СПР, пояснювальну, що відповідає на певне питання, називають *підрядною*.

Основними засобами зв'язку між головними і підрядними частинами, окрім інтонації, є сполучники й сполучні слова.

Розділові знаки в складнопідрядному реченні

Комою відокремлюємо підрядну частину від головної. Якщо підрядне речення приєднується до головного складеним сполучником (*незважаючи на те що, через те що, унаслідок того що, в міру того як...*), то кому ставимо або перед усім сполучником, або в середині нього залежно від інтонації: *Не зневажай душі своєї цвіту, бо з нього виросло кохання наше!* (Лєся Українка).

Кому не ставимо:

– якщо підрядна частина починається з частки **не**: *Коли б ти знав не куди їдеш, а що тебе там чекає.*

– якщо підрядна частина складається з одного слова: *Не поїхав, не питаєте чому.*

– якщо підрядні однорідні частини пов'язуються одиничним єднальним або розділовим сполучником: *Дізнаюся, о котрій потяг і скільки коштує квиток.*

Тире ставимо якщо другу частину вимовляємо з різким підсиленням тону (виражає висновок, наслідок): *А зустріну де – так наче вдарить блискавкою в душу і знов спокійно очі відведе* (Л. Костенко).

Середник (крапку з комою) ставимо між ускладненими або віддаленими за змістом частинами: *Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли обважнілі колоси черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані синіми волошками та червоними маківками* (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 1. Поставте, де необхідно, розділові знаки.

1. Сонце вже стояло на вечірньому прузі як підходив Чіпка до села. 2. А на тому місці де стояла тінь іскрило сонце широкою плямою (*Панас Мирний*). 3. Здоровенний дуб розлігся розширився своїм кострубатим гіллям так що аж темно під ним 4. Межи зеленими килимами біліє гречка наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці (*М. Коцюбинський*). 5. Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну щоб вільно по світу літати щоб вітер розносив луну (*Лєся Українка*). 6. Усміх на її устах що появлявся лиш рідко був немов навіки затемнений смутком (*О. Кобилянська*). 7. Умій жити так щоб у тебе з другом була єдність духу ідеалів. 8. Кожна людина гордиться тим що вона робить для інших людей (*В. Сухомлинський*). 9. Коли ти любиш рідний край гори палай! (*М. Вороний*). 10. Я люблю коли в домі є діти і коли вночі вони сміються. 11. Люблю я дощ рясний що гучно з неба ллється (*М. Рильський*). 12. Хто зберіг любов до краю і не зрікся роду той ім'ям не вмере ніколи в пам'яті народу (*О. Олесь*). 13. Думкою за любими синами вона ішла куди ішли вони (*М. Бажан*). 14. У кожному своєму концерті хоч де б відбувався її виступ Соломія Крушельницька виходила на сцену з українською народною піснею, несучи її в життя далеко за межами батьківщини (*В. Врублевська*). 15. У барвінку купали немовлят щоб вони росли гарними й здоровими (*А. Коваль*). 16. Покуть був постійним місцем де починаючи з обжинків і закінчуючи наступними зажинками стояв пучечок колосся як символ достатку (*В. Скуратівський*). 17. Людині треба щоб її робота залишалася після неї самої жити. 18. Сонце пекло так, що й уночі степ пашів (*Ю. Яновський*). 19. Благословенна та ясна година коли дитя читає «Кобзаря» (*Д. Павличко*). 20. Ти знаєш що ти людина? 21. Коли ж забудеш рідну мову загубиш душу ти свою (*В. Симоненко*). 22. Наговорив стільки що й у шапку не збереш (*нар. тв.*).

Безсполучникове – це таке складне речення, частини якого з'єднуються в одне смислове та граматичне ціле не сполучниками чи сполучними словами, а інтонацією. Залежно від змістових відношень, які встановлюються між частинами, у безсполучниковому реченні ставлять такі розділові знаки: кома, середник, двокрапка, тире.

Розділові знаки в безсполучниковому реченні

	Випадки вживання	Приклади
Кома	Якщо частини речень виражають одночасність, послідовність, спільність дій або явищ (можна вставити сполучник <i>і</i>):	<i>Душа готова, струни тугі, налажені, вона вже грає...</i> (М. Коцюбинський).
Середник	1) якщо частини безсполучникових речень ускладнені й мають свої розділові знаки (коми):	<i>Сонце доходило вже полудня і сипало гаряче, золотисте проміння на тухольські гори; розігріта живиця сильніше запахла в лісах; гордо і тільки десь-колись помахуючи розпластаними крилами, плавав яструб високо понад полонинами в лазуровім океані</i> (І. Франко).
	2) якщо частини безсполучникових речень не мають тісного зв'язку за змістом:	<i>Таємні вершини летять, ритмічно похитуючись, до отрогів, гасне день; біжить у могилах дорога, а за нею – мовчазний степ...</i> (М. Хвильовий).
Двокрапка	1) якщо друга частина доповнює зміст першої (можна вставити сполучник <i>що</i>):	<i>Але й сама вже відчувала: щось правди є в її словах</i> (Л. Костенко).
	2) якщо друга частина пояснює зміст першої (можна вставити <i>тобто, а саме</i>):	<i>Я ж у полоні нав'язливих дум: лише одне непокоїть мій ум</i> (Г. Сковорода).
	3) якщо в першій частині є слово, що означає дію (вийти, прислухатися, подивитися тощо), а дієслова сприйняття (побачити, почути тощо) немає, але його можна вставити:	<i>Дивлюся: так буцім сова Летить лугами, берегами, та нетрями, Та глибокими ярами, Та широкими степами, Та байраками</i> (Г. Шевченко).
	4) якщо друга частина вказує на причину того, про що йдеться в першій (можна вставити сполучники <i>бо, тому що</i>):	<i>На кораблі порожньо: люди, збудувавши його, пішли геть</i> (Ю. Яновський).
Тире	1) якщо зміст частин зіставляється чи протиставляється (можна вставити <i>а, але, проте</i>):	<i>По якімсь часі шаленого ходу нарешті вискочив з розгону на річку, на лід, – нема</i> (І. Багряний).
	2) якщо в першій частині вказується на час, умову дії, про яку йдеться в другій частині (можна вставити <i>коли, якщо</i>):	<i>Мине сім літ – і голову цю сиву</i> (Пушкаря) <i>Виговському на списі подадуть</i> (Л. Костенко).
	3) якщо зміст другої частини порівнюється зі змістом першої (можна вставити <i>мов, ніби, наче</i>):	<i>Подивилась ясно – заспівали скрипки</i> (П. Тичина).
	4) якщо друга частина виражає наслідок чи висновок з того, про що йдеться в першій частині (можна вставити <i>через те, тому, тоді</i>):	<i>А дні стоять, – не хочеться тужити!</i> (Л. Костенко).
	5) коли хоча б одна частина побудована як еліптичне (неповне) речення:	<i>Заходимо до хати, на столі – польові квіти.</i>

Вправа 1. Поставте, де необхідно, розділові знаки.

1. У товаристві лад усяк тому рад (Л. Глібов). 2. Зайде сонце Катерина по садочку ходить (Г. Шевченко). 3. Туман на озері білими хвилями прибиває до чорних хатів очерет перешіптується з осокою, сховавшись у млі (Леся Українка). 4. На білу гречку впали роси веселі бджоли відгули (М. Рильський). 5. Він розплющує очі по дивних різнобарвних квітах

справді літають бджоли і гудуть, гудуть, мов на пасіці (І. Багряний). 6. Жайворонки дзвенять у синьому небі пшениця колосом шумить на полях від Полісся до Приазов'я (А. Малишко). 7. Відбилися зорі у воді летять до хмар тумани (О. Олесь). 8. Зима білі сніги метуть немилосердно хурделиці січе пороша від морозу лунко тріскається лід на річці (Є. Гуцало). 9. Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні в синій вишині (В. Сосюра). 10. Раптом стихла пісня тихо стало над степом (С. Скляренко). 11. Серед чумаків був звичай заїжджаючи в село вони безкоштовно віддавали частку солі вдовам і сирітським родинам. 12. Я знаю кожній дитині потрібна турботлива увага батьків (В. Скурятівський). 13. Афоризм має перевагу над романом: його завжди дочитують до кінця (В. Голобородько). 14. Спілі полуниці найсолодші в липні від них руки пахнуть, губенята липнуть (Г. Чубач).

Завдання в тестовій формі

1. Двокрапку треба поставити в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Вже тиха осінь ходить берегами на вербах трусить листячко руде.
- Б Сашко задихався та зморився більше години вони бігли з Сіроманцем.
- В Сонце зайшло степові озера стали на якийсь час темно-червоними.
- Г Брязне клинок об залізо кайданів піде луна по твердинях тиранів.
- І Спочатку Тимко образився і хотів піти потім передумав і залишився.

2. Двокрапку треба поставити, якщо до частини «Люблю теплу весняну пору...» додати фрагмент рядка

- А... коли з-під снігу виглядають перші блакитні проліски.
- Б ... кидаю всі невідкладні справи та йду в поля далекі.
- В ... у цей час народжуються нові потаємні мрії та сподівання.
- Г... час пробудження природи від тривалого зимового сну.
- І... ласкаву, сонячну, повну радісних пташиних переливів.

3. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого слід поставити риску (розділові знаки пропущено)

- А Переконатися пора зробивши зло не жди добра (Д. Білоус).
- Б Одним заспокоюю себе у мене ще все попереду (В. Нанівець).
- В У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов).
- Г Добре сказано Сенекою жорстокість народжується з посередності й слабкості (Є. Гуцало).
- І Не повернуть минулого ніколи воно пройшло і вже здається миттю (М. Рильський).

4. Двокрапку треба ставити в складному безсполучниковому реченні (розділові знаки пропущено)

- А Здобули волю відшукали долю.
- Б Посієш впору збереш зерна гору.
- В Гаї шумлять я слухаю хмарки біжать милуюся.
- Г Повіяв вітер по долині пішла дібровою луна.
- І Знаю одне мені вистачить сил подолати перешкоди.

5. Двокрапку треба поставити між частинами безсполучникового речення (розділові знаки пропущено)

- А Поплив би я на той бік човна не дають.
- Б На білу гречку впали роси веселі бджоли одгули.
- В Сонце впало на сизу хмару обрій полум'ям запалав.
- Г А вранці осінь встане в косі янтарній нитка сивини.
- І Мені снилось мельник я у старому млині.

СПОСОБИ ПЕРЕДАВАННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ

Під час спілкування нерідко виникає потреба передати слухачам або читачам мовлення інших людей. Передати чуже мовлення можна різними способами: прямою мовою, діалогом, цитатою, непрямою мовою, невласне прямою мовою.

1. Розділові знаки в реченнях із прямою мовою

Прямую мовою називають точно, без змін передане чуже мовлення. Пряму мову супроводжують слова автора, які показують, кому належить пряма мова і в який спосіб вона була висловлена.

Прямую мову береть із обох боків у лапки.

Увага! У лапки беремо знак питання, знак оклику й крапки. Крапку й кому виносимо за лапки. Проте, якщо є вже знак питання, знак оклику чи крапки, то ні крапку, ні кому після них не ставимо.

Розділові знаки при прямій мові

Місце прямої мови	Схема	Приклади
1. Після слів автора.	А: «П». А: «П!» А: «П?» А: «П...»	<i>Пригадувались слова, кинені якимось ним (Многогрішним) у темряві ночі зі стогоном: «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи!» (І. Багрянний).</i>
2. Перед словами автора.	«П», – а. «П?» – а. «П!» – а. «П...» – а.	<i>«Нічого в світі так я не люблю, як саджати цю-небудь у землю, щоб проізошло. Коли вилізе з землі всяка рослиночка, ото мені радість», – любила проказувати наша мати» (О. Довженко).</i>
3. Пряма мова розірвана словами автора.	«П, – а, – п». «П, – а. – П». «П! – а. – П». «П? – а. – П». «П... – а. – П». «П, – а: – П».	<i>«Тату, в Мотрі є чоловік, – сказав понуро Карпо, – ви не дуже на неї махайте кулаками» (І. Нечуй-Левицький).</i> <i>«У нас була, як рожа цвіла, а тепер така стала, як квітка зов'яла, – сказала Балашиха словами пісні, роздивляючись на свою дочку. – Чого ти, дочко, збідла та неначе пилом припала? І голос твій став такий тихий та сумний» (І. Нечуй-Левицький).</i> <i>«Тату! Нехай я буду щасливою! Може ж, я буду щасливою!.. – І враз рішуче, з докором, хоч і крізь сльози: – Я не переступила вашої волі, в мене ваше серце, ви його мені дали таке, – то й хай же Бог буде суддею» (І. Багрянний).</i>
4. Пряма мова у середині авторських слів.	А: «П», а. А: «П?» – а. А: «П!» – а. А: «П...» – а.	<i>Іще бліда, іще мов крейда біла, а наче й усміхалась, лебеділа: «От бачте, мамо, все і обійшлося», – і цілувала матері волосся (Л. Костенко).</i>

Умовні скорочення: **П, п** – пряма мова; **А, а** – слова автора.

2. Передавання прямої мови непрямою

Непряма мова – це чуже мовлення, передане тільки з дотриманням змісту висловлюваної думки без збереження форми та інтонації.

Існує кілька способів заміни прямої мови непрямою:

1. Якщо пряма мова є розповідним реченням, то її передає підрядна частина складнопідрядного речення й приєднується сполучниками *що, ніби, щоб*.

2. Якщо пряма мова є питальним реченням, то її передає підрядна частина й приєднується сполучниками або сполучними словами *хто, що, який, чий, котрий, де, коли, як* та ін.

3. Якщо пряма мова є спонукальним реченням, то її передає підрядна частина й приєднується сполучником *щоб* або передає просте речення.

Отже, пряму мову можна замінити непрямою. **Речення з непрямою мовою – здебільшого складнопідрядні речення, у яких є дві частини: головна – слова автора, підрядна – пряма мова**, що приєднується до головної частини сполучниками підрядності або сполучними словами.

У процесі заміни прямої мови непрямою **займенники і дієслівні форми 1-ї та 2-ї особи замінюють** займенниками і дієслівними формами **3-ї особи**. У реченні з непрямою мовою займенники й прислівники стають сполучними словами, а питальна частка **чи** – сполучником.

Наприклад: Григорій обвів усіх очима й збентежено вимовив: «Я мушу поспішати... Простіть, коли чим завинив..» (за І. Багряним). – Григорій, обвівши усіх очима, збентежено сказав, що мусить поспішати й попросив прощення в усіх.

3. Діалог – це одне чи кілька речень, сказані по чергово кожним учасником діалогу. При репліках слова автора часто бувають ненааявні.

Коли пряму мову передають у формі діалогу, тоді кожну репліку починають з нового рядка, перед нею ставлять тире й не вживають лапок. Інші розділові знаки ставлять, як звичайно при прямій мові.

Наприклад:

– Ви ж її любите, редакторе!

– А ви її кохаєте, Сев!

– Коли б вона була тут і чула наші зізнання!

– Ми її любимо обоє однаково. Вона – втомилася любити. Хай же це не пошкодить її народжуватися на світ (Ю. Яновський).

Цитата – це дослівно наведений уривок із певного твору для підтвердження або ілюстрації тієї чи тієї думки.

У цитаті не можна нічого змінювати (навіть розділових знаків). Якщо цитату наведено не повністю, то пропуски в ній позначають **крапками**. Якщо там, де пропуск, стояли такі розділові знаки, як кома, середник, двокрапка, тире, то їх пропускають разом із текстом, а на їхньому місці ставлять крапки.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ЦИТАТАХ

Правила	Приклади
1. Цитата можна наводити у вигляді прямої мови зі словами автора. Розділові знаки ставлять так само, як і при прямій мові:	«Борітеся – поборете, вам Бог помагає!» – закликав Тарас Шевченко.
2. Цитата може доповнювати авторське речення, бути його складником. Тоді до неї ставлять такі самі вимоги, як і до прямої мови. Цитату беремо в лапки й починаємо з малої літери:	У посланні Т. Шевченка звучить страшне передбачення майбутніх діянь провідної верстви: «гірше ляха свої діти» Україну розпинають.
3. Віршову цитату, записану строфою, у лапки не беремо:	Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая! – закликає Тарас Шевченко.
4. Указівку на джерело, яка стоїть безпосередньо після цитати, беремо в дужки й після другої дужки ставимо крапку:	Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая! Тарас Шевченко
5. Епіграф (різновид цитати) у лапки не беремо. Указівку на джерело пишемо під епіграфом праворуч без дужок, і крапку після неї не ставимо:	Нерівня душ – це гірше, ніж майна Л. Костенко

Вправа 1. Поставте, де необхідно, розділові знаки.

1. Сміються плачуть солов'ї І б'ють піснями в груди Цілуй цілуй цілуй її Знов молодість не буде! (О. Олесь). 2. Діду а куди лебеді полетіли? запитав хлопчик (М. Стельмах). 3. Ні не клич мене весно казала я їй Не чаруй і не ваб надаремно (Лесья Українка). 4. І каже батько Ти хоч зрідка але старайся приїздити (М. Лукив). 5. Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (Д. Павличко). 6. Я спитав колись у батька Ви скажіть мені на щирість Що найдужче ранило серце? ... І почув Несправедливість (М. Нагнибіда).

Завдання в тестовій формі

1. Речення з прямою мовою записано в рядку (розділові знаки пропущено)

- А Хай замріяна весна тобі розкаже як вірно я тебе кохаю.
- Б Ні не клич мене весно казала я їй не чаруй і не ваб надаремне.
- В А жовте листя осені шепоче щоб швидко-швидко йшла вже геть.
- Г Хто вам сказав що я слабка що я корюся долі?

2. Пряму мову в реченні Іван сказав: «Як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші, як сприймають мої ідеї» правильно передано непрямою мовою в рядку

- А Іван сказав, що, як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші, як вони сприймають мої ідеї.
- Б Іван сказав, що, як і будь-якій людині, йому важливо знати, що про нього думають інші, як сприймають його ідеї.
- В Іван сказав, що, як і будь-якій людині, для нього важливо знати, що про мене думають інші, як сприймають його ідеї.
- Г Іван сказав, що будь-якій людині важливо знати, що про неї думають інші, як сприймають її ідеї.
- Г Іван сказав, що, йому як і будь-якій людині, важливо знати, що про неї думають інші, як вони сприймають її ідеї.

3. Помилку в заміні прямої мови на непряму допущено в реченні

- А Батько сказав дітям, що час збиратися в далеку дорогу.
- Б Тимофій завжди говорив, що земля найкраще пахне восени.
- В Учні просили вчителя, щоб прочитати поезію ще один раз.
- Г Олена Петрівна поцікавилася, чи виконав я домашні вправи.
- Г Бабуся попросила онука, щоб зайшов до аптеки по ліки.

4. Прочитайте діалог

- Назаре, обов'язково забори сестру з дитсадка, – попросила мати.
- На жаль, не зможу: я пропустив багато репетицій, – відповів син.

Точно передає зміст діалогу речення

- А Назар знову відмовився забирати сестру з дитсадка, хоч мати вчергове просила про це.
- Б Назар поскаржився, мовляв, пропустив багато репетицій через те, що мама постійно доручала йому забирати сестру з дитсадка.
- В Матері дуже не сподобалося те, що Назар відмовився забрати сестру з дитсадка.
- Г Мати настійливо просила Назара забрати сестру з дитсадка, але він відмовився, бо пропустив багато репетицій.
- Г Мама не вважає репетиції Назара важливою справою, тому просить його все-таки забрати сестру з дитсадка.

5. Розділові знаки під час передавання чужої мови правильно вжито в реченні

- А Один мудрець вдало підмітив: Чим більше пізнаєш людей, тим більше починаєш любити тварин.
- Б Павло Тичина сказав про Сковороду «Великий наш філософ щедро залишив нам спадщину по собі: обсягом широку, змістовністю глибоку і щодо світогляду свого – чисту та моральну».

В «Ще б ми стільки прочитали, як ти, – докинула Василина і пояснила подрузі: – Взимку цілі ночі просиджує над книжками».

Г Коли садили капусту, господарка хапалася за голову – «Дай же, Боже, час добрий! Щоб моя капусточка приймалась і в головки складалась, щоб із кореня була коренистая, а із листу голосистая!»

Г «А в нашій учительській роботі треба, щоб минули роки й десятиліття, поки стане людиною той, хто несміливо переступив поріг школи і вивів на папері олівцем перші палички та кружечки, написав перше слово», думав учитель.

6. Розділові знаки в процеси передавання чужої мови правильно вжито в реченні

А «За що ж, хто-небудь попитає, Зозуля Півня вихваляє?»

Б «Та чим же я вам досадив?» ягнятко, плачучи, питає.

В Яка ти розкішна, земле, – думала Маланка.

Г Мати через пліт запитала сина, куди він зібрався.

Г Жалібно жовте листя березини, здається, шепче, «Літо, де ти, літо?».

7. Розділові знаки в процесі передавання чужої мови правильно вжито в реченні

А Літо в осені питає: де ти поділа журавлів.

Б До булави треба голови!, казали запорожці.

В Ой казали, говорили по всім селі люди – «Та вже того козаченька нічого не буде!»

Г «Опізнився, небораче, одказав земляк йому, хто кохав життя ледаче, непереливки тому».

Г «Дозвольте і мені, панове, річ держать!» – тут обізвалася Лисиця.

8. Розділові знаки для передавання чужої мови правильно вжито в реченні

А «Добрий вечір вам»: заспівав позаду тоненький дівочий голос.

Б «Ні, – сказав сам собі Василько – шуки я не піймаю, бо вона прудка».

В «Життя мені всміхалося, – говорив Франко, – а діти були промінням».

Г «Коли я сита, то така я добра», ковтнувши жертву, просичала Кобра.

Г Мама сказала: як же ж мені сумно, хочу побачити рідненьку сестру.

9. З'ясуйте, який розділовий знак треба ставити на місці пропуску в кожному наведеному реченні

1 кома

2 двокрапка

3 лапки

4 тире

А «Сьогодні ж додому, – повторив Сахно і додав [...]

– Ходімо подарунки дітям купувати»

Б «Наша артіль бідна, – сказав старий [...] – і кидати шаланду в морі не годиться»

В «Лиши біду, нехай щезає від тебе! – радив спокійно хлопець [...] – Нема з ким говорити!»

Г «Стій, – гукав на неї Іван, [...] звідки ти приїхала?»

Г «Як дивно все відбувається. Як дивно! [...] – думав Микола.

10. Неправильно оформлено пряму мову в рядку

А «Митець не може відвернутися від своєї сучасності, – говорив Альбер Камю і далі пояснював: сесія «Якби він відвернувся від неї, то промовляв би в порожнечу».

Б Український письменник В. Винниченко якось сказав: «Як нудно, сіро проходить життя людей неталановитих, так нудно й нецікаво живуть без любові навіть талановиті»

В «Суспільність, – говорив М. Грушевський, – що має віру в себе, мусить мати й відвагу глянути на правду свого минулого, щоб зачерпнути в ній не зневіру, а силу».

Г Мати Тереза знала силу посмішки, тож усім, хто зневірився, радила: «Отримавши від життя чергового удару, скажіть собі: «Усе могло бути набагато гірше» і посміхніться».

Г «Слово – найтонше доторкання до серця, – був переконаний В. Сухомлинський, – воно може стати і запашною квіткою, і живою водою, і розжареним залізом».

11. Правильно розставлено розділові знаки при прямій мові в реченні

А Я цієї пісні раніше не чув, – сказав студентові Василь: – Ви її всю знаєте?

Б «Щось воно недобре»: подумав Андрій, удивляючись у п'їтму.

В «Може, я міг би вам допомогти?» – довірливо запитав незнайомиць.

Г «М'ята», – прошепотіла Настя. – «Зійшла холодна м'ята».

Г Чоловік, піднявши злегка картуза, повагом промовляє – «Люди, схаменіться».

12. Правильно розставлено розділові знаки при прямій мові в реченні

А «Може, у цій лісовій хатинці ховається зараз Мавка» – подумалося мені.

Б Мені сказав розумний садівник: «Коли пересаджуєш дерево, роби це з любов'ю».

В «Краса і мудрість – писав Еріх – не розкіш, не привілей, а радість, дарована всьому світу».

Г Мирослав Дочинець радить – «Не виставляй напоказ усе, що маєш, – завтра вже нікого не здивуєш».

Г «Стерегти ліс», – сказав Харитон – «треба не рушницею, а любов'ю».

ТЕКСТИ ДЛЯ САМОДИКТАНТІВ

ТАЛАНОВИТА ДОЧКА ПАТРІОТИЧНОЇ РОДИНИ

Світова література не може назвати імені іншої письменниці з таким талантом, щирим і самобутнім голосом, мудрим і полум'яним серцем.

Якщо брати до уваги умови, в яких жила, працювала і творила ця тендітна жінка, зрозуміло, що вона справді запалювала «досвітні вогні» серед ночі.

А треба ж не забувати, що із самого малечку Леся була тяжко хворою, до самої смерті боролася з недугою, яку так і не змогла здолати.

Дитячі роки письменниці проходили на Волині. Бувала вона й на батьківщині матері та дядька – на Полтавщині. Леся охоче пізнавала побут та звичаї українського села, всмоктувала в душу народні пісні й казки Полісся та чарівної Полтавщини. Народні пісні переповнювали поетесу і відлунювалися не тільки в її художніх творах, а навіть у листуванні. В які б далекі від України світи не вирушала Леся Українка, вона ніколи не забувала рідну мову й народну пісню.

Леся Українка виросла у справді патріотично-національній родині. Її мати – українська письменниця Олена Пчілка, рідний дядько – Михайло Петрович Драгоманов, видатний учений, громадський та культурний діяч, який свої публікації іноді підписував псевдонімом Українець. Звідси, либонь, і походить літературне ім'я письменниці, яка обожнювала свого дядька.

«Важко дихалося тоді в Києві, – згадував відомий учений Агатангел Кримський. – Багато визначних українських діячів показали своє справжнє обличчя боягузливих українофілів. На цьому фоні зовсім по-іншому виділялися тільки три сім'ї (я маю на увазі інтелігенцію). Це – Лисенки, Старицькі і Косачі. У цих сім'ях українською мовою користувалися не тільки в літературному вжитку, а вона проймала все життя. Ці сім'ї вважали неприпустимим, щоб інтелігенція розмовляла іншою мовою, ніж народ».

Із підручника (250 слів)

МИТРОПОЛИТ

Козацька сотня нудилася без діла: ніхто не знав, навіщо її сюди викликано. У повітрі плавав сизий димок від люльок, знічев'я плелися билиці-небилиці. Прив'язані до молодих лип коні нетерпляче били копитом.

Тут хлопці побачили митрополита в легкому козацькому одязі з двома пістолями за широким поясом.

Петро мовчки поклав на землю пістолі, скинув жупан. Його натреновані очі зупинилися саме на тій шаблі, яка йому була потрібна. Її власник, молодий хвацький козак, зрозумівши, чого хоче митрополит, повільно витяг її з піхов, узяв за блискуче відточене лезо і протяг уперед.

Перші два удари Петро відбив порівняно легко. «Добрий рубака», – відзначив він про себе, уважно вивчаючи супротивника. Козак справді фехтував майстерно, але боротьба надто поглинала його, і за якусь мить він мусив зробити те, до чого невідворотно вів його Петро, виманюючи на себе. І ось, коли шабля рудого зависла у витягнутій руці, митрополит зробив раптовий випад і кінцем своєї шаблі ніби гаком зловив зброю супротивника. Потім, укладаючи всю силу в руку – тут головне самому втримати шаблю, – гвинтом вивів її вгору.

Зблиснувши на сонці, шабля вилетіла з рук козака і, черкнувши по бруківці, викресала іскри.

Запанувала тиша. Козак не міг отямитись. Здивовано кліпаючи очима, він потирав кисть правої руки.

Оце так митрополит! – голосно сказав хтось. – Оце так батюшка!

З професійною точністю, за якою вгадувався колишній військовий, він поставив завдання сотні: слід було відбити собор, який тримали в руках уніати. Чернець підвів коня. Коротко кинувши: “На коней!”, Петро Могила поставив ногу в стремено, вкинув тіло у сідло. Сотня полетіла вслід вершникові.

За О. Білодідом (245 слів)

ДЕРЕВІЙ

Якщо ви гарячої літньої днини, коли й вітерець не шелесне, стомитесь у дорозі та присядете десь на горбку відпочити, то відразу вдихнете гіркувато-приємний, освіжаючий дух дерев'яю, що тут-таки розсипав свої білі щитоподібні суцвіття на високих і міцних внизу брунатних стеблах. Коли ж помнете в долонях один такий щиток або потрете візерунчасті листки і глибоко вдихнете бальзамовий запах, то відчуєте, як стало вам легко, приємно, як прибувають сили. Ось ви вже й готові бадьоріше продовжувати свою путь.

Ця багаторічна трав'яниста рослина надзвичайно поширена по всій Україні. Її невибагливість, життєздатність, плодючість, чіпкість і витривалість ніби не знають краю, не мають меж. Дерев'яй можна знайти практично скрізь: у лісах і чагарниках, на галявинах і узліссях, на вкритих травною степових схилах високих берегах річок, в низинах і байраках, попід парканами і вздовж доріг, у лісосмугах і на сухих луках. Нерідко сусідами його є звіробій і материнка, петрові батоги і подорожник.

Часто цю траву називають тисячолісником, бо має листя дрібно посічене, наче на одному черешку кучерявиться безліч маленьких листочків. За давнини мав ще й інші назви – серпоріз, порізник, кривавник. На панщину ходили жати серпами. І як порізувалися серпом чи проколювалися стернею, то вживали для лікування цю рослину. А на Запорізькій Січі користувалися серпорізом і для лікування вогнестрільних ран. Свіжозібраний серпоріз товкли у дерев'яній ступці, потім змішували зі свіжим топленим салом.

Застосовували і сухий: терли на порошок, насипали на полотно, яке спочатку прогрівали на вогнищі, і туго обгортали ним рани...

Л. Павленко (235 слів)

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА

1. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ: Наук. думка, 2007 – 2015. URL: <http://litopys.org.ua/pravopys/pravopys2015.htm>.
2. Український правопис / НАН України. Київ: Науково-виробниче підприємство «Видавництво "Наук. думка"», 2019. 392 с. URL: <https://cutt.ly/n8Jyk1r>.
3. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти / В. М. Терещенко, А. О. Панченков. Харків: Соняшник, 2019. 256 с. URL: <https://cutt.ly/q8JyD2r>.
4. Стислий огляд основних змін у новій редакції «Українського правопису» (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/osnovni-zminy%202019.pdf>.
5. Ющук І. П. Практичний довідник з українського правопису. З урахуванням усіх змін. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020, 128 с.
6. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. / уклад. Н.І. Бойко, Т.Л. Хомич. 2-ге вид., змінене і доп. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 305 с. С. 272–281. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8616>.

ДОДАТКОВА

7. Глазова О. П. Українська орфографія: навч. посіб. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2008. 384 с.
8. Глазова О. П. Українська пунктуація: навч. посіб. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. 352 с.
9. Караман С. О., Караман О. В. Українська мова: практикум з орфографії та пунктуації. Київ, 2006.
10. Козачук Г. О. Українська мова : практикум : навч. посіб. : [2-ге вид., перероб. і доп.]. Київ : Вища школа, 2008. 414 с.
11. Пазяк О. М. Українська мова: практикум: навчальний посібник / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко. Київ : Либідь, 2000. 384 с.
12. Стислий огляд основних змін у новій редакції «Українського правопису» (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/osnovni-zminy%202019.pdf>.
13. Шевчук С. В., Лобода Т. М. Практикум з української мови : Модульний курс : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 326 с.
14. Ющук І. П. Практикум з правопису і граматики української мови. Київ: Освіта, 2012. 270 с. URL: <https://ushchuk.files.wordpress.com/2013/09/d196.pdf>.
15. Яцимівська М. Г. Сучасна українська мова. Пунктуація. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 286 с.

ІНТЕРНЕТНІ РЕСУРСИ

Підручники

• Підручник. Сучасна українська літературна мова (Шевчук С.) URL: http://pidruchniki.ws/1584072040522/dokumentoznavstvo/suchasna_ukrayinska_literaturna_mova_-_shevchuk_sv.

• Навчальний посібник О. Пономаріва «Культура слова: мовностилістичні поради» URL: <http://ponomariv-kultura-slova.wikidot.com/peredmova>.

• <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com/>

• <http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/>

• <http://slovopedia.org.ua/35/53392-0.html>

• <http://litton.org.ua/orfografiya/xochu-buti-gramotnim>

Словники

• Українська мова: Енциклопедія. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/>

• Український лінгвістичний портал: «Словники України» on-line. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

• Українські онлайніві словники. Лінгвістичні мовні ресурси та розваги: <http://lingresua.tripod.com/>

• <http://r2u.org.ua/>

• Lingvo Online – безкоштовний онлайн-словник. Російсько-англійський, українсько-англійський, тлумачний український словник та інші словники безкоштовно: <http://www.lingvo.ua/uk>

• Он-лайн словники та онлайн -перекладачі: http://www.unika.in.ua/ua/dic_ua.php

• Словники на mova.info: <http://www.mova.info/Page.aspx?l1=61>

• <http://www.rozum.org.ua/>

• Словник української мови (в 11 томах): онлайнвоа версія: <http://sum.in.ua/>

• «Словопедія», онлайн-словники (<http://slovopedia.org.ua>)

• Тренажер із правопису української мови: <https://webpen.com.ua/>

• <http://www.slovnyk.net/>

• <http://novamova.com.ua>

• Уроки державної мови. <http://mova.kreschatic.kiev.ua>

• Я розмовляю українською. Антисуржик: <http://www.arkas-proswita.iatp.org.ua/>

ЗМІСТ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	3
Практикум із правопису й пунктуації української мови Освітня програма 014.01 Середня освіта (Українська мова та література).....	3
Тематичний план навчальної дисципліни	4
Розподіл балів за видами навчальної діяльності та критерії оцінювання результатів навчання студентів.....	6
Теми практичних занять	8
Завдання для самостійної роботи.....	10
НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	11
ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРТОГРАФІЇ	12
ОСНОВНІ ЗМІНИ В РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ 2019 РОКУ.....	14
ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРТОЕПІЯ. ОРТОГРАФІЯ	25
Основні правила української ортоепії.....	25
Спрощення в групах приголосних.....	28
Правопис ненаголошених голосних у коренях слів.....	30
Чергування звуків.....	31
Чергування приголосних.....	32
Чергування [У] з [В], [І] з [Й].....	34
Подвоєння букв на позначення збігу однакових приголосних	36
Подвоєння букв на позначення подовжених пом'якшених приголосних.....	37
Уживання «ь» (знака м'якшення)	39
Уживання апострофа.....	42
Правопис іншомовних слів	44
Уживання великої літери	48
Написання в лапках і без лапок	49
Правила перенесення слів	52
Російські прізвища: Е чи Є? ЙО чи БО? И чи І?	53
СЛОВОТВІР І ОРТОГРАФІЯ.....	54
Правопис префіксів.....	55
Правопис суфіксів	57
Правопис складних слів	59

ЧАСТИНИ МОВИ Й ОРТОГРАФІЯ.....	63
Прикметник.....	76
Числівник.....	81
Займенник	90
Дієслово	92
Прислівник	96
Службові частини мови.....	99
Написання часток.....	101
Написання <i>не</i>	103
 СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ.....	 106
Пунктуація в простому реченні.....	106
Тире на місці пропущеного члена в неповному реченні	107
Однорідні й неоднорідні означення.....	108
Розділові знаки при однорідних членах речення.....	108
Розділові знаки в реченні з узагальнювальними словами при однорідних членах	108
Розділові знаки при відокремлених членах речення.....	112
Відокремлені додатки, підмети, присудки	114
Розділові знаки при словах, граматично не пов'язаних з членами речення	120
Пунктуація в складному реченні.....	124
Розділові знаки в складносурядних реченнях.....	124
Розділові знаки в безсполучниковому реченні	128
Способи передавання чужого мовлення.....	130
Розділові знаки при цитатах.....	131
 ТЕКСТИ ДЛЯ САМОДИКТАНТІВ.....	 135
Талановита дочка патріотичної родини	135
Митрополит.....	135
Деревій	136
 СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	 137

Навчально-методичне видання

**Валентина Василівна КРАСАВІНА
Тетяна Леонідівна ХОМИЧ**

ПРАКТИКУМ ІЗ ПРАВОПИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Технічний редактор
Комп'ютерна верстка
та макетування

О. Клімова

О. Клімова

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.*

Підписано до друку 27.03.2023 р. Формат 60х84 1/8.
Ум. друк. арк. 16,28. Обл.-вид. арк. 8,02.
Зам. № 016. Наклад 50 прим.
Редакційно-видавничий відділ НУЧК імені Т. Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. 941-102